

Anatoli Damjanovski

OSNOVITE I BITNITE BELEZI NA SVESNATA AKTIVNOST
KAKO DIDAKTIČKI PRINCIP

- Habilitacionen trud -

Skopje

1966

S O D R Ž I N A

UVOD	1
I. RAZVITOKOT NA IDEJATA ZA SVESNA AKTIVNOST NA UČENICITE VO NASTAVATA	8
Idejata za svesna aktivnost vo učenjeto na pedagogite od periodot na Humanizmot i Renesansot do vtorata polovina na XIX vek.	
Senzualistička koncepcija na aktivnosta	10
Idejata za svesna aktivnost vo učenjeto na pedagogite kon krajot na XIX i prvata polovina na XX vek	28
II. OSNOVITE OD KOI SE IZVEDUVA PRINCIPOT NA SVESNATA AKTIVNOST	47
Suštinata na čovekot i principot na svesnata aktivnost	49
Odnosot meѓu vospituvanjetoto i razvitokot na ličnosti i principot na svesnata aktivnost	53
Sociološkoto fundiranje na principot na svesnata aktivnost	64
III. SUŠTINATA I OSNOVNITE KOMPONENTI NA SVESNATA AKTIVNOST KAKO DIDAKTIČKI PRINCIP	83
Bitnite belezi na svesnata aktivnost opšto	83
Svesnata aktivnost vo nastavata	88
a/ Svesnata aktivnost kako učenje so razbiranje	89
b/ Svesnata aktivnost kako odnos	101
v/ Mentalna i fizička aktivnost na učenicite vo nastavata	125
g/ Reproductivna i tvorečka aktivnost na učenicite vo nastavata	135
Literatura	153

U V O D

Principot na svesnata aktivnost zazema centralno mesto vo kompleksnata problematika na sovremenata didaktička teorija i vospitno-obrazovna praktika.

Vo uslovite na socijalističkite opšttestveni odnosi i intenzivniot razvitok na modernoto proizvodstvo, naukata, tehnikata i umetnosta se zgolemuva ulogata i značenjeto na ličnosta i se sozdavaat pretpostavki taa sestrano da se razviva, angažira, postojano da se potvrduva i afirmira. Čelta na našeto vospituvanje ja nasočuva vospitno-obrazovnata rabota vo učilištata i nadvor od niv kon novi vrednosti i sodržini, kako što se: vospituvanje na sovremeni proizvođiteli i upravuvači koi, so svest na opšttestvena odgovornost i sposobnost za samostojna, slobodna i kreativna dejnost, ke gi potčinuvaat uslovite i pretpostavkite na svojata rabota i životot i ke izrasnuvaat vo slobodni opšttestveni subjekti; formiranje na ličnosti so aktivistički znaenja i umeenja, kritički pogledi i metodi na permanentno obrazovanie i učenje /sposobnost za samorabota, samoobrazovanie i samovospituvanje/; razvivanje otvorenost, podvižnost i samostojnost na duhot, ljubopitnost i želba za novi znaenja, razvitok na kreativni sposobnosti i dr.¹ Socijalističkoto opšttestvo, negovoto materijalno i duhovno proizvodstvo i opšttestvenite odnosi možat da se raĝaat i razvivaat samo vrz osnova na slobodna i tvorečka aktivnost i inicijativa na sekoj poedinec i opšttestvoto kako celina.

Meĝutoa, realiziranje na ovie aspekti od razvitokot na mladite ličnosti se uslovuva, meĝu drugoto, od toa kolku učenikot učestvuva aktivno vo svoeto vospituvanje i obrazovanie, kolku se pottiknuva i celesoobrazno unapređuva negovata inicijativa, tvorečkata aktivnost, kolku toj se manifestira kako ličnost vo vospitno-

1. Opšti zakon o školstvu, Beograd, 1958 g., str.4.

obrazovna rabota opšte. Ako sakame da gi ostvarime ovie zadači "učenikot ne može da se tretira kako objekt i pasiven element, tuku kako život bitie koe ima svoja volja, interesi, soodvetni sposobnosti i stremeži koi treba da se aktiviraat i taka so pogodni metodi, vo soodvetna opšttestvena i učilišna atmosfera, da se pretvori vo svesen i aktiven učesnik vo učilišniot život i sopstveni ot razvitok"². Toa vsušnost označuva deka svesnata, samostojna i kreativna aktivnost ne e samo cel kon koja se nasočuva našata vospitno-obrazovna rabota, tuku i osnoven beleg, kvalitet, princip na taa rabota.

Ova što e od značenje za sistemot na vospituvanje i obrazovanieto vo negovata celost, e od posebno značenje za nastava ta kako posebnost. Tradicionalnata nastava, što go postava učenikot vo uslevi na pasivnost so ograničeno aktiviranje na negovata memorija i sposobnost za reprodukcija, e nedovolna da gi realizira ovie novi vrednosti i zadači što gi postavuva razvitokot na novoto opšttestvo. Poznata e vistinata deka sekoja nastava ne go pomaga mentalni ot razvitok na učenikote, nitu gi osposobuva za permanentno samostojno obrazovanie i učenje³. Toa, glavno, go ostvaruva nastava so opredeleni kvaliteti koi, pokraj drugite faktori i agensi, poteknuvaat kako rezultat na primenata na principot na svesnata aktivnos

Zatea, vo kompleksot na ovie odnosi, mnogu aktuelno se postavuva prašanje za svesnoto aktiviranje na učenikot vo nastavata odnosno negovoto prerasnuvanje od objekt na vospitno-obrazovna rabota vo nejzin aktiven subjekt. Realnoto sogledovanje i praktično to realiziranje na ova prerasnuvanje e prevashodno teoretska i praktična zadača na marksističkata didaktika. Od nejzinoto pravilno

2. Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ, Beograd 1957, str. 83.

3. D.N. Bogojavlenskij i N.A. Menčinskaja, Psihologija usvoenija znanij v škole, Moskva, Izd-vo APN RSFSR, 1959; L.V. Zankov O predmete i metodah didaktičeskijh issledovanij, Izd-vo APN RSFSR, Moskva, 1962 g.

sfačanje i oživotvoruvanje se opredeljuva fizionomijata i kvaliteta na nastavata i se procenuva vospitno-obrazovnata vrednost na nastavnite metodi, forme, nastavni sredstva i sl. "Site metodi i forme na nastavata /a vo toj sklop i predavačkata metoda i sistemot na ispituvanje/, se veli vo "Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ", imaat svoje opravduvanje samo togaš i dotokku dokolku razvivaaat svesna aktivnost, disciplina i odgovornost. Zatoa, eden od najaktuelnite problemi denes e da se sozdadat takvi okolnosti, sredstva i metodi, takva atmosfera vo učilišteto i odnosi megu nastavnicite i učenicite, koi razvivajki ja aktivnosta na učenikot ke go učit i priviknuvaat na samostojno, trpelivo i temelno učenje, posmatranje, ispituvanje, proveruvanje, misljenje i rabotenje, ke go naučat samostojno i odgovorno da pristapuva kon problemite što mu gi postavuva denes učenjeto i školuvanjeto, a koi utre ke mu gi nametne životot"⁴.

Vo dosegašnite proučuvanja na ovaa široka i kompleksna problematika se postignati vredni naučni soznanija i e zbogaten registarot na nastavnite postapki, čija imanentna karakteristika e pottiknuvanje i unapreduvanje na svesnata aktivnost vo nastavata. Međutoa, mnogu drugi, poradi faktot deka nivoto i karakterot, možnostite i granicite na svesnato aktiviranje na učenicite e vo funkcija na vladatelskite opšttestveni odnosi, na celite i zadačite na vospituvanjeto i postojnite psihološko-pedagoški soznanija, go gubat svoeto značenje ili ostanuvaat ednostrani i nedostatni za ostvaruvanje na sovremenite potrebi. Izmenetite potrebi i novite psihološko-pedagoški soznanija gi nadrasnuvaat tesnite ramki na aktiviranje sfateno kako asocijativno-senzualističko, intelektualističko, manuelističko, reproduktivno, produkcionističko, adaptivno i drugi baraaat novi rešenija što ke se odlikuvaat so seopfatnost, funkcionalnost i kreativnost.

4. Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ, Beograd 1957 g., str.86.

onalnost i životna efikasnost. Tokmu zatoa, didaktikata stoi pred zadačata da gi preispituva svoje suštstveni načela⁵, da gi reš vidira i z bogati se novi komponenti i dimenzii, postojnite koncepcii i rešenija da gi proeenuva od aspekt na novite celi i zadači, da izvrši dijalektička sinteza na pozitivnite postiganja vo minatoto i novite soznanija i potrebi na novoto vreme i sl.

Od druga strana, našata vospitno-obrazovna praktika pokazuje golemi nedostatoci vo ostvaruvanje principot na svesna aktivnost. Opšta e konstatacijata deka najgolem del od nastavnite zadači učenicite gi ostvaruvaat bez dostatno svesno aktiviranje i osamostojuvanje. Od analizata na golem broj snimeni nastavni časovi vo osnovni učilišta i učilišta od vtor stepen možeme da gi izdvoime pojavite kako što se: dominacija na frontalni formi na nastavna rabota, a minimalna ili nikakva primena na grupni i individualni formi; ograničeno pottiknuvanje i nasočuvanje na učenicite samostojno da posmatraat, analiziraat, sintetiziraat, izbiraat, planiraat, sporeduvaat, sudat i zaključuvaat; učenicite da se učat na misli, no pritoa da ne se učat dovolno da mislat; ograničeno pokrenuvanje na ličnosti kako edinstvena intelektualni, volevi i emotivni procesi; zadovoluvanje so nadvorešno aktiviranje na učeni kot što samo go dezorganizira procesot na učenjeto; otsustvo na učenički prašanja vo nastavata, kritičen odnos kon ona što se usvojuva i sozdavanje raznovidni problemni situaciji; zadovoluvanje so obično reproduciranje na naučenoto, a zapostavuvanje na samostojnosta, originalnosta, raznovidnosta, inventivnosta, ličnostata intoniranost i dr. Site ovie i slični drugi pojavi se vo sprotivnost so suštinata na baranjata na principot na svesnata aktivnost.

5. Helmut Klein, Didaktische Prinzipien und Regeln, Volk und Wissen Volkeigener Verlag Berlin, 1961, str. 10.

Zatoa, borbata protiv spomenatite pojavi i nivnote sovladuvanje e vo golema mera uslovena, pokraj drugoto, i od toa kolku se proučava, sovremeno interpretira, prifača i afirmira ovoj princip. Zašto so pravo može da se pretpostavi deka nejasnata i nedovolno argumentirana koncepcija na svesnata aktivnost se odrazuva negativno vo nastavnata praktika.

Vo ovoj odnos mnogu se aktuelni i naučno interesni prашanjata za sovremenata koncepcija na svesnata aktivnost kako didaktički princip, nejzinite osnovni komponenti i dimenzii, sličnosti i razliki so učenjata i teoriite koi odamna se obiduva da gi nadmine razvitokot na marksističkata didaktika, nejzinata vospitno-obrazovna funkcionalnost, načinite i formite na realiziranje i sl.

Zadačata na ovoj trud e da gi postavi ovie prашanja i preku analiza na raznovidnite promeni i baranja na ekonomskiot i opšttestveniот razvitok, dostiganjata na psihologijata i pedagoškata ~~teori~~ teorija i praktika, da ja odredi i vo poedinosti da ja opiše sovremenata suština i osnovnite komponenti na svesnata aktivnost na učenicite vo nastavata i obrazovanieto. Posebno vnanie ke se obrne na nejzinoto osvetluvanje od aspekt na učenjeto so razbiranje, izgraduvanje na odnosot kon učenjeto i sovladuvanje na nastavnite soдрžini, mestoto i odnosite na manuelnata i fizičkata aktivnost, reproduktivnata i tvorečkata aktivnost, samostojnosta i rakovodenjeto, i sl.

Vo ostvaruvanjeto na ovaa zadača ke bide potrebno, isto taka, da se prosledi evoluiranjeto na ovoj princip, da se preispita mošne golemiot broj učenja, koncepcii i komponenti, karakteristični vo razvoјot na ovaa ideja, što nastanale vo različni opšttestveni uslovi i se potpirale vrz raznovidni filozofski i psihološko-pedagoški osnovi. Zašto, nie teško ke možeme da dademe sovremeno tolkuvanje na principot na aktivnosta, ako barem vo opšt pogled ne ni e poznata evolucijata na toј princip vo raznite stadijumi na

negoviot razvitok, počnuvački od socijalniot darvinizam, biologizmot, psihologizmot, manuelizmot, produkcionizmot, funkcionalizmot pa sé do denešniot operacionalizam /Piaget, Rubinstein i dr,/"⁶.

Vo naporite da postigne nov i povisok kvalitet, sovremenata didaktička misla nužno mora da se potpiša i preku dijalektička negacija da gi akumulira vo sebe site pozitivni vrednosti od minatoto. "Dijalektičkoto negiranje na staroto ne znači prosto ukinuvanje vo smisla na napolno uništuvanje na staroto, tuku taa negacija e sama po sebe protivrečna, taa vključuva vo sebe moment na održuvanje na staroto i moment na nejzino ukinuvanje"⁷.

Potoa, posebno vnanie ke mu se obrne na analitičkoto osvetluvanje na osnovite od koi se izveduva ovoj princip. So analizata na marksističkoto sfaćanje za suštinata na čovekot, raznovidnite ućenja za odnosot megu vospituvanjetu i razvitokot na ličnostta i karakteristikite na ekonomskite i opšttestvenite procesi vo epohata na socijalizmot, ke se napravi obid da se osvetli objektivnata priroda na svesnata aktivnost kako didaktički princip, kolku toj poteknuva /i izrazuva zakonitosti/ od objektivnata stvarnost i sl. Vakvata studiska nasoka e od ogromno znaćenje za sekoj princip, a za principot na svesnata aktivnost posebno. Na ovoj način negovoto tolkuvanje i koncipiranje se osloboduva od subjektivizmot i ednostranoto apsolutiziranje na negovi oddelni komponenti i dimenzii i se sozdava objektivna osnova da se izgradi sovremena koncepcija što bi gi odrazovala potrebite na novoto vreme i bi i soodvetstvuvala na sovremenata pedagoška misla. Vo ova nasoka e i baranjeto na d-r Stanko Gogala za pogolemo angažiranje vo razgleduvanje na prašanjata za psihološkata i sociološkata fundiranost na našite didaktički principi⁸.

6. D-r Vladimir Poljak, Stanje i problemi didaktičke teorije, "Pedagogija", 1963 g., br. 3, str. 319.

7. Boris Zihelr, Dijalektički i istoriski materijalizam, Beograd, 1951 g., str. 209.

8. Diskusija na Savetovanju o stanju i problemima daljeg razvitka pedagoških nauka u našoj zemlji, "Pedagogija", 1963 g., br. 3, str. 472.

Ograničuvajki se samo na ovie prašanja, potrebno e da se napomene deka nadvor ovie ramki ostanuvaat proučuvanjata na ovoj princip od aspekt na mestoto, soobrazuvanjetu i meğusebnoto uslovuvanje so drugite didaktički principi; karakterot i osobenostite na negovata primena na raznite stepeni i komponenti na nastavniot proces; metodite, formite, nastavnite sredstva i organizacioni rešenija čija imanentna osobenost e da gi aktivira i osamostujuva učenicite vo realiziranje na nastavnite zadači i dr.

Od seto ova se gleda deka proučuvanjata vo ovoj trud ke se ograničat na prašanjata za evolucijata, osnovite, suštinata i bitnite belezi na svesnata aktivnost kako didaktički princip.

I. RAZVITOKOT NA IDEJATA ZA SVESNA AKTIVNOST NA UČENICITE

VO NASTAVATA

Idejata za svesna aktivnost na učenicite vo nastavniot proces pominala podolg pat vo svoeto nastanuvanje, razvivanje, bogateenje, menuvanje i praktično realiziranje. Od faktot deka ne postoi napolno pasivno, receptivno učenje, deka vo sekoe učenje, pa bilo toa prosto memoriranje, postoi opredelena aktivnost, opredelen napor na voljata¹, možeme da izvlečeme zaključok deka ova nastavna pojava, kako praktika i kako učenje (so oddelni elementi i strani), vo svojot elementaren začetok se javuva ušte so emancipiranje i konstituiranje na učilišteto kako posebna institucija za vospitanie i obrazovanie na mladite. Meѓutoa, za relativno dolg vremenski period, nejinoto sogleduvanje, postavuvanje i proučuvanje še bide ostaveno na obiçnata nastavna impresija i še pretstavuva privilegija na intuitivnata probivnost i dalekugledost na golemite çoveçki duhovi - filozofi, pedagogi i drugi, koi ostavile mošne golem broj idej, misli, zabeleški za potrebata, značenje i prirodata na svesnata aktivnost na učenicite vo vospituvanje i obrazovaniето. Duri vo ponovo vreme, so postiganjata vo psihologija i pedagogijata, razvitokot na novite opšttestveni odnosi i marksistiçkata filozofija oddelno, didaktiçkata misla še sogleduva, prouçuva i vo praktikata še verificira opredeleni zakoniti odnosi meѓu svesnata aktivnost i rezultatite što se postigaat vo nastavata. Na toj naçin, faktorot na svesnata aktivnost postepeno še dobiva nauçna podloga i še se izdiga na stepen na didaktiçki princip.

Ušte vo prvite obidi na sistematiziranje na pedagoškite pouki i idej se naseteni oddelni elementi povrzani so svesnato aktiviranje na učenicite vo nastavata. Postapkata na Sokrat (469-399 pred n e), so prašanja sogovornikot da se dovede da ja priznae

1. Maks Resner, Nastavna tehnika, "Nauçna knjiga", Beograd, 1960 g., str. 64.

apsurdnosta na svoeto misljenje, a potoa da mu pomogne so razmisluvanje da ja otkrie vistinata, pretstavuva svoeviden primer učenikot da se pottiknuva so svoeto razmisluvanje da doađa do vistinata². Platon /427 - 348 pred n e/, vo svoeto delo "Država", preporečuva "načinot na učenje da se napravi da ne bide nasilen...zašto vo dušata ne se zadržuva nikakvo nametnato znaenje"³. Naglasuvajki go značenjeto na dejstvuvanjeto, Aristotel /384 - 322 pred n e/ smeta deka "biduvame pravični pravejki pravični dela; umereni dejstvuvajki - umereno; hrabri postapuvajki - hrabro..."⁴. Mark Fabie Kvintilijan /42 - 118/ se zastapuva za sozdavanje volja za učenje i budenje ljubopitnost kaj deteto⁵.

Ovie poedinečni mislenja svedočat deka duhot na Antikata našol odraz i vo karakterot na učenjeto i poučuvanjeto na decata na robovladetelskata klasa.

Idejata za svesnost i aktivnost e napolno zapostavena vo Srednovekovieto. "Celata nastava, pišuva Medinski, se temelesa vrz slepoto pokoruvanje na avtoritetot ~~na~~ zna takanarečenoto "Sveto pismo" i negovite tolkuvači - učitelji. "Magister dixit"... "Učitelot reče"-toa bila formulata na vospituvanjeto i nastavata što barala slepo pokoruvanje i ne trpela nikakvi istražuvanja i sozdavanja od strana na učenicite. Nastavata se pretvorila vo učenje bez razbiranje na kanonskite /od crkvata dozvoleni/učehnici"⁶. Nejiniot tek se rakovodel od slednata formula: slušanje na čitanjeto na tekstot i tolkuvanjeto na učitelot, povekekatno mehaničko povtoruvanje na zboro-

2. Ksenofont, Zapis o Sokratu, kn. IV, gl. 2, Zbirka tekstova pedagoških klasika, Pedagoško društvo NRS, Beograd, 1960 g.

3. Platon, Država, kn. VII, Zbirka tekstova... str. 38.

4. Aristotel, Nikomahova etika, "Kultura", 1958, Beograd, str. 30.

5. Mark Fabie Kvintilijan, O vaspitanju govornika, Zbirka tekstova... str. 65.

6. E. N. Medinski, Istorija na pedagogikata, Sofija, 1950 g., str. 42 - 43.

vi od učenikot i konečno odgovaranje na prašanjata so baranje, odgovorite točno da se poklopuvaat so tekstot na knjigata i zborovite na učitelot⁷. Pojavata na samostojno misljenje na učenicite ne samo što ne se pottiknuvala, tuku žestoko se kaznuvala kako nešto eretično, nešto što poteknuva od "grešnata"priroda na učenikot. "Avtoritativnosta i dogmatizmot bile vodečki načela na srednovekovnata nastava" - se zaključuva vo Didaktikata na M.A. Danilov i B.P. Esipov⁸.

Se razbira, vakvata nastava e opštestveno-istoriski determinirana. So svojot isključivo deduktivno formalno-logičen karakter i svoje religiski sodržini, taa imala za zadača da gi zacvrstuvava feudalno-kmetkrite odnosi, odnosno vladeačkata na svetovnite i duhovnite feudalci.

Idejata za svesna aktivnost vo učenjeto na pedagogite od periodot na Humanizmot i Renesansat do vtorata polovina na XIX vek.

Senzualistička koncepcija na aktivnosta.

So razvitokot na gradovite, trgovijata i industrijata, so pojavata na revolucionernoto nastapuvanje na graѓanstvoto, kako nova opštestvena klasa, nastanuva nova etapa vo razvitokot na opštestvoto, se pottiknuva razvitokot na prirodnite nauki, se sozdavaat osnovi za jaknenje na materijalističkrite tendencii vo filozofijata, počnuva da se razviva "kult na zdrav, dejstven, životno-radosten čovek"⁹, da se iskažuva potreba od realni, životni znaenja i sl. Site ovie pojavi uslovile pedagogijata na Renesanset da ja istakne "potrebata od razvivanje aktivnost i samodejnost na deteto"¹⁰, vo borbata protiv skolastičkoto učilište, kaj oddelni pedagogi - humanisti, sreќavame misli i pedagoški sistemi što ja istaknuvaat po-

7. M.A. Danilov, Bit nastave, PKZ, Zagreb, 1949, str. 16.

8. M.A. Danilov, i B.P. Jesipov, Didaktika, Sarajevo, 1961, str. 15.

9. E.N. Medinski, sit. delo, str. 55.

10. Istoto, str. 55.

sebeno potrebata od svesna aktivnost na učenice vo vospitovanjeto i nastavata, a nejinata sadržina ja bogateat so novi komponenti i novo značenje. Kaj nekoj od niv, pod razni iminja i tolkovanja, ova nastavna potreba se izdiga na stepenot na didaktički princip.

Posebna uloga vo sogledovanje značenjeto na ovoj fenomen mu pripađa na Mišel Montenj /1533 - 1562/. Od pozicijata na filozofijata na skepticizmot¹¹, Montenj se zastapuva za samostojna i mislovna rabota na sekoj učenik posebno. Se sprotivstavuva na dogmat-skoto i nekritičko poučuvanje i učenje i bara toa da se izmeni i usovrši. "Bi sakal, pišuva Montenj, vospitovačot da ja popravi ova metoda i svojot vospitanik, spored sposobnostite što gi ima, vednaš vo početokot da go stavi na proba so toa što ke mu dopušti sam da ispituva, izbira i razlikuva i toa, ponekogaš ke mu go pokaže patot, a ponekogaš ke go ostavi sam da go najde"¹² /Podvlekol A.D./. Zašto, onoj koj odi slepo po drug, spored Montenj, "ne postignuva ništo, ne pronaeđa ništo, duri i ne bara ništo...."¹³. Samostojnata obrabotka na mislite i znaenjata zemni od drugite, smeta Montenj, e osnovno sredstvo učenikot od niv "da napravi svoje sopstveno delo, svoj sopstven sud". Vo sprotivnost, ako ne mu dademe sloboda da raboti samostojno, od nego ke napravime pokorno i plašljivo sušestvo. So dosegašnata metoda, konstatira Montenj, "tolku sme se naviknale da ne vodat za uzda, poradi koe poveќе ne umeeme sami da odime", oti na toj način izumrela našata sopstvena sloboda i našata sopstvena moќ...."¹⁴.

Ova ideja na Montenj ja osvetluva i od aspekt na potrebata da se uči so razbiranje. "Vospitovačot, pišuva Montenj, neka ne bara od učenikot samo da gi povtoruva zborovite na svojata

11. Mišel de Montenj se ubrojuva među filozofite privrženici na skepticizmot vo filozofijata.

12. Mišel de Montenj, Ogleđi o vaspitanju, Beograd, 1953, str. 25.

13. Istoto, str. 25.

14. Istoto, str. 26.

lekcija, tuku da ja kažuva nejzinata smisla i soadržina, a za korie sta što ja izvlekol od toa neka ne sudi po ona što zapamtil od nea, tuku po ona kako vo životot se odnesuva. Neka pobara od deteto ona što go naučilo da go prikaže vo stotini razni vidovi i promeni na isto tolku raznovidni predmeti za da vidi dali toa dobro go razbra- lo i sevladalo"¹⁵/Podvlekol A.D./.

Zastapuvajki se za sfaķanjeto deka sposobnostite se raz- vivaat vo nivnoto funkcioniranje i vežbanje, Montenj so ironija zabeležuva: "Jas bi se raduval koga Palijel i Pompej, najpročueni igrači na moeto vreme, bi me naučile na skokovi edinstveno so toa što bi gi gledale, a nie samite voopšto da ne se pomrdneme ni od mesto, kako što našite učiteli sakaat da ne poučat,^a da ne go po- krenat našiot duh; ili da naučime da javame na konj ili da rakuva- me so kopje ili flauta ili da peeme, a vo toa da ne se vežbame, kako što našite učiteli sakaat da ne naučat pravilno da sudime i dobro da govorime, a da ne se vežbame ni vo pravilnoto sudenje, ni vo dobroto govorenje"¹⁶.

Od seto ova sleduva da se zakluči, deka kaj Montenj gi sreķavame početocite na sfaķanjeto ulogata ~~ulogata~~ na učenikot vo poučuvanjeto i učenjeto što ja naglasuva potrebata od osamostoju- vanje i kritičko odnesovanje vo sovladuvanjeto na obrazovnite ~~na~~ sodržini.

Natamošna razrabotka na ovaa ideja sreķavame vo didakti- čko^tučenje na Jan Amos Komenski /1592 - 1670/. Celiot negov peda- goški sistem e protkaen so potrebata od svesnost i aktivnost na učenicite. Međutoa, poradi isprepletenosta so drugite principi i pravila i upotrebata na poinakva terminologija, često pati vo ob- rabotkata na negoviot pedagoški sistem ne se spomenuva principot na svesnosta. Se premolčuva negoviot pridones. Zatoa, pišuva Š.I.

15. Istoto, str. 25.

16. Ibidem, str. 27.

Ganelin, "da se govori za pedagoškiot sistem na Komenski, a da ne se spomene principot na svesnosta - toa znači spored našeto misljenje, da^{ne} se zabeleži najglavnoto, najsušttestvenoto"¹⁷. Presvrtot što go izvršil Komenski vo pedagogijata se sastoi tokmu vo toa što ja razobličuval srednovjekovnata škola so nejzinoto dogmatsko i meh- haničko učenje i što se zastapoval nedvosmisleno za potrebata, učenicite so razbiranje da go usvojuvaat nastavnoto gradivo. A toa bilo ona osnovnoto vo sodržinskoto opredeluvanje na svesnata aktiv- nest vo nastavata koga vo XVII-~~ti~~ vek se izdiga na stepen~~z~~ na pri- ncip¹⁸. Za Komenski bila jasna vrskata megu svesnosta i sfačkanjeto. Bez sfačkanje nema i ne može da ima svesnost. "Neka ne im se dava da učat ništo drugo, prepوراčuva Komenski, osven ona što dobro go sfatile so razumot"¹⁹. Spored Komenski, pravilnoto poučuvanje na mladinata ne se sastoi vo toa vo nivnite glavi da natrupuvame ku- pišta zborovi, izrazi i misli na~~se~~obrani kaj razni pisатели, tuku da ja učime na razbiranje na stvarite za da od taa sposobnost toč- no kako od živ izvor potečat potočinja /znaenja/²⁰.

Svesnosta, spored sfačkanjeto na Komenski, e tesno povr- zana so razvitokot na mislenjeto, dokažuvanjeto, baranjeto na pri- činsko-posledičnite vrski, naglasuvanjeto na naglednosta i sl. Ni- što neka ne se predava, prepوراčuva Komenski, "vrz osnova na goliot avtoritet, tuku vrz osnova na setilniot i razumniot ogled"²¹. "Se što se predava treba da se utvrdi so dokažuvanje, taka što da ne ostane mesto ni za somnevanje, ni za~~z~~abotavanje... da se uči se so pomoš na ukažuvanje na pričinata, da se pokaže ne samo kakvo e ne- štoto, tuku i zošto ne može da bide poinakvo...Na ovoj način, zaklu- čuva Komenski, e prosto neverojatno kako im se otvara~~at~~ očite na

17. Š.I. Ganelin, Didaktičeskij princip so znateljnosti, Izd. APN RSFSR, Moskva, 1961, str. 112.

18. M.A. Danilov i B.P. Jesipov, cit. delo, str. 128.

19. J.A. Komenski, Velika Didaktika, Beograd, 1954, str. 135.

20. Istoto, str. 135.

21. Istoto, str. 137.

učenicite koga že naučat samostojno i so svojata volja edno da objasnuvaat so drugo"²².

Isto taka, Komenski ukažuva na značenjeto na razvitokot na voljata i ljubovta za učenje i postavljanje na učenicite vo uloga drugi da poučuvaaat. "Slabo se grižat za decata, pišuva Komenski, onie koi gi gonat na nauka bez nívna volja"²³. Naprotiv, da se postigne uspeh vo učenjeto, treba kaj decata "da se raspaluva želbata za učenje i znaenje", koja, spored Komenski, se postignuva "so ukažuvanje na vrednosta, korisnosta i prijatnosta na samata nastava"²⁴. Postavuvajki go baranjeto pred učenikot - "mnogu da prašuva, prašuvanoto dag go pamti, a zapamtenoto da im go kažuva na drugi"²⁵, Komenski mu pridava posebno značenje na tretoto baranje "zapamtenoto na drugi da go kažuva". Zašto, koj gi uči drugite "se obrazuva i samiot sebesi, ne samo zatoa što povtoruvajki go zadobienoto znaenje go utvrduva vo sebesi, tuku i zatoa što ima prilika podlaboko da navleze vo neštata"²⁶. Iako ovie misli se iskažani so namera da se opravda koncepcijata spored koja eden učitel može da raboti so golem broj učenici, kade što po potreba bi se koristela pomošta na podobrite učenici, zanas e sepak značajno da istakneme deka, samata postapka na poučuvanje na drugite pretstavuva pozitiven i aktiven faktor vo osvojuvanjeto i primenuvanjeto na znaenjata, što vo sovremenite uslovi se javuva vo nova svetlina²⁷.

Vo svoeto vreme, ovie progresivni didaktički idei im nanele rešiteln udar na skolastičkata pedagogija i dogmatsko-verbalnata nastava, a idejata na svesnata aktivnost, osvetlena glavno

22. Istoto, str. 140.

23. Istoto, str. 118.

24. Istoto, str. 133.

25. Istoto, str. 143.

26. Istoto, str. 153.

27. Ernst Mayer pišuva: "Toa što, na primer, deteto vo grupnata rabota go ispitalo mora da go predade na svoite oddelenski

od aspekt na učenjeto so razbiranje, se z bogatila so novi misli i postapki. Međutoa, poradi mnogute sprotivnosti prisutni vo negoviot didaktički sistem i poradi ograničenostite na negovata senzualističko-empiristička metodološka osnova, iznesenite gledanja za svesnata aktivnost dobivaat poseben beleg i ograničeno značenje.

Džon Lok /1632 - 1704/ go svrtel svoeto vnanie kon problemite na počituvanje, pottiknuvanje i razvivanje na ljubopitnost kaj decata vo procesite na vospituvanje i nastavata. "Veruvam, pišuva Lok, deka pričinata, što mnogu deca se oddavaat na prazno igranje i zaludno trošenje na svoeto vreme, leži vo toa što gleda deka nivnata ljubopitnost ne se ceni, a nivnato prašanje se prezira. No, koga so niv bi se postapovalo so poveke dobrina i priznanie i nahnivnite prašanja bi se davale odgovori... togaš veruvam deka decata poveke bi sakale da učat i da go zgolemat svoeto znanje..."²⁸. Zastapuvajki se za pottiknuvanje i podržuvanje na detskata potreba za prašanja, toj dava edna mnogu značajna preporka koga pišuva: "Možebi po nekogaš ke bide dobro da ja razbudime ljubopitnosta kaj niv, ako postavime pred niv novi i neobični nešta i im dademe možnost za niv sami da se izvestat"²⁹. Zašto "koga čovekot nešto sam ke nauči, togaš nema podobar pat toa dobro da se pamti i da se ohrabri da odi ponatamu..."³⁰. Od stavot na Lok deka "vospitivačot treba sekogaš da imana um oti ne e negova zadača mladite luđe da gi nauči na sé što vredi da se znae, tuku da ja pottikne ljubovta i počitta kon naukata i da gi upati na prav pat kako da ja zapoznavaat i sebesi da se usovršuvaat"³¹, -može da se zakluči deka toj ima predvid vospituvanje na samostojnosta i izgra-

drugari vo oblik na poučuvanje. Ne e preterano ako utvrdime deka dvojnata dejnost na deteto - istražuvanje i poučuvanje - procesot na učenjeto go izdiga na mnogu povisok stepen". Grupni oblici rada u nastavi, PKZ, Zagreb, 1957, str. 127.

28. Džon Lok, Misli o vaspitanju, Beograd, 1950, str. 104.

29. Istoto, str. 105.

30. Istoto, str. 154.

31. Istoto, str. 166.

duvanje sposobnost za samovospitanie i samoobrazovanie.

Ovie idej na Lok, iako gi izrazuvaat potrebite na "podo- briot" stalež vo ostvaruvanje na individualното vospituvanje, imaat određeno istorisko značenje vo određuvanjeto ulogata na učenikot vo vospitno-obrazovniot proces vo koj treba da se respektira i formira odnos i motiviranost na učenikot, kako bitna komponenta na didaktičkata koncepcija na svesnata aktivnost voopšto.

Od učenjeto za "prirodnoto i slobodното vospitanie" najneposredno proizleguvaat sfakanjata na Žan Žak Ruso /1712 - 1778/ za potrebata od samostojnost i aktivnost na deteto vo učenjeto.

Za Ruso e osnovno deteto da se postavuva vo okolini vo koi ke se zadovoluva so raznovidni iskustva i ke se zblizuva so prirodните posledici na sopstvenite dejnosti. "Negovo /na učenikot/, pišuva Ruso, e da ja iznese želbata, da bara i najde predmet; vaša /na nastavnikot/ dolžnost e samo vo toa toj predmet da go napravite dostapen na negovoto sfakanje, vešto vo nego da razbudite takva želba i da mu dadete sredstva da ja zadovolji"³². Za da razbudite takva želba, se obrnuva Ruso kon nastavnicite, treba "da go svrtite vnimanieto na svojot vospitanik kon pojavite vo prirodata i vednaš da go napravite ljubopitliv, no za da ja držite vo napnatoost negovata ljubopitnost, nemojte nikako da brzate nea da ja zadovolite. Postavete mu prašanja što odgovaraat na mošta na negovoto sfakanje, pa toj sam neka go najde odgovoret. Za svoeto znaenje toj ne smee da zablagodaruva na vašata nastava, tuku toa mora da bide posledica na sopstvenoto percipiranje i razmislivanje, toj ne smee znaenjeto da go nauči, tuku mora da go pronajde. Ako bilo koga vo negoviot duh stavite avtoritet na mesto razum, toa nikogaš poveke nema da razmisliva"³³. /Podvlekol A.D./. Ovie baranja se

32. Ž.Ž. Ruso, Emil ili o vaspitanju, Beograd, 1950, str. 211.

33. Istoto, str. 205.

odnesuvaat i togaš koga deteto pravi greški. "Ako se izmami, pišuva Ruso, ostavete go i nemojte nikako da gi ispravuvate negovite pogreški; sočekajte mirno dodeka bide vo sostojba samo da gi uvidi i ispravi... Vo sprotivnost, ne bi se naučilo dobro da sfaKa"³⁴.

Nezadovolen od prostoto posmatranje vo izučuvanjeto na svetot, Ruso bara deteto aktivno da učestvuva i praktično da dejstvuvava. Vo ovaa smisla vo XVII-to pismo od romanot "Nova Eloiza" toj pišuva: "Jas mislam deka želbata da go izučuvame svetot kako prosti nabljuduvači e edna glupost. Koj saka samo da nabljuduva, toj faktički ništo ne nabljuduva; nekoristen vo sekoja rabota i lišen od sekakvi zadovolstva, toj vo ništo ne zema aktivno učestvo. Nie možeme da go nabljuduvame svetot i dejstvijata na drugite samo dotoklu, dokolku nie sami dejstvuvame. I vo učilišteto i vo životot i nasekade stanuva potreba da počneme so praktični dejstva vrz toa što sakame da go naučime". Na ovoj način, Ruso se zastapoval kako za mentalno, taka i za fizičko aktiviranje.

Pogledite na Ruso označuvaat nova afirmacija i natamošno razvijanje na idejata na svesnoto aktiviranje na učenicite. Toj posebno go postavil prašanjeto za mestoto i ulogata na učenikot vo učenjeto i načinot na rakovodenjeto od strana na nastavnikot. Iako vo toa toj e ednostran i isključiv, sepak ukažuva na novi rešenija, koi se od bitno značenje za soodnosot na aktivnosta na nastavnikot i aktivnosta naučenicite. Ulogata na nastavnikot ne e da docira, predava, prenesuva, tuku poveke da pottiknuva, sovetuva, aranžira, nezabeležljivo da nasočuva, i sl. Samo vo ovaa smisla možat da se razbarat zborovite na Ruso: "Deteto sekogaš neka smeta deka e gospodar, a vistinski gospodar bide sekogaš ti... Deteto neka go raboti samo ona što saka, no toa smee da bara samo toa što se poklopuva so tvojata volja, toa ne smee da napravi nieden čekor što ti nisi

go predvidel"³⁵. Očtamu e bez osnova tvrdenjeto na D-r Leon Žlebnik deka Ruso e nedosleden i deka zapadnal vo sprotivnosti, koga od edr strana očkuva sé od vospitanikot, a od druga sé od vospituvačot³⁶. Vistinata e od poinakva priroda. Vo funkcijata na nastavnikot Ruso sogleduva i naglasuva novi dimenzii mošne značajni za principot na svesnata aktivnost. No, koga gi apsolutizira i go precenuva biološkoto spontano samorazvivanje na deteto, togaš tie se pretvoraat vo svojata negacija.

Potamu, učenjeto na Ruso pretstavuva edno iskreno emotivno baranje učenikot da se oslobodi od pasivnost, mehaničnost, učenje na zborovi i slepe pokorivanje na avtoriteti. Procenuvano od aspekt na konkretno iskoriskite uslovi na berbata protiv dogmatizmot, "bubanjeto" i pasiviziranje na ličnost, toa ima značenje na revolt protiv edna istoriska sostojba.

Međutoa, poradi nenaučnite principi vrz koi se temelj negovoto učenje za prirodnoto i slobodnoto vospitivanje, mislite za aktivnosta i samostojnosta naučenicite trpat od ednostrani tolkovanja. Nivnoto izdvojivanje i apsolutiziranje doveduva do idealiziranje prirodata na deteto, ednostranoto sfaćanje ulogata na nastavnikot, precenivanje detskoto iskustvo, i sl. Tuka se javuvaat vo nikulec i osnovite na učenjeto za aktivnosta sfatena kako princip na spontana aktivnost.

J.H. Pestaloci /1746 - 1827/ uspeal podlaboko da pronikne vo procesot na nastavata i porealno da sogleda oddelni elementi na svesnata aktivnost vo učenjeto na učenicite. Postavuvajki ja za dačata - nastavata da go pomaga razvojot na duhovnite, moralnite i psihičkite sili na deteto / Pestaloci smeta deka ovie sili kaj deteto se samoaktivni i sami težneat koj samorazvitok, odnosno sekoj

35. Istoto, str. 132 - 133.

36. D-r Leon Žlebnik, Opšta istorija školstva i pedagoških ideja, "Naučna knjiga", Beograd, 1962, str. 74.

od nivo "saka da se izdigne od sostojbata na svoeto mrtvilo i neu-
mešnost do izgradena sila koja neizgradena leži vo nas kako klica n
sila, a ne kako sama sila"³⁷. Zatoa, nastavata ke bide vo funkcija
na ova a zadača, ako, spored sfačkanjeto na Pestaloci, obezbeđuva ma-
terijal za vežbanje i neprekinato upotrebuvanje na čovečkite sili
i sposobnosti. "Sekoja od ovie sili, veli Pestaloci, se razviva
prirodosobrazno samo so pomoš na prostoto sredstvo na svojata upo-
treba ... Čovekot go razviva prirodosobrazno fundamentot na svoite
prirodni sili, na svoeto misljenje samo so pomoš na faktot na samo-
to misljenje"³⁸ /Podvlekol A.D./. Ova a misla, iako e iznesena bez
dovolna psihološka i pedagoška fundiranost, go pretstavuva ona ra-
cionalno jadro što vleguva vo fundamentot na sovremenoto sfačkanje
na svesnata aktivnost kako princip.

Efikasnosta na vospitno-obrazovnite vlijanija, prodolžu-
va Pestaloci, se postignuva samo togaš ako se opfati i mobilizira
ličnosta vo nejzinata celina. Zatoa, toj pišuva: "Neosporna e vis-
tinata deka vrz obrazovanosta na čovekot dejstvuva vistinski, pra-
vo i soodvetno na negovata priroda samo toa što može da ja opfati
vo edno celata negova priroda, odnosno srceto, duhot i rakata; sé
ona što me može da ja opfati celosno negovata suština, ne e soglas-
na so prirodata i ne dejstvuva vrz nego vistinski čovečki - obrazo-
vno"³⁹.

Pestaloci se zastapuva za mentalno aktiviranje na učeni-
cite što ke se manifestira so poveke mislovni operaciji. "Čovekot,
veli Pestaloci, treba da gi sporeduva vo sebe samostojno predmetite
na ličnoto posmatranje, da gi odvojuva eden od drug, da gi raspoređ
duva i da se nauči da misli za nivo"⁴⁰, "Umnoto obrazovanie i od ne-

37. J.H. Pestaloci, Lebedova pesen, str. 5, /prevod na
bugarski/.

38. Istoto, str. 4 - 5.

39. Istoto, str. 2 - 3.

40. Istoto, str. 69.

go uslovenata kulturam na našiot rod baraat neprekinato oformuvanje na iskustvenite logički načini za prorodosoobraznoto razvivanje na našata sposobnost da mislime, da izveduvame i da rasuduvame"⁴¹.

Vo ovaa nasoka mora da se menuva i ulogata na nastavnikot. Nastavnikot, spored mislenjeto na Pestaloci, treba da pomaga taka što učenikot samiot na sebe si da si pomogne. "Toj /vospituvačot/ ne e onoj koj ja vnesuva bilo koja čovečka sila vo nego /učenikot/, toj ne e onoj koj i' dava život i zdiv na bilo koja sila; toj se griži samo za toa razvivanjeto na sekoja poedina sila na čovečkata priroda spored nejzinite zakoni da si go najde svojot neprečen ~~tak~~ tek..."⁴². Iako ovaa sporedba ne možeme da ja prifatime kako točna, osobeno so svojot pottek,st sepak taa upatuvaa kon toa ličnost na učenikot da se prifača kako subjekt, ~~so~~ posebna uloga vo svoeto formiranje.

Ovie pogledi na Pestaloci, i nasproti nenaučno^{to} objasnuvanje na potekloto, karakterot i ~~razvitokot~~ na duhovnite ~~sili~~ i sposobnosti, imale, sekako, ogromno značenje vo borbata protiv mehanič koto učenje vo nastavata.

Povlijaen od pedagoškoto učenje na Pestaloci i filozofskite sistemi na Kant i Fihte, Adolf Disterveg /1790 - 1866/ i' pridava posebno značenje na funkcijata na samodejnosta vo formiranjeto na ličnosta. Parafrazirajki gi mislite na Fihte za stremežot kon razvitok i dejstvo na založenite prirodni sili vo individuata, toj smeta deka niškoj ne može da postigne sovršenstvo so tuđa pomoš, tuku e dolžen sam da se usovršuva. Sekoe presto pasivno povedenie e vistin ska sprotivnost na kulturata i obrazovanieto, što se izvršuva preku

41. Istoto, str. 14 - 15.

42. J.H. Pestaloci, Iz Pestalocijevih govora Zavodu u Iverdonu, Zbirka tekstova.... str. 308.

samodejnost i imaja cel samodejnost⁴³. Seto slobodno i samobitno vo čovekot - negovoto misljenje, vnimanie, čuvstva, postapki, govor i dr - se rezultat na samodejnosta na čovekot. Taa ima seopšt, apso-luten karakter, koja istovremeno pretstavuva i konečna cel i neop-hoden uslov za sekoe obrazovanie⁴⁴.

Zatoa i učenjeto vo nastavata, spored sfačanjeto na Dis-terveg, treba da se karakterizira so mentalen napor i samodějno is-pitovanje na vistinata. "Bez ispitovanje, pišuva Disterveg, vисти-nata ne može da bide vospriemena od čovekot vo vid na životvorna, pottiknuvačka, izgraduvačka i produhotvorena sila. Vo pasivna, mrt-va sostojba taa ne se vospriema i ne se rađa...Pasivното vosprie-manje na neprovereni stavovi e slično na mrtvorodenče. Toa se praz-ni bez sadržina zborovi so koi lugeto nemaat preštava za vistinata. Vistinata ne može da se kupi ni za kakvi pari; taa treba da se pos-tigne, da se izbori"⁴⁵. Zatoa, "nieden čovek koj se sprema kon ob-razovanie, kon sovladovanje na vistinata ne može da bide oslobođen od taa borba. Nikoj drug ne može za nego da ja vodi. Toa što treba da stane duhovna sopstvenost na čovekot potrebno e da se zdobie preku sopstvena sila i dejnost"⁴⁶.

So ovie pogledi za učenjeto kako trud i tvorečki proces, Disterveg vodi borba protiv mehaničkoto pamtjenje, dogmatizmot i gospodstvoto na avtoritetot vo nastavata. "Ova gospodstvo, pišuva Disterveg, e rasprostraneto mnogu poveke otkolku što može da se pretpostavi i so najbogatata fantazija. Zar i denes ne se diktiraat "mudrosti" duri vo učitelските seminarii? Zar tie i denes ušte ne prestanuvaat da se zaučuvaat napamet? Zar kaj mnogute učiteli nivni ot metod na predavanje ne se sveduva na prosto dogmatsko izžaganje,

43. Adolf Disterveg, Izbranie pedagogičeskie sočinenija, Moskva, 1956, str. 71.

44. Istoto, str. 64.

45. Istoto, str. 81 - 82.

46. Istoto, str. 84.

a prividnata dejnost na učenicite koja gi gotvi da stanat učitelji se sosti od umstvena pasivnost. No, ova e signal za sekoja zdrava metodika"⁴⁷.

Od aspektot na potrebata na umnoto aktiviranje na učenicite, Disterveg ja ocenuva vrednosta na oddelnite nastavni metodi. "Sekoj metod e loš, izjavuva Disterveg, ako gi priučuval učenicite na prosta vospriemčivost ili pasivnost, a dobar ako predizvikuva kaj niv samodejnost...Vo učilišteto treba da vladee mislenjeto, sledstveno na toa, prašanjata i odgovorite, istražuvanjeto i naoganjeto"⁴⁸. "Lošiot učitel, pišuva Disterveg, ja podnesuva vistinata, dobriot počuvu kako da se najde taa"⁴⁹.

Od šeto izneseno može da se zakluči deka Disterveg go istaknal značenjeto na samodejnosta na učenikot, potrebata od ličen mentalen napor vo procesot na učenjeto vo nastavata i sl. So ova, i nasproti nenaučenoto tolkuvanje na potekloto na samodejnosta, toj i natamu ja razvi i posebno ja naglasi edna od mnogu važnite komponenti na principot na svesnata aktivnost - učenjeto da bide trud i tvorečki proces na sekoj poedinec.

Interesni iskažuvanja za karakterot i značenjeto na aktivnosta i samostojnosta na učenicite vo nastavata srečavame i vo pedagoškoto učenje na K.D. Ušinski /1824 - 1870/. Celata negova didaktika e proniknata so idejata na svesnost, samostojnost, razvitok na mislevnata aktivnost na učenicite, i sl. Zatoa, negovo najznačajno baranje e decata "po možnost da se truda samostojno, a nastavnikot da rakovodi so toj samostojan trud i da dava materijal"⁵⁰. Ušinski ne govorel za principi na didaktikata, tuku za

47. Istoto, str. 65.

48. Istoto, str. 181 - 182.

49. Istoto, str. 64.

50. K.D. Ušinski, Sobranie sočinenija, T. 6, Moskva, Izd. - vo APM RSFSR, 1949, str. 256.

"neophodni uslovi" za učenje i poučavanje. Svesnata aktivnost, kako i naglednosta, spored nego, se najvisoki kategorii vo didaktiki kata što se realiziraat so niz raznovidni "uslovi". Od druga strana, negovoto učenje za aktivnosta i samostojnosta ne e neakva recepta od čisto empirisko poteklo, tuku, pred sé, baranje zasnovano vrz dlaboka analiza napsihičkite osnovi na učebniot proces i vozasnite osobenosti na učenicite.

Svesnata aktivnost, vo sfačanje na Ušinski, e tesno povrzana so intelektualniot razvitok na učenicite, so vospituvanje to na raznovidnite operacii na mislenje. Osmisluvanje na znaenjata e možno samo vo uslovite koga nivnoto usvojuvanje učestvuva mentalniot napor na učenikot. Za nego, zdobivanje znaenja e usloveno od mentalnoto naprežanje, no istovremeno toa e i osnovniot pa za optimalen razvitok na raznovidnite mentalni procesi. Vo istakuvanje na učenje so sfačanje, Ušinski ja naglasuvapotebata spored koja usvojuvanje na znaenjata da bide proces na otkrivanje i vospostavuvanje na vnatrešni vrski megu novite i starite znaenja.

Svesnata aktivnost, spored sfačanje na Ušinski, treba da ima elementi na samostojnost i samoučenje. Međutoa, samostojnosta Ušinski ne ja sfača kako predvremeno razvijanje što e predizvikano od nadvorešnoto soopštuvanje na znaenjata od nastavnikot. Kritikuvajki ja germanskata pedagogija, Ušinski pišuva deka "samostojnosta vo razvitokot koja nasilno se izvlekuva od dušata so brzo izmisljena metoda e samo prividna samostojnost"⁵¹. Samostojnosta treba da se sfati kako razvoj na samostojnoto mislenje, koe "prestavuva edinstvena trajna osnova na sekoje plodno učenje"⁵².

I na glednata nastava Ušinski ja stava vo služba na mentalnoto aktiviranje na učenicite. Konkretni lik, spored Ušinski,

51. K.D. Ušinski, Sobranie sočinjenja, T. 2. str. 140.

52. Istoto, str. 226.

e element na mislovnata dejnost i neophoden uslov za samostojnoto
sfačanje na ~~dejnosta~~^{znaenjata}. Naglednosta treba da razvie interes kaj učeni
cite, da gi približi do predmetite i pojavite, da ja razvie spo-
sobnosta za posmatranje, da gi prinudi da diskutiraat ~~za nivo~~⁵³ i sl.

x x
x

Pregledov što go iznesovme dosega ni pokažuva jasno deka
pedagozite vo minatoto, a pred sé pedagozite - klasici, vo svoite
pedagoški učenja f obrnuvale posebno vnanie na aktivnosta i sa-
mostojnosta na učenicite vo nastavata. Istapuvajki protiv pasivna-
ta uloga na učenikot vo procesot na usvojuvanjeto na znaenjata,
tie ukažale na poveke strani, dimenzii, komponenti na svesnata
aktivnost i preporečale raznovidni merki, sredstva, patišta, formi
za nejzinoto pottiknuvanje i manifestiranje vo ~~xxx~~ uslovite na nas-
tavata. Na toj način napravile čekor napred vo odnos na nastavata
vo koja učenikot se postavuval vo uslovi na mentalna pasivnost i
mehaničko učenje. Mnogu stavovi, idej, sugestii, izneseni od pro-
gresivnite pedagozi vo minatoto, ne go izgubile svoeto značenje i
za naševo vreme. Kritički preraboteni i postaveni vo relacija na
drugi zadači, principi i faktori, tie možat da bidat koristen i vo
rešavanje na problemite za aktivizacijata na soznavačkata dejnost
na učenicite vo sovremenata nastava.

Međutoa, istovremeno sme prinudeni da istakneme deka go-
lem del od nivnite misli i preporeki ostanale nedostatno ostvare-
ni vo praktikata, i vo celosna sprotivnost so niv, školata i nas-
tavata i natamu ostanala mesto na ograničena aktivnost i samostoj-
nost na učenicite vo učenjeto.

Pričinite što go uslovele vakviot tekst na nastanite bi-
le različni.

Se naogaaat, megu drugoto, vo nerazvienenosta na proizvodstvoto vo soodvetniot vremenski period, a pred sé vo karakterot na kapitalističkoto proizvodstvo vo XVIII, odnosno XIX-~~ti~~ vek i baranjaža što gi postavuvale toa na rabotnite luže. "Ne bil potreben, pišuva N.K. Krupska, vešt rabotnik koj ja razbira suštinata na rabotata vo celost, koj e inicijativen i samostoen - tuku naprotiv, bil potreben poslušen, ispolnitelen, neobučen rabotnik, od kogo ne se baralo nitu osobena fizička sila, nitu sfažanje, nitu umeenje, tuku samo točnost, izdržljivost, trpelivost. Takov rabotnik - točen, ispolnitelen, poslušen, vospituvala školata na učenjeto"⁵⁴. Na ovoj način, progresivnite baranja napr pedagogite - klasici doažale vo sprotivnost so dominantnite baranja na načinite na proizvodstvoto.

Isto taka, ograničenosti vo realiziranjeto na ovie idei se naogaat vo klasnite sprotivnosti prisutni vo buržoaskoto opštество. Vo periodot koga buržoazijata~~se~~ se zacvrstuva na vlast i se bori za konzerviranje na postojnite kapitalistički opštestveni odnosi, stanuvaa neadekvatni, durri i opasni, mnogute idei i učenja, razvivani od progresivni^{te} buržoaski pretstavnici vo periodot koga buržoazijata e mnogu poprogresivna i se bori protiv feudalnite opštestveni odnosi. So ova se potvrduva faktot deka razvitokot i primenata na ovaa pedagoška ideja, po pravilo, sekogaš e povrzana so stremežite, i procesite na demokratiziranje na odnosite vo opštествoto.

Potoa, nivnite misli vo odnos aktivnosta i samostojnosta na učenicite vo nastavata ne se potpirale na dostatni psihološki i gnoseološki soznanija za učenjeto voopšto i nastavata posebno⁵⁵.

54. N.K. Krupskaja, Pedagogičeskiž sočinanija, T. 1, Moskva, Izd - vo APN RSFSR, 1947, str. 348.

55. Poznato e deka sekoj pedagoški sistem vo minatoto i denes, svesno ili nesvesno, soдрži određena slika za psihičkata struktura na čovekot, koja vo poveketo slučai, iako odnosot ne e ednostran, pretstavuva osnoven stožer na soodvetnata pedagoška teorija.

Tokmu zatoa, tie bile ednostrani i nedovolno fundirani, a vo neкои slučai, i vo sprotivnost so drugi stanovišta i učenja vo nivnite pedagoški sistemi. Taka, na primer, poveketo od niv, svoje pedagoški učenja gi razvivaat vrz osnova senzualističk~~ez~~-empirističkata teorija na poznanieto, što gi doveduva do poziciji da ja precenuvaat vrednosta na neposrednoto setilno poznanie, da ja apsolutiziraat i pretvoraat setilnata aktivnost vo cel za sebe i na toj način da go ograničuvaat posestranoto mentalno aktiviranje na učenicite vo nastavata. Od druga strana, pokraj svoje senzualistički stanovišta, poveketo od niv plaќaat danok i na kantovski ot apriorizam, pogrešno smetajki deka vo čovečki ot razum se založeni opšti formi i zakoni na poznanieto, vo soglasnost so koi poteknuva seto poznavanje na stvarnosta. Setilnite percepiranja treba da služad kako polugi so čija pomoš se doveduvaat vo dviženje tie potencijalni sili na čovečki ot razum što se razvivaat po posebni zakoni nezavisno^{od} nadvo-rešni ot svet. Na taa osnova se prepóračuva: prvo da se percepiraat predmetite i pojavite, nezavisno od odnosite vo koi tie se naoѓaat, da se konzerviraat sliki za percepiranite pojavi, a duri potoa da se povika vo pomoš mislenjeto da bi se kombinirale izdvoenite podatoci i na toj način da se istakne nivnata kauzalna povrzanost. Tuka e i osnovata na ednostranosta i nedoslednosta što se javuva vo tolkuvanjeto na aktivnosta i samostojnosta na učenicite kaj oddelnite-pedagozi klasici. Od edna strana, imame naglasuvanje na važnosta i potrebata od razvitok na logičnoto mislenje, a od druga, apsolutiziranje na setilnoto poznavanje. Nesposobni da go napravat preminot od setilnoto kon mislovnoto poznanie, tie ne možele da dadate poseopfatna koncepcija za principot na aktivnosta i samostojnosta na učenicite vo nastavata i zatoa mnogute pozitivni idej i stanovišta, tokmu zaradi vnatrešnite sprotivnosti vo učenjata na oddelnite pedagozi, ostanale nedovolno fundirani i vo praktikata nerealizirani.

Od druga strana, od početokot na XIX vek i natamu, razvitokot na didaktičkata teorija i nastavnata praktika se odviva pod silno vlijanje na pedagoškoto učenje na J.F. Herbart /1776 - 1841/ i negovite mnogubrojni privrzanici. Međutoa, ova pedagogija, i nasproti svoje značajni pridonosi vo oblata na nastavata (analiziranje i artikuliranje na nastavniot proces i nastavnite časovi, vnesuvanje red i sistem vo vospitno-obrazovnata rabota, ^{svrtu-} ~~priljublju-~~ vanje na vmanieto kon razvitokot na mnogustrani interesi i drugo) ne obrnala posebno vmanie na razvitokot na aktivnosta i samostojnosta na učenicite vo nastavata i na toj način došla vo rasčekor so progresivnite misli, idej i baranja na pedagogite-klasici. So svojot kraen intelektualizam, formalizam i šematizam vo nastavata i izrazitata avtoritativnost vo vodenjeto i vospituvanjeto vo tesnata smisla, herbartovskata pedagogija ne davala dovolno možnosti učenicot tvorečki da se razviva vo samostojna ličnost.

Potpirajki se vrz asocijativnata psihologija i mehanizmot na pretstavite, kako osnovni vo psihičkiot život na individuuata, Herbart razviva intelektualističko učenje za nastavata vo koja se sozdava duh na receptivnost i pasivnost na učenicot. Tuka glavno doaga do izraz negovoto pomnenje. Razvivanata aktivnost na učenicot, po pravilo, e ograničena, strogo dirigitirana i disciplinirana, poveke reaktivna otkolku samostojna i tvorečka. Šematizirane formalni stepeni ja ograničuvale i osiromašuvale ne samo inicijativata i aktivnosta na učenicot tuku, isto taka, i inicijativata i inventivnosta na nastavnikot. Pod nejzino vlijanje vo učilištata se formira atmosfera i načini na poučuvanje i učenje koi podocna se označuvaa so imeto "stara" škola ili "škola naučenje" koja, među drugoto, pretstavuva sinonim na ~~aktivnost~~ pasivnost i receptivnost na učenicot. Međutoa, i nasproti rečenoto, ova pedagogija so svojot duh i karakter, najadekvatno gi izrazovala interesite na

klasno eksploatatorskiot karakter na buržoaskoto opštество, a osobeno na birokratskata bezdušnost na apsolutističkoto vladeenje vo periodot koga se razviva ovaa pedagogija. Od ovie pričini, kako i poradi relativnite pozitivnosti što gi nosi - vnesuvanje sistem i sigurnost vo rabotata na nastavnikot - taa doživuva široka popularnost i go odreduva, za relativno dolg vremenski period, tekot na razvitokot na didaktičkata teorija i nastavnata praktika. Nejzignata prisutnost i vlijanie ke se čuvstvuvaa i togaš koga ke se izmenat nejzinite opštestveni pretpostavki i koga novite naučni rezultati vo psihologijata i pedagogijata nedvosmisleno ke ja negiraat nivnata verodostojnost i praktična efikasnost. Poveke vo praktikata otkolku vo teorijata, taa ke bide pridružna pojava duri vo našeto pedagoško sekojdnevie. Zatoa, vo ovaa svetlina, stanuvaa sfatliv poznatiot fakt što idnite proučuvanja i praktični realiziranja na idejata za svesnoto aktiviranje na učenicite ke se odviva, megu drugoto, vo znak na protest protiv ^rHerbartovskata teorija i praktika vo nastavata.

Idejata za svesna aktivnost vo učenjeto na pedagozite
kon krajot na XIX i prvata polovina na XX vek

Principot na aktivnosta i samostojnosta na učenicite zabama centralno mesto vo didaktičkite učenja na brojnite pedagoški reformni struenja kon krajot na XIX i prvata polovina na XX vek. Tie go obnovuvaa interesot za ovej problem i široko go opsuduvaat vo literaturata, pedagoškata periodika, sobirite, širokite pedagoški eksperimentiranja i dr. Kritikuvajki ja herbartovskata teorija i nastavna praktika, ~~samostojnosta na učenicite~~, mnogu od niv se zastapuvaa za maksimalno aktiviranje i osamostojuvanje na učenicite vo procesite na vospituvanjeto i obrazovaniето. Site tie se ednodušni vo toa deka dotogašnite obrazovni postapki vo učilištata od

site vidovi i stepeni ne zadovoljuvat, bidejki maliku ili voopšte ne se svrtuvat kon osnovnoto svojstvo na detskata priroda - negovata aktivnost i potreba od samostojnost. Zatoa, vo odredena forma, poveќе ili pomaliku eksplicitno, formuliraat, favoriziraat i baraat didaktičko - metodski realiziranja na načelata, spored koi učeni~~ko~~ treba da bide aktiven i samostojn vo nastavata, sam da gi zdo~~biva~~ svoje znaenja, na mesto tie da mu se davaat vo gotova forma, da ima široki možnosti, da ja zadovoluva svojata ljubopitnost, potrebi, interesi, da učat so razbiranje, da rabotat vrz osnova na svo^{slobodna} jata i samostojna volja i sl.

Međutoa, site tie, edinstveni vo kritikata na starata škola i tradicionalnata didaktika, i edinstveni vo istaknuvanjeto na potrebata od zgolemena aktivnost i samostojnost na učenicite, se razedinuvale vo momentot koga pristapuvale da ja tolkuvaat suštinata na ova didaktičko baranje, da go pronaogaat taka narečeni~~ot~~ didaktičko-metodski ključ za aktiviranje i sl. Zatoa, zad unisonoto baranje za zgolemeno aktiviranje i osamostojuvanje na učenicite vo nastavniot proces, se prezentni brojni razliki vo sfađanje principot na aktivnosta, vo naglasuvanje i izvojuvanjeto negovite oddelni komponenti i dimenzii, vo preporačuvanje odredeni didaktičko-metodski postapki za negovoto realiziranje, i dr.

Usloveni od razlikite vo filozofskite, ideološkite, psihološkite i opšttestvenite pozicii i osnovi, oddelni pedagogi i pedagoški reformni dviženja razvivaat posebni koncepcii na nastavata, voopšte i na principot na aktivnosta, posebno. Poveќeto od niv istaknuvat i favoriziraat edna ili druga strana, dimenzija, komponenta od celosniot poim na principot na aktivnosta. Iako ne se javuvaat vo izrazita diferencirana forma, vrz osnova na izvesni dominantni belegi i karakteristiki, može da se iznese deka vo ovoj period se razviva mošne golem broj koncepcii na aktivnosta sfatena kako: 1. manuelistička aktivnost; 2. intelektualistička aktivnost;

3. spontana aktivnost; 4. samostojna aktivnost; 5. tvorečka proizvodstveno-produktivna aktivnost; 6. aktivnost na bogateenje i rekonstruiranje na ličnoto iskustvo (pragmatisti) i dr. Del od niv srekavame vo učenjata na brojnite varijanti na rabotnata škola, a drugi vo učenjeto na pragmatistička^{ta} pedagogija.

Među pedagogite od ovoj period posebno mesto mu pripađa na August Laj /1862 - 1926/. Počajki od postavkata deka sekoj životen akt, pa i nastavniot, se odviva po šemata na biološkata trijada: vospriemanje (impresija) - prerabotuvanje (asimilacija) - izrazuvanje (ekspresija, dejstvie), Laj go svrtel svoeto vnanie kon tretiot člen kako najznačeen izvor za aktiviranje na učenicite vo nastavata. Povlijaen od novite psihološki soznanija za refleksi- niot lak i kinestetičkite oseti, Laj smeta deka ekspresijata ja precizira impresijata, go usovršuva percepiranjeto i otvara možnosti za raznovidni motorni dejnosti⁵⁶. Zatoa, školata na dejstvuvanjeto (Tatschule), spored sfakanjeto na Laj, treba da sozdava uslovi za raznovidno učeničko dejstvuvanje, odnosno izrazuvanje vo forma na telesna ekspresija, ekspresija so pomošta na modeliranje, crtanje, dramatiziranje, skiciranje, odgleduvanje životni i rastenija, matematička, fizička ekspresija, i dr.⁵⁷. Na ovoj način, koncepcijata na aktivnosta gi preminuva tesnite ramki na aktivnosta vo tradicionalnata nastava i se bogati so novi elementi.

Međutoa, konkretnata interpretacija na Laj za ekspresijata e neprifatлива. Procenuvajki ja nejzinata vrednost prvenstven od aspekt na telesnite, motornite akti što gi vklučuva taa, postoji realna tendencija obrazovniot proces, spored sfakanjeto na Laj, da se svede glavno na fizička, manipulativna aktivnost.

56. D-r B.A. Lay, Eksperimentalna pedagogika, Beograd, 1925, str. 61.

57. Istoto, str. 61 - 62.

Pod vlijanje na voluntarističkata psihologija, Laj ja postavuva pred nastavmata zadačata za jaknenje i razvivanje voljata kaj učenicite preku dejstvovanje i aktivno manifestiranje.

Vo teoretskoto učenje na Georg Keršenštajner /1852 - 1932 aktivnosta na učenicite e osnoven princip na opštata didaktika na nastavata što go karakterizira bitieto na rabotnata škola⁵⁸. Vo nea, fizičkoto, manuelnoto aktiviranje zazema centralno mesto i gi odreduva belezite na konceptot na ovoj princip.

Keršenštajner smeta deka mošne golem broj luđe vo državata stojaat vo služba na čisto manuelni pozivi, a "naklonostite i nadarenostite na luđeto ne se naogaat najprvin vo oblata na rabotata na čistata duhovna dejnost, tuku vo manuelnata rabota"⁵⁹. Zatoa, manuelnata aktivnost, uči Keršenštajner, e osnoven pat na prirodno učenje, a učilišteto mesto vo koe ke dominiraat raznovidni formi na manuelna rabota. "Edno javno učilište, što podgotvuva kako za duhoven takaj za manuelen poziv, pišuva Keršenštajner, e loše organizirano koga ne e uređeno da gi razviva praktičnite sklonosti i sposobnosti na vospitanicite. Toa e, isto taka, ušte pološo organizirano koga vo celiot razvitok na deteto na telesnoto i manuelnoto mu prečhodi duhovnoto, osobeno vo vremeto od 3 do 14 godina, koga prevladuva instinkt i nagon za manuelna rabota."⁶⁰. Poradi ovie pričini, školata mora da ja napušti starata struktura i da obezbedi "raznovidni mesta za praktična rabota, rabotilnici, gradini, učilišni kujni, sobi za živeenje, laboratorii vo koi sistemno ke gi razviva naklonostite za manuelna rabota, odnosno vospitanikot ke se navikne sekogaš grižljivo, česno, sovesno, promisljeno da go izveduva manuelniot raboten proces"⁶¹.

58. G. Keršenštajner, Teorija obrazovanja, Geca Kon, Beograd, str. 442.

59. Georg Kerschensteiner, Begriff der Arbeitsschule, Leipzig, Berlin, Teubner, 1926, str. 28.

60. Istoto, str. 28.

61. Istoto, str. 30.

Oč ova sleduva da se zakluči deka koncepcijata na aktivno-
sta kaj Keršenštajner ima beleg na manuelnoš, so tipično zaposta-
vuvanje na intelektualnata i obrazovnata vrednost na učilišteto.
Međutoa, primenata na ova koncepcija ja ograničuva vo ramkite na
osnovnite i prodolžitelnite učilišta. Stoejki na izrazito dualisti-
čki poziciji vo odnos na povrzanosta među telesnata i mentalnata
aktivnost, Keršeštajner dovolno ne navlegol vo suštinata na tie
odnosi i celata organizacija na nastavata ja izgradoval vrz podvoe-
nosta na predmetite na praktični i teoretski, so toa što primatot
vo osnovnoto učilište go postavil na prvite, a vo gimnazijata
na vtorite. Zatoa, vo analizata na nastavata na duhovnite discipli-
ni, i toa pred sé vo gimnazijata, Keršenštajner iznesuva sfačanja
značajni za mentalno^{to} aktiviranje na učenicite.

Samostojnata duhovna rabota na učenicite primeneta na
izučuvanjeto na teoretskite predmeti, spored Keršenštajner, e isto
taka beleg na rabotnata škola. "Samostojnata duhovna rabota, pišuva
Keršenštajner, bara po možnost odfiranje na starite formi na preda-
vanje na znaenjata vo korist na poaktivno prerabotuvanje na nauč-
nata materija kolku e toa možno nasekade... Pretvoranjeto na empi-
riskoto mislenje vo navikata na logičkoto mislenje e osnoven beleg
na rabotnata škola"⁶². Dokolku slednata škola ja izvršila ova teš-
ka vospitna zadača, dotolku ~~taa~~ stanuvax vistinska rabotna ~~škola~~
škola⁶³. Zatoa, Keršenštajner se zastapuva za odredena samostojnost
na učenicite vo zdobivanjeto so znaenja, za sloboda na učenikot vo
trasiranje patot što vodi do vistinite, ~~na~~ za slobodno izrazuvanje
na negovata individualna suština vo odreduvanje ~~rabotniot~~ pat od
postaveniot plan do svršenoto delo i dr.⁶⁴.

Međutoa, svesen za značenjeto na samostojnosta na učeni-
kot, toj ukažuva na opasnostite što možat da se pojavatx od zloppo-

62. Istoto, str. 153.

63. Istoto, str. 154.

64. D-r Theodor Schwärdt, Kritische Didaktik, Verlag Fer-
dinand Schöningh Paderborn, 10 Auflage, 1955, str. 141.

trebata na principot na avtoritetot vo procesot na obrazovanieto. Vo taa smisla toj pišuva: "Strogoto i avtoritativno vospituvanje... go poprečuva razvitokot na aktivni osobini na voljata što se ogledaat vo inicijativata, srčenosta, moralnata hrabrost, nakratko, vo karakternata samostojnost na celoto bitie".⁶⁵ Samostojnosta i kritičnosta ne možat da stanat navika tamo kade što seto nastavno dobro mora da se prima avtoritativno i kade što e propišan nastavniot pat kako za učenicite taka i za nastavnicite⁶⁶.

Doživuvanjeto vrednosta na sovršenstvo i rabota, vo učenjeto na Keršenštajner, e edno od osnovnite pravila na celata obrazovna postapka⁶⁷. Od ova doživuvanje učenikot čuvstvuva "vnatrešno pri nuduvanje sé podlaboko da proniknuva vo duhovnata struktura na onie sredstva što služat za sovršenstvo na negovata rabota, za vrednosta na negovoto delo"⁶⁸. Vo ova smisla učenikot, spored negovoto misljenje, se posmatra kako mentalno discipliniran, čija aktivnost e determinirana poveќе od strukturata na sovršenstvoto što se izučuva, a pomalku od negovite interesi. Toa e i najdobriot pat učenikot da gi prihati vrednostite i se podredi na opšto priznatiot avtoritet na državata.

Vo vrska so ova e i negovoto baranje učenikot neprekinato da ja proveruva, samoispituva, verificira svojata rabota, ako saka ōaa da bide smislена i pedagoški značajna⁶⁹. Samoispituvanjeto, što go sledi celiot proces na rabotata, e osnoven pat "samorabotnoto jas" da stane svesno za vrednosta na svojata rabota, za svoje rabotni sposobnosti i da ja doživuva vrednosta na "sovršenstvoto". Zašto, "takvata svest e osnova za napreganje i hrabrost za novi i sé poteški dela, znači, osnova za tn. radost za rabota"⁷⁰. Zatoa,

65. G. Keršenštajner, Teorija obrazovanja, str. 422-423.

66. Istoto, str. 423.

67. Istoto, str. 438.

68. Istoto, str. 439.

69. Istoto, str. 442.

70. Istoto, str. 441.

Keršenštajner ja naglasuva i potrebata od vospituvanje na učenicite za samoverificiranje.⁷¹

Ova važno baranje za aktiviranje na učenicite vo nastava-ta, meĝutoa, e opšttestveno determinirano vo pedagoškite pogledi na Keršenštajner. Iako e didaktički plodotvorno, vo negovoto učenje e staveno vo služba na realiziranje celite na državjanskoto vospituvanje, odnosno vo formiranje ličnosti koi bezuslovno ke ja priznavaat i prifaĝaat vladeaĝkata kultura i moral i avtoritetot na državata.

Hugo Gaudig /1860 - 1932/ i negovite istomislenici i so-rabotnici Otto Scheibner, Lotte Miller i dr., vo svoeto učenje za slobodna duhovna rabota na učenicite, go sfaĝaat i razrabotuvaat principot na aktivnost od aspekt na intelektualnata aktivnost i mu pridavaat karakter na spontanost. Slobodnata duhovna rabota, spored nivnoto sfaĝanje, e osnoven faktor vo organiziranje na idno-to učilište, vo ĉie središte na pedagoškoto misljenje i dejstvuvanje go postavuva učenikot kako ličnost koja se razviva.⁷² "Potrebna e, pišuva Gaudig, za site nasoki i osnovni formi na duhovna dejnost, za percepiranje i posmatranje, za tolkuvanje i objasnuvanje, za razvivanje i prikaĝuvanje. Ili ako se misli na psihiĝkite funkcii i grupi^{na} funkcii: za asocijativnata duhovna dejnost, za rabota-ta na pomnenjeto, za dejstvuvanjeto na fantazijata, za sporedbite i odnosite na mislenjeto, za induktivniot i deduktivniot tek na mislenjeto"⁷³. Vo svojata suština taa pretstavuva moto na metodika što ja bara učilišteto na idninata⁷⁴.

No, vo slobodnata duhovna ~~dejnost~~^{rabota}, opšto poznatoto baranje na samodejnosta, spored sfaĝanjeto na Gaudig i negovite sledbenici, ima beleg na spontanost. "Pri slobodnoto duhovno delo, pišuva Gaudig, stanuva zbor za dejstvuvanje od sopstveni pobudi, so

71. Istoto, str. 444.

72. Hugo Gaudig, *Frei geistige Schuarbeit*, in *Theorie und Praxis*. Breslau: Hirt, 1924, str. 33, citirano spored Georg Wosner, *Lernen und Lehren*, Ernst Klett Verlag Stuttgart, 2 Aufl., str. 95.

73. Istoto, str. 95 - 96.

94. Istoto, str. 94.

svoi sili, na slobodno izbrani patišta, kon slobodno prifateni celi"75. Dejnosta na učenikot, spored Gaudig, Scheibner i drugite, ki treba da se izdigne od stepenot na aktivnost na stepenot na spontanost. Dejstvovanjeto po obrazec, po tuč pottik, so propišan i odporano poznat pat gi doveduva učenicite, spored sfačkanjeto na Gaudig, vo aktivna sostojba. Tie ne se pasivni, tie se napregaat i dejstvuvaat so svoje sili, što pretstavuva napredok vo odnos na staroto učilište. Megutoa, ova dejnost ima samo ispolnitelen karakter, vo nea otsustvuva ličen pottik, lično baranje na patišta "od svoje ime i vrz svoja cena na opasnost". Tokmu zatoa, "vistinski sfačtenoto rabotno učilište bara mnogu poveče: postavenata dejnost vo glavata i dejnosta na racete treba od stepenot na aktivnost da se izdigne na stepenot na spontanosta. Vo nea izvira rabotata od vnatrešnosta na učenikot, od negovata slobodna odluka; sam dava pottik kon novi čekori; sam otkriva sredstva i patišta. Toj ne e raboto-primač /Arbeitnehmer/, tuku ličen rabotodavač /Arbeitgeber/, a so toa ne prost rabotnik /Arbeiter/, tuku sozdavač /Schaffender/. Negovite duševni nagoni sili, pred sé, negovite pravi interesi i negovata radost za dejstvovanje ja vodat i izveduvaat rabotata. Duri vo takvo spontano dejstvovanje se razviva napolno doživovanje na rabotata"76.

Ovie principielni stanovišta našle didaktičko-metodska konkretizacija vo mošne golem broj nastavni postapki, preporečuvani od Gaudig i negovite sorabotnici. "Duševnata polnota i dlabočina, vnatrešnata rezonansa na rabotata, pišuva Gaudig, nasekade se otkriva kade što učilišteto na svoje učenici im dava prostor za slobodno izbrani zadači...Slobodniot doživuvački sostav, slobodnoto det-sko crtanje, slobodniot nastaven razgovor, slobodnoto mimičko pretstavovanje, slobodnite gestovi vo nastavata, slobodnoto formiranje

75. Istoto, str.95.

76. Istoto, str.98.

na zadačite, slobodnoto učeničko prašanje - se baranja što gi postavuva samostojnosta vo nastavata"⁷⁷. Scheibner prepораčuva pet nastavni rabotni stepeni niz koi treba da se odviva procesot na nastavata, i zabeležuva: "Samodejnosta e ovozmožena tamu kade učenicite pristapuvaat kon spontanite, sopstvenite raboti so prašanja, razmislivanje, zabeleški, predlozi, slobodno izrazivanje na misli, samostojno iznaoѓanje i kritika i kade meѓu nastavnoto gradivo i učenikot postoji neposreden, intimen, srdečen ličen odnos"⁷⁸.

Od seto ova može da se zakluči deka ova konceptija, iako strada od krajnosti i metodološki pogreški, vo učilišteto vnesuva tvoreštvo, inicijativa, elastičnost, bogatstvo na nastavni formi i postapki. "Nejzinata suštinska vrednost, pišuva Lustenberger, se sastoi vo toa što se trudela da gi ispolni prazninite što se rezultat na nedostig na intelektualni avtonomni aktivnosti"⁷⁹. Na ovoj način taa se javuva kako blagotvorna protivteža na predimenzioniranoto naglasivanje na manuelnata aktivnost kaj Keršenštajner, i dr

Meѓutoa, ova konceptija e idealistička vo svojata metodološka osnova i isključiva vo naglasivanjeto na intelektualnata rabota. Biološki determiniranoto spontano razvivanje na učenikot krie vo sebe opasnosti: nastavata i vospitivanjeto da se dovede do opšttestvena neodredenost, da se zapostavi z dobivanjeto na sistemni znaenja, funkcijata na nastavnikot da se svede na pomošnik i organizatot na rabotata na učenicite, i sl. Slobodnata intelektualna aktivnost ne može podednakvo da se koristi vo site stepeni na nastavata. Anticipiranjeto na učenikovata samostojnost vo početokot na nastavata e didaktički neefikasna i neprifatлива.

Dekroli, Klapared, Ferier i drugi go varaat didaktičko-metodskiot ključ za aktiviranje vo počitivanjeto i zadovoluvanje na vrodnite biološki i sociološki potrebi, interesi i želbi na učenicite.

77. Istoto, str. 98.

78. Istoto, str. 97-97.

79. Verner Lustenberger, Školski rad po grupama. "Nolit" Beograd, 1959, str. 37.

Potrebite, spored sfaĳanĳeto na O. Dekroli /1871 - 1932/ se osnova na aktiviranje i razvoj na interesite kaj uĳenicite."Interesot e otvorena brana so ĳija pomoš rezervoarot na vmanieto se otvora i regulira. Toj e pottiknuvaĳko sredstvo so koe silnata energija na liĳnosta ~~na~~ se osloboduva"⁸⁰. Zatoa, vo "Školata za ųivot preku ųivot", spored uĳenĳeto na Dekroli, ke se poaĳa od uĳeniĳkite potrebi, koi vo poedini oddelenija se javuvaat kako centralni temi, odnosno "centri na interesi" i se prouĳuvaat od poveke aspekti⁸¹. Na toj naĳin, "Školata za ųivot preku ųivot" implicira razgranet sistem na aktivnosti na uĳenicite. Vo nea, procesot na usvojuvanje na znaenĳata, spored Dekroli, ne se sveduva na prosto prenesovanje na gotovi poimi, idej, formulacii od strana na nastavnikot, tuku pretstavuva proces na neposredno sreĳavanje na uĳenikot so nastavnite soдрĳini, koi so pomošta na posmatranje i mislovni operacii uĳenikot ke treba da gi sovlada i preku raznovidni sredstva da gi izrazi⁸². "Metodot na Dekroli, pišuva negovata sorabotniĳka Amelie Hamaide, gi postava decata da gradat i produciraat; tie ne treba najprvo da primaat i uĳat pouki; oĳtamu i dlabokoto vlijanie ųto se vrši vrz rasudovanĳeto i sposobnosta na poimanje kaj uĳenicite"⁸³. Zatoa, so site svoi nastojovanja, Dekroli ja ima zaslugata za pribliųivanje na uĳilišteto do ųivotot i razrabotovanje i praktiĳno primenuvanje na raznovidni formi za aktiviranje na uĳenicite vo nastavata. Meĳutoa, negovite obidi, pedagoškiot sistem da go gradi vrz biološki potrebi i interesi, se ednostrani i napolno neodrživi. Zatoa, objasnuvanĳata za prirodata na aktiviranje na uĳenicite imaat ograniĳĳeno znaĳenje.

Poaĳajki od biološkiot zakon na potrebata - sekoja potreba nastojuva da predizvika reakcija ųto moųe da ja zadovolji - E. Klapared /1873 - 1940/ izgraduva koncepcija na aktivnost sfatena

80. Amelie Hamaide, Die Methode Decroly, Verlag Bolhaus Nachf, Weimar, 1928, str. 14.

81. Istoto, str. 40

82. Istoto, str. 39.

83. Istoto, str. 86.

kako reakcija na organizmot predizvikana od odredena potreba. "Principot na aktivnata škola, pišuva Klapared, poteknuva od zakonot na temelniot aktivitet na organizmot, koj e zakon na potrebata ili interesot. Akt koj ne e direktno ili indirektno svrzan za edna potreba, pretstavuva protivprirodna rabota, a ovaa protivprirodna rabota nastojuva tradicionalnata škola da ja dobie od svoje učeni- ci... Eden normalen akt mora sekogaš da bide funkcionalen, toj mora sekogaš da ima beleg na proizveduvanje rezultati koi se vo sostoj- ba da ja zadovolat potrebata što go predizvikala soodvetniot akt"⁸⁴

Na ovaa osnova, Klapared izvlekuva zaključok deka site znaenja, umeenja i naviki zdobieni vo tekot na nastavata treba da se odgovor na izvesna potreba, na nekoj problem što proizlegol od životniot krug na deteto. Zatoa e najefikasen delot, odnosno momentot vo nastavata, vo koj učenicite go čuvstvuvaat problemot i se obiduvaaat da go rešat. Da bi go pokrenale učenikot, preporučuva Klapared morame da go postavime vo okolnosti da ja oseti potrebata za izvršuvanje na akcijata što ja barame od nego. Ako sakame da ja pokreneme mentalnata aktivnost morame da ja razbudime potrebata što ja rađa i što e nejzin *raison d'être*. Oddelnite psihički procesi imaat vrednost samo vo funkcija na zadovoluvanje potrebite na individuata. Ovie učenja na Klapared se didaktički plodotvorni no, istovremeno pretstavuvaat obidi so biološki zakonitosti da se objasnuva prirodata i manifestiranjeto na aktivnosta na ličnosta.

Slično učenje srećavame i kaj švajcarskiot pedagog A. Ferrier (1879). Idealot na Aktivnata škola ("Ecole active"), spored A. Ferrier, e spontanata, ličnostata i produktivnata aktivnost.⁸⁵ Taa e pojdovnata točka i osnova na vospituvanjeto voopšto. "Duševniot životen elan na deteto, negovata spontana aktivnost, toa e bazata. Beskrajnoto umnožuvanje na taa duševna energija...ete ja celk

84. Eduard Klapared, *L'éducation fonctionnelle*, cit. spored Mate Demarin, *Idejne komponente radne škole*, sp. "Savremena škola", god. IX, 1935, br. 9-10, str. 148-149.

85. A. Ferrier, *Aktivna škola*, Zagreb, III izd., 1928, str. 8.

Među ovie dva ekstrema, tvrdi Ferrier, stoji vospitovanjeto"⁸⁶. Zatoa, vo vospitovanjeto treba da se pojde od spontanite detski aktivnosti, nivnite interesi i sklonosti što se budat spontano i se manifestiraat vo raznite manuelni, intelektualni, estetski, socijalni i drugi dejnosti. Budenjeto na ovie spontani aktivnosti i interesi e ključot na aktiviranjeto na učenicite⁸⁷. Deteto, pišuva Ferrier, raste po svoi zakoni kako mlado rastenie i go ima samo ona što go asimiliralo so sopstven trud⁸⁸. "Vistinska rabota e onaa spontanata i razumnata što se izvršuva odnatre kon nadvor"⁸⁹.

Vo soglasnost so ovie pojdojni pozicii, A. Ferrier ja odreduva osnovnata nasoka na metodata vo nastavata. Taa, spored Ferrier, "nema da bide logična, tuku psihološka; taa nema da bide formalistička što se vrši odnadvor kon vnatre, tuku ke pozvoli prirodnite koreni na deteto da se manifestiraat odvnatre kon nadvor; i toj (nastavnikot) ke se ograniči da sozdava ambient, tehnička okolina pogodna za imitacija..."⁹⁰. Životot sam te podgotvuva za život, pišuva A. Ferrier. "Nie ne gi vospituvame decata: tie sami se vospituvaaat. Naša prva zadača e da sozdameme ambient od koj tie ke crpat sila za rastenje; naša vtora zadača e niv da gi orientirame"⁹¹. Postojat najnapred potrebi, tie se originalni, tie sočinuvaat edna cel; ambientot doaga potoa, toj e sekundaren, toj e ramka vo koja potrebite baraaat sredstva za zadovoluvanje⁹².

Za realiziranjeto na ovaa metoda mora, spored sfačanjeto na Ferrier, da se menuva ulogata na nastavnikot vo nastavniot proces. Nastavnikot treba da upravuva od dalečina, da gi osloboduva učenicite od svoeto direktno vlijanie, poveke da pottiknuva otkolku da kritikuva, poveke da sugerira otkolku da korigira, poveke da predlaga otkolku da nametnuva⁹³.

86. Istoto, str. 16.

87. Istoto, str. 18.

88. Istoto, str. 8.

89. Istoto, str. 6.

90. Istoto, str. 28.

91. Istoto, str. 75; 92. Istoto, str. 75; 93. Istoto, str. 155.

Od seto izneseno može da se zakluči deka kaj A. Ferrier aktivnosta i aktiviranje se sveduvaat na biološkite potrebi i interesi. Biologizmot i pedagoškiot naturalizam se osnovnite poziciji na "Aktivnata Škola". So toa, nejzinata koncepcija se karakterizira so otsustvo na životna realnost, uprostuvanje i biologiziranje na nastavata.

Koncepcijata na principot na aktivnosta, sfatena ~~xxx~~ kako samodejanst na učenicite, našla svoja razrabotka i praktična realizacija i vo vospitnata sistema na M. Montesori /1870 - 1952/. Zasnovuvajki ja rabotata na učenicite vo osnovnoto učilište isključivo vrz samostojna rabota i sloboda, taa e bliska do principite na rabotnata škola, a ušte pobliska do pedagogijata što go postavuva deteto vo centrot i "poteknuva od deteto".

Za nea se od značenje dve baranja:kaj deteto da se probudi samoaktivnost i da se razvie samopočituvanje. Sopstvenoto iskustvo na deteto, spored sfačanje na Montesori, e vistinskiot učitel. Potrebno mu e samo pottiknuvanje što može da se obezbedi so sozdavanje pogodna okolina, koja ke dava sredstva za prirodan razvitok na slobodnata dejnost na deteto⁹⁴. Ne e poveke glavna rabota ona što go kažuva i iziskuva nastavnikot, tuku ona što go raboti deteto, so što toa se zanimava i što saka da postigne. Zatoa, težišteto vo nastavata e preneseno na individualnite zanimanja na deteto so pomoš na didaktički materijal, za čij razvitok i primena Montesori ima posebna zasluga.

Vo svetlinata na iznesenoto stanuva jasno deka i Montesori ja apsolutizira samostojnosta i slobodata na učenikot, ja precenuva vrednosta na prirodno^{to} nerakovođeno učenje i mehanički go proširuva stilot na rabotata so decata od predučilišnata vozrast. Na toj način, tretmanot na samostojnosta (iako didaktičkite materijali ja ograničuvale samostojnosta), kako značajna dimenzija na

94. Georg Wosner, cit. delo str. 108.

principot na aktivnosta, e prikažana i praktično realizirana vo ednostrana i iskrivena forma što preminuva vo sopstvena negacija.

Pod vlijanje na dviženjeto za umetničkot^o vospitanie od početokot na našiot vek se razrabotuva i primenuva koncepcijata na aktivnost sfatena kako produktivna samodejnost na učenicite. Spored ova konceptija, aktivnosta na učenicite gi preminuva tesnitate ramki na reproduktivnosta i isklučuva rabota po obrazec i dobiva belezi na kreativnost vo oblata na pismenoto izrazuvanje, muzičkoto i likovnoto ostvaruvanje, produktivnata samodejnost vo račnata rabota, proizvodstvenata produkcija i sl.⁹⁵. Se smeta deka kokku poveke se neguva i pottiknuva produktivnata dejnost tolku posilno mladi se vospituvaaat kon sopstvena rabota, se razviva smisla i doživuvanje na ubavoto, otvorenost na duhot, bogata emotivnost, i dr.

Od druga strana, so postepenoto naglasuvanje na produktivnata rabota vo procesot na obrazovanie^to se doaga do formiranje na ta proizvodstveni učilišta od "Ligata na rešitelnite školski reformatori" na čelo so Paul Osterikh vo Germanija i dviženjeto na Edinstvenata rabotna škola vo SSSR na čelo so P.P. Blonski. Vo niv, aktivnosta na učenicite ima poveke karakter na proizveduvanje materijalni dobra, a pomalku karakter na intelektualen trud na usvojuvanje sistemizirani iskustva vo oddelni nauki. Kako takva, ta pretstavuva krajna hipertrofija na manuelnata rabota, a atrofija na intelektualnata.

Principot na aktivnost na učenicite vo nastavata e pri-faten i natamu razraboten od pretstavnicite na pragmatističkata pedagogija. Među niv centralno mesto mu pripaga na John Dewey /1859 - 1952/. Trgnuvajki od poziciite na pragmatističkata filozofija i pedagogija i presmetnuvajki se so teorijata i nastavata vo koja se docira, vo koja najpoveke se ceni slušanjeto, čitanje-

95. Georg Wosner, cit. delo, str. 132 - 133.

to i povtoruvanje na ona što se reklo i pročitalo⁹⁶, Djui raz-
rabotil koncepcija na aktivnost kvalitativno sprotivna na koncep-
cijata na tradicionalnata asocijativnost - senzualistička didakti-
ka.

Spored nea, po sfažanje na Djui, deteto uči, se vospit-
tuva i formira ne so prostoto vtisnuvanje na perceptivnite vpeča-
toci vo negovata svest - postavka, karakteristična za senzualisti-
čkata didaktika, tuku vrz osnova na ličnoto iskustvo što go doži-
vuva, bogatee, kontinuirano rekonstruira vo rezultat na interakci-
skite odnosi so okolinata, operiranjeto so predmetnata stvarnost,
praktičnoto rešavanje na sekojdevnite problemi i sl.⁹⁷. "Ličnosti-
te se modificiraat, spored sfažanje na Djui, eden so drug samo
so pomoš na upotrebata na fizičkite uslovi pod koi dejstvuvaat"⁹⁸.
Znaenjeto ne e ništo drugo osven misla proverena vo individualnata
dejnost, koja vo suštinata mu prethodi na pravoto znaenje. Ottamu,
vospituvanje e raboten proces, vo koj neposredniot raboten odnos
so predmetite e osnov_a za razvivanje duhot na učenikot, za nor-
malno predizvikuvanje problemi i za pottiknuvanje razumno istražu-
vanje⁹⁹. Materijali na mislenjeto, veli Djui, ne se mislite tuku
dejavijata, podatocite nastanite i odnosite na predmetite. So
drugi zborovi, čovek za da može uspešno da misli mora da ima iskust-
va što ke mu davaat pomošni sredstva vo borbata so teškotiite, vo
sogleduvanjeto i rešavanje na problemite¹⁰⁰. Značenjata so koi
se identificiraat predmetite, spored Djui, se odreduvaat so nivna-
ta karakteristična upotreba. "Često se tvrdi (tuka Djui misli na
pretstavnice na senzualističkata didaktika - zab. na A.D.) deka
čovekot uči na toj način što svojstvata na predmetite prosto vlijaat

96. Džon Djui, Pedagogika i demokratija, Beograd, 1934, str. 258.

97. Istoto, str. 83.

98. Istoto, str. 53.

99. Istoto, str. 258.

100. Istoto, str. 259.

vrz negoviot duh preku setilata. Otkako primil množto setilni vpečatoci, se pretpostavuva nekoja sila ili asocijacija na duhovna sinteza što niv gi kombinira vo idej, vo predmeti što imaat izvesno značenje... No, vo suština, karakterističnata upotreba što od predmetot se pravi poradi negovite specifični svojstva, go određuva značenjeto so koe se identificira predmetot"¹⁰¹.

Zatoa, Džui bara vo učilišteto da se sozdava "vistinska empirička situacija kako početna faza na mislenjeto"¹⁰², vo koja učenicite ke bidat angažirani vo rabota i istražuvanje na predmetite i nivnite odnosi. Funkcijata na nastavata ne može da se svede na vtisnuvanje na znaenjata što direktno prenesuvanje i gotovo soopštuvanje na podatoci, pñimi i zakoni, nitu može da dobie forma na čisto intelektualna aktivnost, tuku, naprotiv, ke mora da se svrti kon učnikovata spontana praktična aktivnost i seto negovo učenje da go postavi vrz procesot na samostojno istražuvanje na predmetite i rešavanje na problemite od sekojdnevniot život.

Vo takvata nastava e neophodno, respektivno na osnovnite fazi na mislenjeto, učenikot najnapred da se najde vo situacija na iskustvo, praktika, vo koja ke bide zafaten so postojana praktična aktivnost za koja samiot se interesira;

vtoro, aktivniot duh da se opfati vo takvata situacija so somnevanje i sretne so teškotija, vo čij rezultat treba da se pojavi vistinski problem što ke posluži kako stimul vo rabotata;

treto, da raspolaga so materijal, da izrabetuva plan za rešavanje i da postava^{vu} verojatni hipotezi;

četvrto, da sobira znaenja, da posmatra, odnosno da go rešava postaveniot problem i

petto, da gi verificira rezultatite preku primena vo praktikata, da go rasvetluva nivnoto značenje i samostojno da ja

101. Istoto, str. 48.

102. Istoto, str. 253.

otkriva nívna vrednost¹⁰³.

Ova označeva deka site znaenja, umeenja i naviki zdo-
eni vo tekot na nastavata, spored sfaakanjeto na Djui, treba da pret-
stavuvaat odgovor na opsetena potreba na nekoj problem što proizle-
gol od životnata situacija na deteto, a rešenieto na problemot da
se postignuva so sopstven napor na otkrivanje i razrabortuvanje na
iskustvoto.

Vo vrska so ovie gledanja se menuva i ulogata na nastav-
nikot vo nastavniot proces. Vospituvanjeto e upravuvanje so razvi-
tokot na deteto, koe nema forma na nadvorešno dirigiranje, tuku na
soodvetno pottiknuvanje preku planski sozdadenite elementi vo orga-
niziranata sredina¹⁰⁴. Zatoa i zadačata na nastavnikot e da sozda-
va situaciji što ke go pottiknuvaat učenikot na aktivnost, ke go
budat negoviot interes i ke go nasočuvaat procesot na rešavanje na
problemite.

Od seto dosega izneseno možeme da istakneme deka idejata
na aktivnost, vo učenjeto na Djui, pretstavuva sistem koj ~~šo~~ mno-
gu svoi poedinosti (pridavanje značenje na žičnoto iskustvo, ope-
riranje so predmetite, postavuvanje na učenicite pred problem - si-
tuaciji, samostojno zdoivanje na znaenjata i dr.) označuvaa zna-
čeen prilog vo odredavanje mestoto i aktivnata funkcija na učenikot
vo nastavata.

Međutoa, mnogu od ovie elementi, poradi nivnoto apsolu-
tiziranje i pragmatističkata filozofska i psihološka osnova, go
gubat svoeto značenje i se izroduvaat vo svojata sprotivnost. Takov
e slučajot so apsolutiziranjeto na žičnoto iskustvo na učenikot i
hipertrofiranjeto na samostojnosta i istražuvačkata rabota vo pro-
cesot na nastavata. Naglasuvanjeto i precenuvanjeto na soznavačkata
funkcija na manuelnaa aktivnost e, isto taka, odlika na učenjeto
na Djui. Služejki im verno na klasno-istoriskite uslovi na vremeto

103. Istoto, str. 269 - 270.

104. Istoto, str. 43.

vo koe živee, toj izgraduva koncepcija na aktivnost, čija osnovna smisla i opravduvanje se sostojaat vo adaptiranjeto na ličnosta na uslovite vo kapitalističkata opštествena stvarnost. Znaenjeto, spored Džui, ne osposobuva da se prisposobime kon našite potrebi, cel i želbi, da se prisposobime kon situacijata vo koja postoine.

Koncepcijata na aktivnosta zastapuvana vo pedagoškoto učenje na Džui imala silen odraz i vlijanie vrz teorijata i praktikata na brojnite pedagoški struenja vo prvata polovina na ovoj vek ~~oddelni~~ Praktični^{te} obidi na izgraduvanje oddelni didaktički organizacioni sistemi (proekt-metoda, Dalton-plan i dr.) pretstavuvaat oživotvoruvanje na oddelni komponenti od učenjeto na Džui i svoevidna praktična realizacija na menuvanjeto na mestoto i ulogata na učenikot vo procesot na nastavata.

x x
 x

Od iznesenoto stanuva jasno deka ovoj period (krajot na XIX i prvata polovina na XX vek) se karakterizira so intenzivno razrabotuvanje na problemite na aktivnosta i samostojnosta na učenicite vo nastavata. Potrebite na ekonomskiot i kulturniot razvitok, širenjeto na demokratskite elementi vo kulturata i obrazovanieto vodete do soznanie deka natamu ne e možno da se bide zadovolen so takva organizacija na učilište i nastava vo koja se ograničuva ili zadušuva svesnata aktivnost na učenicite.

Ottamu, site spomenati pedagozi, i ušte mnogu drugi, ja proučuvaat ovaa problematika i na ovoj ili onoj način nasetuvaat i vnesuvaat novi strani i komponenti vo tolkuvanjeto na ovoj princip, go bogateat registarot na didaktičko-metodskite postapki za učeničkote aktiviranje, pridonesuvaat postepeno da se izvrši presvrt vo opredeluvanjeto na mestoto, ulogata i tretmanot na učenikot vo nastavniot proces i dr. 105

Međutim, mnogu od nivnate učenja i tolkovanja, usloveni od karakterot na sprotivnostite i potrebite vo kapitalističkoto opštstvo i idealističkite metodološki stanovišta, imaat ograničeno značenje i stradaat od ednostranost i nedostatna psihološko-pedagoška zasnovanost. Izmenetite potrebi i novite psihološko-pedagoški soznanija gi nadrasnuvaat nivnate tesni ramki i, izdvojuvajki go nivnoto racionalno jadro, gi postavuvaat vo kvalitativno različni soodnosi.

natiot period se mošne značajni proučuvanjata i trudovite na našite pedagozi d-r Vladimir Spasić /Uvod u novu školu i savremenu nastavu, Beograd, 1930; Pedagoški pojam rada ili rad kao vaspitno sredstvo, Beograd, 1931/, Matičević Stjepan /Pojam rada ili aktivnost u radnoj školi, "Učitelj", 1934, br.7; Osnovi nove škole, Zagreb, 1934/ i dr.

II. OSNOVITE OD KOI SE IZVEDUVA PRINCIPOT NA SVESNATA AKTIVNOST

Naučното osvetluvanje na koncepcijata na svesnata aktivnost kako didaktički princip e usloveno, meѓu drugoto, od toa kako se odgovara na prašanjata za osnovite od кои se izveduva ovoj didaktički princip, kolku toj poteknuva i gi izrazuva zakonitostite od objektivnata stvarnost, vo toj sklop i pedagoškata stvarnost, vo što se sostojat tie zakonitosti, dali aktivnosta kako zakon vo subjektivna smisla navistina proizleguva od zakonite vo objektivna smisla i sl. Odgovorite na ovie prašanja sozdavaat dovolno objektivna osnova da se sfati prirodata, karakterot, komponentite, potrebata i funkcijata na ovoj princip vo marksističkata didaktika i negovoto tolkuvanje da se oslobodi od karakterističnite ednostranosti i nenaučnosti. Zašto pričinite za mošne golemiot broj različnosti vo negovoto interpretiranje se naoѓaat tokmu vo needinstvenoto prioganje kon ovie prašanja, odnosno vo needinstvenoto analiziranje na negovite osnovi.

Poznata e naučnata marksistička vistina deka principite ne gi izveduvame od mislenjeto, nitu gi izmisluvame od pamet, a po toa aplicirame na objektivnata stvarnost, tuku obratno, niv gi izveduvame od zakonitostite na objektivnata stvarnost i so pomošta na taka izvedenite principi ja usoglasuvame svojata rabota so postojnata objektivna zakonitost.

Ušte odamna, Engels, vo polemikata so Diring, go osuduval subjektivističkoto izveduvanje na principite i sosema jasno ukažal na toa kako i od što se izveduvaat tie. "Kaj nego, pišuva Engels, znači, stanuva zbor za principi, za formalni načela izvedeni od mislenjeto, a ne od nadvorešniot svet, za principi što ima da se primenat vrz prirodata i vrz čoveštvo, spored koi, znači, prirodata i čovekot ima da se upravuvaat. No, od kade gi zema mislata tie principi? Od samata sebe? Ne, bidejki i samiot g. Diring veli: čisto idejnata oblast e ograničena na logički šemi i matematički

1. Enciklopediski riječnik pedagogije, "Matica Hrvatska", Zagreb, 1963 g., str.755.

formi... Logičkite šemi možat da se odnesuvaat samo na formite na mislenjeto; meġutoa, ovde e zbor za formite na bitieto, na nadvorešniot svet, a mislenjeto nikogaš ne može tie formi da gi crpi i da gi izveduva od samoto sebe, tuku samo od nadvorešniot svet. So toa pak, se prevrtuva celiot odnos: principite ne se ~~primenuvaa~~ izlezna točka, tuku kraen rezultat na izučuvanjeto; tie ne se primenuvaa vrz prirodata i vrz čovečkata istorija, tuku se izveduvaat od niv; prirodatak i čovekot ne se upravuvaat spored principite, tuku principite samo dotolku se točni dokolku se soglasuvaat so prirodata i so istorijata. Ova e edinstvenoto materijalističko sfaġanje na rabotite, a sprotivnoto, g. Diringovoto, e idealističko, toa gi postavuva rabotite sosema na glava i go konstruira realniot svet od misli, od šemi, šemi ili kategorii što postojat nekade od iskona, večno, sosema onaka kako što toa go pravi i - eden Hegel"².

Vo odnos na nastavnata rabota ova konkretno označuva deka nastavata kako edinstven vospitno-obrazoven proces ima odredeni zakonitosti i na temelot na tie zakonitosti se izveduvaat principi od koi nastavnikot se rakovodi vo nastavata i na toj naġin ġa usoglasuva svojata rabota so soodvetnata zakonitost što vladee vo nastavniot proces. Kolku podlaboko se poznavava zakonitosta na nastavniot proces tolku poveke didaktikata e vo moġnost da formulira principi što ke ja izražvaat negovata dijalektička zakonitost. Zatoa, didaktikata nema nikogaš završen, zatvoren sistem na didaktički principi, tuku sistem koj e vo postojano menuvanje i bogateenje

Principot na svesnata aktivnost, isto taka, ima evidentna podloga vo objektivnata stvarnost i se izveduva od određenata zakonitost vo stvarnosta opšto i vo nastavata posebno. Sogleduvanjeto i analiziranjeto na tie objektivni osnovi i zakonitosti /biološki, psihološki, opšttestveni, pedagoški/ pretstavuva nuġna pretpostavka za izgraduvanje sovremena nauġna koncepcija za principot na svesna-

2. Fridrih Engels, Anti-Diring, "Kultura", Skopje, 1960, str. 48.

ta aktivnost na učenicite vo nastavata.

Suštinata na čovekot i principot na svesnata aktivnost

Svesnata aktivnost kako didaktički princip se potpira i i izveduva vo prv red od marksističkoto tolkuvanje na suštinata na čovekot. Čovekot, spored ova tolkuvanje, e aktivno suštestvo, čija suština i osnoven atribut e trudot. Marksističkata nauka uči deka toa što e čovekot denes e rezultat na trudot. "Toj e prv osnoven uslov na celiot čovečki život, i toa vo tolkava mera vo izvesna smisla da možeme da rečeme: trudot go sozдал i samiot čovek"³. Zatoa, istorijata na čovekot e vsušnost istorija na negoviot trud i nema čovek, čovek vo ona što e bitno negovo, von trudot.

Vo svoje poznati Tezi za Foerbah, kako i vo brojnite rani trudovi, Marks go prikažuva čovekot i čovekovata dejnost kako predmetno-proizvodstvena sila, a na negovata svesna akcija i pripišuva ontološka vrednost. "Glaven nedostatok na celiot dosegašen materijalizam -vključuvajki go i Foerbahoviot-, pišuva Marks, e toa što predmetot, stvarnosta, setilnosta se zema samo vo oblik na objekt ili vo oblik na kontemplacija, a ne kako čovečka setilna dejnost, praktika, ne subjektivno. Poradi toa se sluči dejnata strana, nasproti materijalizmot, da ja razvie idealizmot - no samo apstraktno, zašto idealizmot, se razbira, ne ja poznavava vistinskata, setilnata dejnost kako takva"⁴. Spored toa, stvarnosta ne e samo nešto što stoi nasproti čovekot, samo ona što čovekot go kontemplira i na toj način go zapoznava, kako učel dotogašniot materijalizam, nitu čovekovata aktivnost e samo apstraktna, kako što ja smeta idealizmot, tuku stvarnosta e i delo na čovekot, a čovekovata dejnost e svesna, predmetna dejnost. I tokmu vo rabotata, vo predmetnata

3. K. Marks, F. Engels, Izabrana dela, T.II, "Kultura", Beograd, 1950, str. 73.

4. Istoto, str. 391.

obrabotka na predmetniot svet čovekot se pokažuva kako generičko bitie, čija "proizvodstvena - i toa svesno proizvodstvena - dejnost e suština i diferencija specifična"⁵. "Toa proizvodstvo e negoviot dejstven generički život. Blagodarejki na toa proizvodstvo prirodata se pokažuva kako negovo (na čovekot) delo i negova stvarnost. Zatoa predmetot na trudot e opredmetuvanje na rodovski (generički) život na čovekot: čovekot se udvojuva sebe ne samo intelektualno, kako što e toa slučaj vo svesta, tuku i realno, dejstveno i se posmatra samiot sebe vo svetot što go sozдал sam"⁶.

Od ova proizleguva deka predmetnoto dejstvuvanje na čovekot, što istovremeno ima beleg na svesnost, e vo osnovata na negovoto suštinsko odreduvanje. Zatoa, čovekot i čovekovata suština ne možat da se definiraat kako sobir na svojstva, tuku kako bitie na praktikata koe može da^{se} odredi samo spored svojata tvorečka - samotvorečka dejnost.

Karakteristika e na čovekot što raboti, proizveduva, a vo procesot na proizvodstvoto, odnosno vo praktičnoto čovekovo dejstvuvanje nužno nastanuvaat i novi "suštinski sili" (apstraktno mislenje, muzikalnost i sl.). Zašto čovekot se menuva samiot sebe si, go širi svoeto soznanie za prirodata vo onaa mera vo koja praktički uspeva nea da ja menuva⁷. Na toj način, pokraj ulogata na čovekot vo proizveduvanjeto na predmeti, Marks ja istaknuva negovata uloga vo formiranjeto i na samiot sebe si kako čovek. "Celata Marksova filozofska, pa i naučna misla bi možela da se označi kako eden sjaen napor kaj čovekot da se razvie svest za negovoto značenje i mesto vo svetot, i da se razbijat site opšttestveni odnosi vo koi čovekot ima položba nedostojna na čovek, kako i site pogrešni pretstavi i poimi vo koi čovekot izopačeno go prikažuva svetot i samiot sebe si"⁸.

⁵P.Vranicki, Dijalektički i historiski materijalizam, "Matica Hrvatska", Zagreb, 1962, str.28.

⁶Marks - Engels, Od ranite trudovi, "Kultura", Skopje, 1961, str.274.

⁷P.Vranicki, cit. delo, str.28.

⁸Vuko Pavičević, Uvod u'etiku, "Kultura", Beograd, 1962, str.293.

pretstavi za bilo kakvi transcendentni, natprirodni i natčovečki sili kako tvorci na čovekot, Marks se trudi da ja razvie samosves- ta kaj čovekot, koja ke mu pokaže deka toj "stoi na sopstveni noze", pri koe za potvrda mu služi celokupnata dosegašna svetska istorija koja vo sekoj moment pokažuva deka čovekot se održuva i razviva so pomoš na svojot trud. Vo ova smisla Marks pišuva: "No, bidejki za čovekot socijalist seta takanarečena svetska istorija ne e ništo drugo osven rağanje na čovekot so pomošta na čovečkiot trud, ništo drugo osven sozdavanje na prirodata za čovekot, togaš toj ima očeviden, bessporen dokaz za svoeto rağanje od samiot sebe, za procesot na svoeto sozdavanje"⁹.

Spored ova, čovekot e suštinski kreativno bitie, koe i nasproti toa što zavisi od prirodata, čij e del i ne može da go ukine nejziniot determinizam, sepak e vo sostojba so svesna rabota da go svrti vo svoja korist, i taka dokolku razviva rabotna svesna aktivnost niz istorijata, sé poveke da se osamostujuva, odnosno sé poveke da "zastanuva na sopstveni noze". Negovata čovečnost ne e naprosto dadena od prirodata, tuku taa sekogaš mu e zadadena, nea toj ja izgraduva. Toj biduva samo dotolku dokolku se založi, se angažira da bide. So drugi zborovi, čovekot vo krajna linija pretstavuva možnost na samiot sebe si, no možnost čie preminuvanje vo stvarnost zavisi od nego samiot¹⁰.

Vo toa se sastoi objektivnata, zakonitata povrzanost me- ğu trudot i razvitokot na ličnosti, koja na svoj način ja otkrile i na koja postojano ukažuvale klasicite na marksizmot-leninizmot, a koja glasi: čovekot se razviva so trud, aktivnost, dejstvuvanje, funkcioniranje, agiranje i sl. Ova ista zakonitost sovetškiot psiholog S.L. Rubinštajn ja iskažal na sledniot način: "Vo čovekovata aktivnost, vo negovite dela, praktični i teoretski, negoviot duho-

9. Marks - Engels, Od ranite trudovi, "Kultura", Skopje, 1961 g., str.320.

10. Vuko Pavićević, Etičke skice, v. "Politika", l.V.1966.

ven razvoj ne samo što se očitova tuku i se formira... Čovekovite sposobnosti se razvivaat i izgraduvaat vrz baza na ona što toj go raboti... Organizmot vo celost, a negovite organi vo meğusebnata povrzanost se razvivaat funkcionirajki, a funkcioniraat razvivajki se..."¹¹.

Ova marksističko sfažanje suštinata na čovekot ~~na~~ i označuvanje na trudot kako negov biten atribut i "izvor na negovoto sozdavanje" e od ogromna metodološka orientacija za nastavata i utemeluvanje na nejziniot fundamentalen princip - svesna aktivnost. Vakvoto odreduvanje, što go naglasuva aktivniot karakter na ličnosta, nejziniot dejstven odnos kon prirodata i opštествoto i ogromnata uloga što taa ja ima vo svoeto formiranje, postavuva baranja za aktivnost, tvoreštvo, samostojni naponi, odnosno adekvatno manifestiranje na čovekovata suština i vo procesite na obrazovanieto i vospituvanje na mladite.

Toa, potamu, dava osnova za pravilno odreduvanje karakterot i fizionomijata na svesno^{to} aktiviranje na učenicite vo nastavata, koe ke bide oslobodeno od praktikizmot na vulgarniot materializam od edna, i intelektualizmot na racionalističkiot idealizam od druga strana. Zašto, ednostranoto interpretiranje suštinata na čovekovata priroda uslovuvalo i ednostrano interpretiranje na svesnata aktivnos^t kako didaktički princip vo nastavata. Taka, na primer, postoji idealistička teza spored koja čovekot e razumno bitie (homo sapiens) koe posvojata mislovna supstanca (res cogitans) od sekogaš i bitno se razlikuva od drugite životni. Vakvoto ednostrano tretiranje suštinata na čovekot (sprotivstavuvanje homo sapiens na homo faber) imalo za posledica sozdavanje intelektualizam vo vospitno-obrazovniot proces, a voedno so toa i intelektualizam vo tolkuvanje na principot na svesnata aktivnost vo na-

11. S.L. Rubinstein, Problem aktivnosti i svijesnosti u sovjetskoj psihologiji, vo zbornikot: Psihologija i odgojni rad, Zagreb, 1946, str. 70 - 77.

stavata¹².

Od seto ova sledi da se zakluči deka marksističkoto tol-
kovanje na suštinata na čovekot~~taka priroda~~ kako aktivno, tvorečko
i samotvorečko bitie pretstavuva vistinska i objektivna osnova
što go fundira ovoj didaktički princip. Toj ne se izmisluva, tuku
izveduva od poznavanjeto na objektivnata zakonitost deka čovekot
se razviva i formira so sopstvena aktivnost, so trud i ličen napor,
odnosno preku manifestiranje na svojata dejstvena, tvorečka priroda

Odnosot među vospituvanjetu i razvitokot na ličnosti i
principot na svesna^{ta} aktivnost

Odnosot među vospituvanjetu i razvitokot na ličnosti,
isto taka, vlijae vrz fundiranjetu na principot na svesna^{ta} aktiv-
nost. Vo zavisnost od toa kako se sfača ovoj odnos, a soglasno so
toa kakvo mesto i značenje mu se pridava na učestvoto na ličnosti
vo sopstvenoto formiranje, se izvlekuvaat opredeleni pedagoški za-
ključoci za mestoto, ulogata, možnostite i granicite na ovoj princip
Zatoa, jasnata koncepcija na učenjetu za razvojot na ličnosti e
značajna pojdivna osnova vo tretiranjetu na ova prašanje.

Međutoa, tokmu vo ova podračje se prisutni (vo istorija-
ta i denes) razni tendencii i teorii koi se ~~nespoznavi~~^{nesvrzljivi} so marksisti-
kata teorija za razvitokot na ličnosti¹³. Odamna utvdenata postav-
ka za odreduvačkata i rakovodna uloga na vospituvanjetu vo raz-

12. D-r Pero Šimleša, Društvena osnova našeg shvaćanja
aktivnosti učenika, "Pedagoški rad", 1960 g., br. 3-4, str. 83.

13. Poradi vakvata sostojba vo rešavanjetu na ovoj prob-
lem, na stranicite na sovetското spisanie "Sovetskaja pedagogika"
e vodena dolga diskusija (1956 - 1958) po osnovnite prašanja na
marksističkoto učenje za razvojot na ličnosti. Vo osvetlujanjetu
na ovaa problematika bea analizirani i oddelni pedagoški postavki
i pojavi koi vo praktikata se najtesno povrzani so aktiviranjetu
na učenicite vo vospituvanjetu i obrazovanieto.

vojot na ličnosti sé užte strađa od "šematska-apstraktna, formažna i ednostrana razarabotka"¹⁴. Zatoa, za potrebite na našiov problem, nie ke go svrtime našeto vničmanie kon považnite učenja i tendencii što imaat najdirektno vlijanie vo oblikuvanjetu na vospitno-obrazovniot proces i odreduvanjetu mestoto i ulogata na učenikot vo nego.

Među brojnite učenja i tendencii, što vlijaat vrz procesnuvanjetu vrednosta na principot na svesnata aktivnost, e sekako takanarečenoto mehanističko-determinističkoto sfažanje za razvitokot na ličnostu. Spored ova sfažanje, i nasproti mošne golemiot broj varijanti, razvitokot na ličnostu se posmstra kako neposreden rezultat na nadvorešnite vospitni i drugi vlijanija na sredinata, odnosno pričinite za razvitokot se gledaat vo direktnoto dejstvuvanje na nadvorešnite sili i faktori. Se poaža od naivnata mehanička pretstava deka pedagoškite vlijanija neposredno se proiciraat vo deteto po bihevorističkata šema "stimul-reakcija"¹⁵. Među vlijanjata i rezultatite, spored ova učenje, postoji napolna neposredna zavisnost, ne vodejki pritoa smetka za vnatrešnite uslovi, reagiranja, odnosi, motivacionata struktura na subjektot vrz kogo se vršat tie vlijanija i sl. "Plastičnostu na nervniot sistem, što se javuva za osnova na možnosta za vospituvanje na psihičkite svojstva nepravilno se spoređuva so plastičnostu na vosokot koj ja menuva svojata forma pod vlijanie na ednosmernite dejstvuvanja vrz nego"¹⁶.

Vo osnovata na ovo učenje e mehanističkata koncepcija karakteristična za naukata vo XVII-XVIII vek¹⁷. Poažajki od opšto-to prifažanje na pričinata kako nadvorešen pottik, što neposredno go opredeluva efektot vo drugo telo ili pojava, ova koncepcija go proširuva značenjetu i primenata na zakonite na mehaničkoto dvi-

14. G.S.Kostjuk, O vzaimnootnošenii vospitanijaž i razvitija rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1956, br.12, str.60.

15. "Zaostren izraz na mehanističkoto razbiranje na determinizmot vo psihologijata go srekaavame vo prvobitniot Watsonov bihevorizam so šemata "stimul-reakcija". S.E. Rubinstein, Principi i puti razvitija psihologii, Izd-vo AN SSSR, Moskva, 1959, str.24.

16. G.S.Kostjuk, cit. statija, str.60.

ženje i zbidnuvanje vo site oblasti na stvarnosta. "Međutoa, na takvo proširuvanje se nema pravo, otm sekoj nov sloj na stvarnosta ima i svoi posebni zakonitosti. Osven toa, ni nastanite vo neorgan-skata priroda ne se rezultat na dejstvoto na nadvorešni vlijanija i početni faktori. Samoto telo vez koe se dejstvuva reagira na vlijanijata, taka što pojavite ne se posledica samo na nadvorešni vlijanija na edno telo, tuku i na negovite reakcii na tie vlijanija. Međusebnata zavisnost, međusebnoto vlijanie e osnoven vid na nastanite vo stvarnosta, a ne pravoliniska određenost na edното telo so drugite"¹⁸. Ova ušte poveke ima značenje za žvite suštstva a, pred sé, za čovekot koj izgraduva načini na aktiven odnos sprema sredinata, dejstvuva so poznavanje na celta i smislata na dejstvovanjeto, i sl. "Čovekot go prevladuva mehaničko-fiziološkiot determinizam i go podređuva so svesnata voleva aktivnost na opštstvenite norimi i duhovni vrednosti. Negovata volja i negovata aktivnost se javuvaat kako neosporen vistinski faktor vo sklopot na objektivnite faktori i vlijanija...."¹⁹.

Ovaa metafizička koncepcija, kako što pišuva A.N. Leontjev²⁰, ne go isklučuva priznavanjeto na toa deka efektot na vozdejstvoto što sleduva e usloven od sumarniot efekt na site prethodni vozdejstva. Naprotiv, taa go prifača i na toa se nadodava. Dejstvovanjeto na nadvorešnata sredina vrz organizmot, spored ova učenje, pričinuva vo nego adaptivna (prisposobuvačka) reakcija, reakcija na vospostavuvanje ramnoteža so sredinata, koja pri sekoe naredno dejstvie, bidejki pađa na izmenet organizam, se vospostavuva veke na ponovo nivo. Na ovoj način, razvitokot se odviva kako rezultat na procesite na "prisposobuvanje na vnatrešnite odnosi kon

17. S.L. Rubinstein, cit. delo, str. 24.

18. Vuko Đavićević, Uvod u etiku, "Kultura", 1962, Beograd, str. 58.

19. Istoto, str. 59.

20. A.N. Leontjev, Teoretičeskie problemi psihičeskovo razvitija rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1957, br. 6, str. 95.

nadvorešnite", pri koe dvižečkite sprotivnosti se sfaakaat samo kako nadvorešni, kako sprotivnosti megu organizmot i sredinata. Zatoa, i ova teurija, "teurija na ramnotežata", vo suština e mehanička i ja sveduva ličnost na objekt na nadvorešnite vlijanija.

Razvivana vo oddelnite disciplini, ova konceptija naoga soodvetno mesto i vo teorijata i praktikata na vospituvanje i obrazovanje. Pod nejzino vlijanie dejnosta na subjektot - vo slučajov na deteto - počnuva da se posmatra kako rezultat samo na predizvikanite na nea vlijanija posreduvani od znaenjata i umeenjata što gi zdobilo deteto porano; da se smeta deka e taa lišena od samodviženje, koe ne izrazuva i ne nosi vo sebesi vnatrešni dvižečki sprotivnosti tuku samo sprotivnosti megu baranjata na nastavnikot i porano usvoenite znaenja i umeenja kaj deteto; učenikot da se sveduva na objekt vo vospitno-obrazovniot proces, so ograničeni možnosti za subjektivna aktivnost i samostojno manifestiranje na svojata ličnost i sl. Vo svetlinata na ova učenje, pišuva Gonobolin, sé se sveduva na silata na vospitnite vlijanija, a se ignorira samodviženjeto, aktivnosta na subjektot; počnuva da se tvrdi deka "vospituvanje e sesilno" i deka "nema loši učenici tuku postojat samo loši učitelji"; nastavnikot da ja nasočuva svojata rabota glavno kon predavanje na znaenja, a ne i kon organiziranje soznavačkata rabota na učenicite vo nastavnijot proces, što pretstavuva osnovna komponenta na negovata funkcija; da go forsira "poslušnijot" učenik, i dr.²¹ ~~ovaj edностран pristap~~ Ova tendencija našla svoj izraz i vo karakterot na naučnite ispitivanja. Se analizira i proučuva samo ednata strana na nastavsta (kako dejstvuvaju vospituvajučot, nastavnikot), a se zaborava drugata strana (kakva soodvetna dejnost razviva vospitanikot, učenikot)²². Ovoj edностран pristap vodi kon zaboravanje

21. F.N. Gonobolin, K probleme vospitanija i razvitija rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1957, br. 10, str. .

22. Vsestoronne i gluboko izučat rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1956, br. 8, str. 7 - 8.

na elementarnata vistina deka pedagoškoto vlijanie ja pottiknuva vo život dejnosta na deteto, ja nasočuva na opredeleni nastavni zadači, ja izgraduva i upravuva i deka samo kako rezultat na nasočuvanata dejnost na samoto dete nastanuva sovladuvanje na znanjata, umeenjata i navikite. "Nepravilnoto metafizičko razbiranje na procesot na umnoto, psihičkoto razvivanje na deteto, negovoto formiranje kako ličnost, prirodno go stesnuvalo vidnoto pole na pedagogijata i ja pottiknuvalo kon toa vo deteto da vidi samoučenicil vospitanik-nekoj aparat koj reagira na "pedagoškite vozdejstva". Taka kako da ne go zabeležovala toa deka deteto e čovek koj živi so svoj život, iako ušte ne taka složen i mnoguobrazen kako životot na vozrasniot; deka samoto učenje pretstavuva samo del od negoviot život i deka vo nego postepeno se izgraduva opredelen odnos ne samo kon učenjeto, tuku i kon toa na što go učat, što nego go opkružuva; toj prosto ne go vospriema toa što ^{go} sluša vo učilišteto ili što go čita vo učebniko~~ž~~, tuku toa go konfrontira so toa što go naoga vo poširokiot svet vo koj živee"²³.

Seto ova ilustrira deka mehanističkoto sfa^{na}kanje razvitokot na ličnosta pretstavuva obična negacija na principot na svesnata aktivnost vo nastavata. Zašto, vospitno-obrazoven proces, koj se izgraduva vrz koncepcijata na neposreden odnos megu obrazovnoto vlijanie i obrazovno-vospitniot rezultat, nema potreba od razvivanje i primenuvanje svesno aktiviranje naučenicite.

Vtorata koncepcija za razvitokot na ličnosta na detet~~o~~ e koncepcijata razvivana od pretstavnice na razhovidnite reform~~ni~~ i pravci vo pedagogijata kon krajot na XIX i prvata polovina na XX vek. Spored ova koncepcija razvitokot na deteto se posmatra kako otkrivanje na založenite vo negovata priroda formi na psihička dejnost. Osnovnite kategorii vo ova učenje - "samodviženje", odnosno "spontanost", se sfa^{na}kat kako "samootkrivanje" na založeni.

te sili i sposobnosti vo deteto nezavisno od nadvorešnite uslovi. Vo osnovata na ovaa koncepcija e teorijata na biološkoto sozrevanje koja poađa od sfađanje deka deteto se razviva avtonomno, samo od sebe, po svojata sopstvena priroda i po vnatrešni biološki zakonitosti.

Na ovoj naćin, poziciite na ova ućenje se napolno protivni na tie od mehanistićkiot determinizam. I ovde se povtoril slućajot - klatnoto na filozofsko-psihološkoto misljenje od eden da otide vo drug ekstrem. Dodeka vo mehanistićkata koncepcija primarna uloga ima nadvorešnoto vlijanie, vo ovaa vtorata, primarnata uloga ja ima avtonomnosta na vnatrešnoto sozrevanje. Taka, na primer, koga K. Biler govori za razvitokot go ima predvid ostvaruvanjetu, vnatrešniot ritam, duhovnoto rasteenje na založbite, celite ili nasokite koi od početokot se naogaat založeni vo organizmot. Ulogata na nadvorešnite vlijanija se ogranićuvana samo na toa tie da go zabrzaa ili zabavat toj vnatrešen ritam, odnosno da go zabrzaa ili zabavat pojavuvanjetu na svojstvata (založbite) vo početokot založeni vo vid na vnatrešni celi koi go predodreduvaat pravecot na razvitokot. Ova oznaćuva deka razvitokot na lićnosta se objasnuva teleološki²⁴.

Vakvoto ućenje za psihićkiot i celosniot razvitok na lićnosta izvršilo znaćitelno vlijanie vo izgrađivanje na pedagoška koncepcija koja faktorot - ućenik, so negovata samostojnost i samodejnost, go postavuva vo centarot na vospitno-obrazovniot proces. Brojnite reformni ućenja, ćija zaednićka karakteristika e istaknuvanjetu na aktivnosta, samostojnosta i spontanosta na ućenikot, vo osnovata poađa od ova idealistićko tolkovanje na razvitokot na lićnosta. Ovaa koncepcija go apsolutizira subjektot, subjektivnosta, spontanosta vo vospitno-obrazovniot proces. Zatoa, za spomenatite reformni ućenja e karakteristićno apsolutiziranje na

24. L. V. Zankov, O probleme vospitanija i razvitija, "Sovetskaia pedagogika", 1958 g., br. 3, str. 105.

principot na aktivnosta i samoaktivnosta, a za postavuvanje ili potočno ednostrano osvetluvanje ulogata na nastavnikot. Odnosot na voznostite ne se karakterizira so toa što tie deteto go "vodat", tuku što go puštaat "da raste", što mu ovozmožuvaat neprečeno "sozrevanje". "Najdobro vospituvava onoj koj voopšto ne vospituvava" - e najradikalen pedagoški izraz na ova sfažanje na detskiot razvitok opšto. Deteto se sporeduva so rastenie, a nastavnikot so gradinar, koj ne može da ja promeni prirodata na rastenieto, tuku samo da go zabrza ili zabavi procesot na negovoto rastenje i sozrevanje²⁵. Ova znači deka idealističkoto sfažanje na spontanosta kako "samo-otkrivanje" vodi do hipertrofija na samostojnosta i aktivnosta na učenicot vo nastavniot proces, a soobrazno na toa preminuva vo svojata negacija.

Zatoa, so pravo se postavuva prašanjeto: vo što e suštinata na odgovorot na postaveniov problem? I ednata i drugata koncepcija fatalistički go sfažaat razvitokot na ličnosta. Mehanističkata koncepcija ja sveduva ličnosta na objekt, a idealističkata koncepcija na spontanosta go apsolutizira subjektot. Ednata naglasuva razvivanje odnadvor kon vnatre, a vtorata odvnatre kon nadvor. Na toj način mestoto i ulogata na ličnosta se postavuva metafizički: ili sfažanje na ličnosta kako objekt ili kako apsoluten subjekt ili vlijanię odnadvor kon vnatre ili obratno. Rešenieto ne moželo da go dade nitu mehanističkiot materijalizam, nitu metafizičkiot idealizam i raznite tendencii na biologiziranje vo nastavata. Rešenieto na ovaa kontraverza e edinstveno možno vrz osnova na dijalektičko-materijalističkoto učenje za razvitokot, koe pretstavuva i osnovata za interpretacija na možnostite i granicite na principot na svesnata aktivnost vo marksističkata didaktika.

Spored učenjeto na dijalektičkiot materijalizam sé vo svetot se naoga vo postojano dviženje i razvivanje, pri koe (za

25. Denes ~~spored~~ poradi razvitokot na agro-tehničkite sredstva poveke ne bi se pravela vakva sporedba.

razlika od idealistite, koi smetaat deka pričinata za razvitokot se naoga ne vo prirodata, tuku nadvor od nea), materijalistite utvrduvaat deka materijata nema potreba za svoe dviženje od nadvorešen pottik, tuku se naoga vo sostajba na samodviženje. "Uslovot na soznanie na site procesi vo svetot vo nivnoto "samodviženje", vo nivnoto spontano razvivanje, vo nivniot živex život e nivnoto soznanie kako edinstvo na sprotivnosti"²⁶. Čovekot e del na prirodata i toj ne može da pretstavuva isključok od opštiot zakon na razvitokot kako samodviženje, po silata na vnatrešnite sprotivnosti vo predmetite i pojavite.

Poağajki od ovaa postavka A.N. Leontjev pišuva: "Dejnosta na deteto pretstavuva samodviženje, izmenuvanje neprekinat potok na aktivnost na deteto koe se stremi kon utvrduvanje i razvivanje na svojot život vo nadvorešniot svet"²⁷. "Potokot na aktivnosta" što go izrazuva deteto e rezultat na vnatrešnite sprotivnosti, a pod vlijanie na nadvorešnite faktori koi dejstvuvaat vo momentot ili dejstvuvala porano. "Tie nadvorešni uslovi, so svoeto neprekinato vozdejstvo ne samo što go hranat potokot, tuku i se mešaat vo negovite vnatrešni dvižečki odnosi, go menuvaat i preku niv go odreduvaat toj potok"²⁸. Zatoa, e vo pravo F.N. Gonobolin koga pišuva: "Ako za toa ne se govori, togaš samodviženjeto na deteto može pogrešno da se primi kako aktivnost koja postoji vo početokot, kako samodviženje na duhot, a ne za aktivnost podgotvena so celiot tek na individualniot i istoriskiot razvitok, uslovenod nadvorešnite dejstvovanja na svetot vo ličniot i opšttestveniот život na deteto, a duri i vo prečhodnite pokolenija"²⁹. Znači, spontanosta vo razvitokot ne sejavuva neusloveno. No, uslovenosta ne znači mehaničko nadvorešno proiciranje vo deteto. Razvivanjeto na sekoe

26. V.I. Lenin, Filozofskie tetradi, Moskva, 1947, str. 325.

27. A.N. Leontjev, Teoretičeskie problemi psihičeskovo razvitiya rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1957, br. 6. str. 97.

28. Istoto, str. 97.

29. F.N. Gonobolin, cit. statija, str. .

bitie, pa i na deteto, e negovo "sopstveno dviženje", negov "sopstven život", usloven od celokupnosta na raznovidnite odnosi so sredinata i vlijanijata vo ~~nae~~. Vnatrešnite sprotivnosti od koi poteknuva spontanosta, odnosno "potokot na aktivnosta" se rezultat na životot na deteto, negovata dejnost, meğusebnite odnosi, vospitno-obrazovnite vlijanija i sl. Među povážnite, G.S. Kostjuk gi nabrojuva slednite: sprotivnosti među novite potrebi, prašanja i želbi na deteto i nivoto na razvitokot na negovite možnosti; među postavenite od opštественata sredina i od deteto prifateni baranja i stepenot na vladeenje na neophodnite umeenje i naviki za nivnoto izvršuvanje; među razvienite vnatrešni možnosti na deteto i mladinecot i nivniot objektivni odnos kon sredinata i sl.³⁰.

Ova označuva deka raznite faktori što vlijaat vrz deteto ne dejstvuvaat neposredno, tuku se prekršuvaat preku prirodata na subjektot, preku negoviot odnos kon niv, preku negovata aktivnost povrzana so tendenciite i pobudite što dejstvuvaat realno vo negoviot život. Efektot na vospitnite vlijanija i baranja ne zavisi samo od nivnata sodržina, tuku i od toa kako gi prima i kako se vklučuva deteto vo nivnoto izvršuvanje. Duri čisto nadvorešno grubo prinuduvanje ke se pokaže efikasno samo vo toj slučaj ako se potpira na bilo kakov važen za deteto vnatrešen motiv (strav od kazna, lišuvanje od izvesno zadovolstvo i dr.). Vo ova^a smisla, "nadvorešnite pričini se javuvaat kako uslovija za izmenuvanje, a vnatrešnite pričini se osnova za izmenuvanje, pri koe nadvorešnite pričini dejstvuvaat preku vnatrešnite"³¹. Ova misla ušte podobro ja iskažuva S.L. Rubinštein koga pišuva: "Se vo ličnosti što se formira na ovoj ili onoj način e nadvorešno usloveno, no ništo vo negoviot razvitok ne se izveduva neposredno od nadvorešnite vovedstva. Vnatrešnite uslovi što se formiraat pod vlijanie na nad-

30. G.S. Kostjuk, cit, statija, ~~str~~ str. 69.

31. A.N. Leontjev, cit. statija, str. 96

vorešnite, ne se nívna neposredna meháníčka proekcija. Strukturirajki se i menuvajki vo procesot na razvitokot, vnatrešnite uslovi i sami go uslovuvaat toj specifičen krug na nadvorešni vozdejstva. Od ova poteknuva rešavanjeto na važnite problemi na razvitokot i nastavata, razvitokot i vospituvanjeto"³².

Ova govori deka sfažanjeto na "spontanosta" kako psihičko razvivanje neusloveno od nadvorešnite raznovidni vlijanija, ne može da bide prifateno. No spontanoto razvivanje da se odrečuva voopšto, znači pak da se zastane na idealističko stanovište. Jasniot marksistički stav, deka sekoj razvitok pretstavuva proces na samodviženje, odnosno deka ima spontan karakter i deka mu se svojstveni vnatrešnite zakonitosti što nastanuvaat vo procesot na meğusebnote deluvanje na ličnosta so sredinata, go opredeluva našiot priod vo izučuvanjeto i formiranjeto na ličnosta. Od nego se izvlekuvaat opredeleni pedagoški zaključoci što se od ogromno značenje za sfažanjeto na prirodata na vospituvanjeto i obrazovanieto, a posebno za utemeluvanjeto i sfažanjeto na principot na svesnata aktivnost.

Ako poağame od postavkata deka sekoje vlijanie od nadvor, vo toa i vlijanijata na nastavata, dejstvuva samo preku vnatrešnite pričini, vnatrešnite odnosi, preku odnosot i udelot na ličnosta, togaš na dejnosta na samata ličnost í se pridava sosema podругo značenje. Taax stanuva posebna determinanta vo formiranjeto na ličnosta. Subjektot i objektot vo ličnosta, samostojnosta i vodenjeto, slobodata i determiniranosta meğusebno ne se isklučuvaat, tuku naprotiv tie se uslovuvaat i proniknuvaat. "So toa nastanuva antitezata meğú nadvorešnata uslovenost i vnatrešniot razvitok ili samorazvitok (samodviženje)"³³.

32. S.L. Rubinstein, cit. delo, str. 137.

33. Istoto, str. 24.

Tajnata na uspehot vo vospitno-obrazovniot proces e vo toa kolku se počituva subjektivnata strana, kako da se organizira, nasočuva dejnosta na vospitanikot, kako se ispolzuvaat promenite vo dejnosta i karakterističnite motivi, interesi, formiranite sposobnosti i zdobienite znaenja, kako se rakovodi so "potok^{ot} na aktivnosta" kaj deteto i sl. ³⁴. Vo vospitno-obrazovnata rabota se trgnuva od baranjata postaveni od opšttestvoto. No, tie baranja ne se proiciraat mehanički vo svesta na učenicot. Nivniot efekt zavisi od vnatrešnite uslovi, od "počvata" na koja tie paġaat, od vnatrešnata rabota, od toa kolku vospituvanje se pokažuva vo sostojba nea da ja stimulira i nasočuva.

Sfaġanje na razvitokot ^{kako} na "samodviženje" ne ja namaluva vrednosta i zadačata na pedagoškoto rakovodenje. Izgleda prividno deka priznavanje na spontaniot karakter na razvitokot na ličnost e nesvrzljivo so priznavanje na negovata opšttestvena determiniranost i rakovodnata uloga na nastavnikot vo vospituvanje. Ova se potpira na idealističkoto sfaġanje na spontanosta, od edna i na uprostenoto mehanističko razbiranje na negovata uslovenost, od druga strana. Vo suština, samo koga razvitokot se sfaġa kako proces na samodviženje, komu mu se svojstveni vnatrešni zakoni, se otkrivaat vistinskite možnosti da se upravuva so toj razvitok, uspešno da se razrabotuvaat formite i metodite na pottiknuvanje i vospituvanje na inicijativa, samostojnost, i tvořečka aktivnost kaj mladite. Mehaničkoto negiranje na spontaniot karakter na razvivanje na deteto ja uprostuva zadačata na pedagoškoto rakovodenje na toj proces.

Od iznesenoto moġe da se zakluči deka od toa kako se sfaġa razvitokot na ličnost najdirektno e usloveno sfaġanje i potreba od didaktičkiot princip na svesnata aktivnost vo vospitno-obrazovnata rabota. Bidejki marksističkoto učenje za razvitokot

pretstavuva viša dijalektička sinteza na seto pozitivno od poranešnite učenja, toa i principot na svesnata aktivnost, koj se temeli na ova učenje, dobiva kvalitetno novo tokkovanje i značenje. Učenje to na svesna^{ta} aktivnost, oslobodeno od ednostranosti na mehaništika^{ta} koncepcija i taa na idealistički sfatenata spontanost, postavenoto prašanje: učenikot e ili objekt na vospitno-obrazovna^{ta} vlijanja ili e subjekt, go ofrla kako nenaučno, metafizičko i rešenieto go bara vo nivnata viša dijalektička sinteza. So samoto toa principot na svesnata aktivnost ja dobiva svojata vistinska vrednost, polna afirmacija i poširoki granici na svoeto primenuvanje, za koe posebno ke se zadržime na drugo mesto.

Sociološko^{to} fundiranje na principot na svesna^{ta} aktivnost

Kon principot na svesnata aktivnost može da se pristapi i od sociološki poziciji. Fundamentalna e vistinata deka učilišteto, so site svoi elementi, e na opšttestveno-istoriski usloveno, sekogaš bilo i ostanuva, poveke ili pomalku, rezultat na opredelena opšttestvena stvarnost. Principot na svesnata aktivnost, isto taka, e opšttestveno-istoriski determiniran. Nastanuva, se pojavuva, razviva i vo praktikata se primenuva vo opredeleni opšttestveni uslovi što nedvosmisleno ja istaknuvaat negovata potreba i značenje. Vo svojata relativno podolga istorija, ovaa didaktička ideja se potpirala i poagala od raznovidni opšttestveni osnovi. Taka, na primer, sosem poinakva e opšttestvenata uslovenost na ovoj princip vo buržoaskata pedagoška teorija, a poinakva vo marksističkata. Kako rezultat na toa, različna e, i vo ednata i vo drugata pedagogija, negovata sadržina, smisla, nasochenost i značenje. "Vo toa e i glavna^{ta} pričina - pišuva P. Šimleša, zošto ist pedagoški termin - "aktivnosta vo vospituvanjetu" - ima različna sadržina i značenje

vo marksističkata i buržoaskata pedagoška teorija"³⁵.

Zatoa e od posebno značenje da se sogleda opštественata osnova od koja se izveduva i utemeluva ovoj princip. Za potrebite na našiov predmet nie ke se zadržime, glavno, na opštественite odnosi što gi sozdava socijalističkoto opštествeno ustrojstvo i sovremenite tendencii na razvitokot opšto.

Socijalističkoto opštество, negovoto proizvodstvo i opštественite odnosi, možat da se raġaat i razvivaat samo vrz osnova aktivnosta na sekoj poedinec i opštествoto kako celina. Ovaa postavka najglobalno ja iskažuva opštественata opravdanost i opštественata osnova na potrebata od principot na svesnata aktivnost vo vospituvanje i obrazovaniето na mladata generacija vo socijalističkoto opštество. Poradi toa, nejzinoto analiziranje e od bitno značenje vo razotkrivanjeto na sociološkite pozicii na ovoj didaktički fenomen.

X X
X

Aktivnosta na poedinecot i opštествoto kako celina, pred sé, se izrazuva vo proizvodstvoto i vo drugite podračja na opštествeno-korisnata dejnost. Trudot na sekoj poedinec, osloboden od eksploatacija i zasnovan vrz opštественata sopstvenost na sredstvata za proizvodstvo, e osnoven postulat na socijalističkoto opštество. Zatoa, formiranje na proizvođitel na raznite granki na proizvodstvoto i drugite opštествeni službi e prvostepena zadača vo socijalističkata cel na vospituvanje. "Da se osposobi i vospita mladata generacija, se veli vo Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ, so svojata rabota, zasnovana vrz sovremenite dostiganja na naukata i tehnikata, da pridonesuva za postojaniot razvitok na opštественite proizvodni sili, za porastot na materijalna-

35. D - r Pero Šimleša, Društvena osnova našeg shvaćanja aktivnosti učenika. "Pedagoški rad", 1960, br. 3 - 4, str. 82 - 83.

ta blagosostojba i kulturniot procut na socijalističkata opštetstvena zaednica kako celina i ličnata blagosostojba i srečkata na rabotniot čovek. Da se osposobi mladiot građanin, kako proizvođitel vo stopanstvoto i raboten čovek vo drugite oblasti na opštetstvenano korisni dejnosti, so razbiranje i tvoreštvo da pristapuva kon problemite na svojata struka, vo nea postojano da se usovršuva i da odi vo čekor so nejziniot razvitok"³⁶.

Međutoa, sovremeniot naćin na proizvodstvo, za koj treba da se formira moderen proizvođitel so aktiven i tvorećki odnos, se karakterizira so visok stepen na razvienost na proizvodnite sili, proizvodno-tehničkata osnova i tehnološkite procesi. Naukata i tehnikata, so svojot brz razvitok, permanentno gi revolucioniziraat tehnološkite procesi, metodite i organizacijata na rabotata i sekojdnevno kreiraat nova proizvodna realnost. Toa što vćera bilo nepoznato i izgledalo kako utopija, denes pretstavuva realnost, taka što veće utre da ostaree i da go otstapi mestoto na nešto novo. Nikogaš mašinite i rabotnite operaciii ne zastaruvale taka brzo kako što se slućuva vo naševo vreme. Modernoto proizvodstvo, isto taka, sé poveće go otklonuva antagonizmot među fizičkata i umnata rabota, na toj naćin što fizičkata rabota ja ispolnuva so elementi na intelektualna sođržina i sl.

Ovie belezi na sovremenoto proizvodstvo (sfateno vo negovata najširoka smisla), postavuvaat pred sekoj raboten čovek, na negovoto rabotno mesto i von nego, kvalitativno novi baranja što imaat vlijanie i vrz obrazovanieto i vospituvanjeteto na idnite mladi proizvođiteli. Sovremenata tehnika i proizvodstvo baraat proizvođitelite da ja poznavaat ne samo tehnikata na proizvodstvoto i rabotata vo dadeniot moment, tuku da bidat vo sođtojba da odat vo ček

36. Prijedlog sistema obrazovanja i vaspitanja u FNRJ, Beograd, 1957 g., str. 20.

so nívните postojani preobrazovanja, da se osposobuvaat za lesno primenuvanje i prísposobuvanje na promenetite uslóvi; da dobivaat aktivističko obrazovanie, sposobnost za samoobrazovanie i sl."³⁷. "Poradi toa, vospituvanjetu i obrazovanietu vo socijalističkoto opštstvo ne može da se svede na običen dril i trening, na mehaničko priučuvanje na rabotnite procesi i na mehaničko rakuvanje so postojnite mašini, alati i drugi sredstva za proizvodstvo. Naprotivo tekot na vospitno-obrazovniot proces mladinata treba da se osposobi za postojano prisposobuvanje kon novite sredstva za proizvodstvo, novite tehnološki i rabotni procesi, treba da se osposobi da odi vo čekor so razvitokot na naukata i tehnikata, i treba da nea da se sozdadat možnosti za eventualna prekvalifikacija"³⁸.

Međutoa, sozdavanjetu na vakov svesen i aktiven proizvo- ditel so izrazit tvorečki i odgovoren odnos, koj ne samo što ke se adaptira kon uslovite na svojata rabota tuku i svesno ke se usovršuva, ne e vozmožno bez svesno i aktivno učestvo i odnos na učenikot vo vospitno-obrazovniot proces. So mehaničkiot način na učenje, so prostoto prenesuvanje na gotovi naučni vistini i mehaničkoto formiranje na opredeleni umeenja i naviki, ne ke možat kaj učenicite da se formiraat kvaliteti za razvivanje na tvorečki odnos sprema idniot poziv i sprema trudot opšto. Nema potreba da se dokažuva kakva "užuga" im pravi školata na svoite vospitanici ako taa ne uspeva da vospita kaj niv duh na tvoreštvo, istražuvanje umeenje samostojno da pristapuvaat kon novite problemi, planiranje, analiziranje i procenuvanje na postiganjata i sl., što mu se tolku potrebni na proizvođitelot vo sovremeniot način na proizvodstvoto³⁹.

37. Istoto, str. 7.

38. D-r Pero Šimleša, cit. statija, str. 84.

39. Otsustvoto na ovie kvaliteti vo praktikata često se iskažuva so izjavite: mnogu znae-malku umee; nezatna promena vo praktičnata zadača predizvikuva zbunetost, a ne dosetlivost i podvižnost na duhot; raboti no ne može da ja osmisli svojata rabota - odi ili po linija na slepo kopiranje na postojnite primeri i taka ostanuva na nivo na "zanaetčistvoto" (vo smisla na mehaničko oba- yuvanje na zadačata) ili pak se rakovodi od ličnoto iskustvo što često ne se naođa vo edinstvo so opšto čovečkoto iskustvo sistema-

Site ovie osobenosti možat da se formiraat vo uslovite na vospitno-obrazovniot proces kade što učenicite se postavuvaat vo situaciji da posmatraat, sporeduvaat, zaključuvaat, primenuvaat, konstruiraat, ispituvaat, proveruvaat; so eden zbor, vo uslōvi so raznovidni možnosti za manifestiranje na svojata svesna aktivnost. Vo izvesna smisla, za formiranje na moderen proizvođitel e potrebno "težiš-teto na rabotata vo nastavata da se prenesuva od dobivanje na gotovi znaenja na procesot na dobivanje na znaenjata, odnosno na osposobuvanje za samostojno dobivanje znaenja"⁴⁰. Vakvoto preoblikovanje na nastavniot proces e nemožno bez aktivnoto vključivanje na subjektivnata aktivnost na učenicite vo toj proces.

Sovremenoto proizvodstvo go postavuva moderniot proizvođitel pred potrebata postojano da gi širi svoje soznajni vidici, da gi primenuva teoretskite znaenja vo praktikata i naučno-teoretski da ja osmisluva svojata praktična dejnost. Intelektualizacijata na postapkite na proizvođitelot se sostoi vo toa što toj nastojuva zadačata da ja zafati mislovno, pojaano da ja sfati i, vrz osnova na svoi^{te} široki poznavanja, da dojde do zaključok za najekonomična i najefikasna metoda na atakovanje i rešavanje na problemot. Na toj način, toj go olesnuva i zabrzuva snagoanje vo novi situaciji, se osposobuva aktivno i selektivno da pristapuva kon niv, da gi reducira možnostite na mehničkoto izveduvanje na rabotata i dr.⁴¹.

tizirano vo oddelnite naučni disciplini; gi poznavava zakonite i pravilata no ne znae da gi primenuva vo praktikata; se zabeležuva pojavata deka pominuva prilično dolgo vreme od stapuvanje na svršeniot učenik na rabotnoto mesto do negovoto osposobuvanje so uspeh i samostojnost da ja vrši svojata rabota, i drugo.

40. Nastaven plan i program za osnovnu školū u NR Srbiji. Zavod za izdavanje udžbenika NRS - Beograd, 1960, str. 29.

41. Vo uslovite na industriskata produkcija i birokratija kade upravuvanje i planiranje e oddeljeno od "izveduvanje" koe

so racionalizacijata e iscepmano vo ogroman broj na međusebno nepovrzani i za sebe besmisleni prosti operaciji, se srećavame so negativnata pojava na apstrakten intelektualizam vo koj slabee smislata za konkretno i sposobnosta na aplikacija i so mehničkiot manualizam vo koj opađa moćta na voopštavanje i uviduvanje na mislovnoto zafakanje na problemskite celini. Vo obata slućaja se raboti za smaluvanje na čovekot, no apstraktniot intelektualizam e vo podobra

Međutao, vakva aplikacija na teorijata i vakvo intelektu-
alizirano postapuvanje e nevozmožno bez svesno i aktivno usvojuva-
nje na teoretskite znaenja, bez svesen i aktiven odnos prema pro-
cesot na rabotata opšto. Preminot od teorija kon praktika, od zna-
enje kon umeenje i obratno, od praktika kon teorija e usloven, vo
prv red, od toa kako se usvoeni znaenjata, kolku tie se stanati
aktivna sopstvenost na ličnosta. Transferbilnosta na znaenjata nuž-
ndpretpostavuva podvižnost i otvorenost na duhot, što se dobiva,
glavno, so postojano i aktivno učestvovanje na učenicite vo nas-
tavniot proces.

Ova konkretno znači deka analizata na sovremeniot način
na proizvodstvo né upatuvata na potrebata, principot na svesnata ak-
tivnost da go naredime vo krugot na fundamentalnite principi na
vospituvanjeto i obrazovanieto na čovekot-proizvoditel. Vo toa se
sostoi opšttestvenata opravdanost i osnova na ovoj princip vo sekoe
industrijalizirano opšttestvo, a, pred sé, vo tehnički razvienoto
socijalističko opšttestvo. Tokmu začta, vo didaktikata na industri-
ski razvienoto kapitalističko opšttestvo se naglasuva potrebata od
aktivnost na učenicite vo procesot na nastavata, so cel da se raz-
vie samostojna, ljubopitna ličnost, ličnost so razviena sposobnost
na misljenje i snaoğanje vo novi uslovi i sl. Međutao, poradi kapi-
talističkite opšttestveni odnosi ova potreba dobiva poinakva sodr-
žina, pravec i interpretacija koja najezgrovito može da se iskaže
kako potreba od razvivanje na sposobnost za aktivno adaptiranje na
ličnosta vo opšttestvenata sredina, a aktivno menuvanje na prirod-
nata sredina.

položba: negovata aktivnost se meri so povisok kriterium bidejki
vo istoriski razvitok intelektot se izdignal nad drugite sposob-
nosti. Mnogu poteško e na onoj drug čovek, oti vo krajna linija mu
se zakanuva opasnost da se degradira vo robotski avtomat; intelek-
tualnoto sakatenje vrši "radialen i aksiamen" pritisok što ima za
za posledica stesnuvanje na interesite i lišuvanje na brojni vo op-
šttestveni standard visokovredni tekovini na kulturata i naukata
što apeliraat na intelektot". (Petančić Martin, Odnos općeg i struč-
nog obrazovanja. Duhovna sredina, str. 11-12)

x x
 x

Principot na aktivnosta naoga opšttestvena opravdanost i uslovenost i vo postojnite opšttestveni odnosi. Prof. Šimleša pišuxa deka "najznačajnaxa razlika vo opšttestvenata uslovenost na principot na aktivnosta vo kapitalističkite i socijalističkite zemji se naoga na podračjeto na opšttestvenite odnosi"⁴².

Vo kapitalističkite opšttestveni odnosi, aktivnosta, energijata na poedinecot glavno doaga do izraz vo proizvodstvoto i vo drugite službi. Na kapitalističkoto opšttestvo mu e potrebna rabotna sila, proizvođitel, koj za kapitalistot i za negovata klasa e dotolku podobar dokolku pomalku se zanimava so problemite na opšttestvoto, negovoto menuvanje i razvivanje. Vo osnovniot proizvodstven odnos, vo uslovite na kapitalizmot, mrtviot proizvod na rabotata (kapitalot) vladee nad živiot čovek. Od naemnite opšttestveni odnosi i klasnite potrebi na buržoazijata izrasnuva fetišizacijata na avtoritetot na državata vo svesta na lugeto, sistemno odvojuvanje na građanite od upravuvanjeto i pretvoruvanjeto i "vospituvanjeto" na čovekot, so raznovidni sođržini i sredstva, vo podanička, pasivna masa nezainteresirana za opšttestvenite raboti⁴³. Onečovečuvanjeto na rabotnikot vo kapitalizmot, negovoto obezvrđnuvanje kako čovek e dađeno so samoto toa što čovekot kako rabotna sila, stana stoka, stana vrednost⁴⁴. Duri i samiot trud vo ovie opšttestveni odnosi ja izgubil prirodната funkcija na čovečkiot organizam, taka što"... trudot e za rabotnikot nešto nadvorešno, što ne pripađa kon negovata sušnost, vo toa što vo svojot trud ne se potvrđuva sebesi, tuku se odrečuva, ne se čuvstvuva sreken, tuku nesreken, ne razviva slobodno svoja fizička i duhovna energija, tuku ja izmačuva svojata fizička priroda i go upropastuva svojot duh"⁴⁵.

42. D-r Pero Šimleša, cit. stañija, str. 85.

43. Mito Hadži Vasilev, Svrteni kon čovekot, "Kultura, Skopje, 1959, str. 61-62.

44. Istoto, str. 109.

Na ovoj način, buržoaskite odnosi, od samata svoja opštествena priroda, ragaat pasivnost kaj lugeto, ograničuvanje na svoje radbotni mesta, strav pred avtoritet^{ot} i funkcite na modernata država, odnosno so site sredstva sozdavaat duh na podanstvo i potreba od pasivno adaptiranje kon socijalnata sredina. Zatoa, za ova opštество i za negovite vladeački krugovi ne se postavuva prašanjetò: kako vo učilišteto da se podgotvuvaat svesni, aktivni i samostojni građani koi na najlesen način ke se vključuvaat vo opštestveniot život so osnovna zadača so nego da upravuvaat i ponatamu progresivno da go menuvaat. Naglasenata svesna aktivnost i samostojnost na učenicite vo buržoaskata didaktika vo odnos na opštestvenata sredina ima predimno adaptiven karakter. Tuka se naoga i osvata na mnogute pedagoški učenja na građanskite pedagozi čija osnovna smisla se sostoi vo vospituvanje i obrazovanie na građani koi ke umeat da se adaptiraat na postojното opštestveno ustrojstvo ("građansko", "državjansko", "demokratsko" vospituvanje, "moralno - religiozen karakter" i drugo kaj Herbart, Spenser, Ferster, Keršenštajner, Djui i drugi).

Nedovolna "hrtana" za ovoj princip se dobiva i vo uslovi na administrativen socijalizam, vo uslovi na dominacija na birokratski pojavi. "Faktot deka proizvođitelot e odvoen od upravuvanje to so proizvodstvoto i od drugite elementi (raspodelbata) i od procesite na stopanstvoto i razvitokot na istoto kako osnova na opšt-estvoto - e samo nadvorešen izraz na negovata odvoenost od sredstva ta za proizvodstvo. Lugeto objektivno se dovedeni vo položba da mu se potčinuvaat i podveduvaat na izrazot na svojata opštestvenost (državnata sopstvenost), t.e. vo samata baza se zadržuvaat sé ušte bitnite elementi na nivnoto otuđuvanje. Proizvođitelot prestanuva da izrasnuva kako nositel na socijalističkiot razvitok. Naprotiv,

45. Marks i Engels, Ođbranite trudovi, "Kultura", Skopje, 1961, str. 270.

toj mu se potčinuva na nadvorešniot imperativ; opšttestvenata moč što ja sozdava toj, a što e opredelena od nego vo vid na kup materialno bogatstvo, kako državna sopstvenost dobiva edna nezavisna pozicija. Taa go ograničuva i suspendira negoviot materijalen interes, a so toa logično i negovata kontrola na dviženje na sopstvenite uslovi i pretpostavki na životot, pa, spored toa, vo krajna linija, mu se šprotivstavuva na negoviot razvitok kako opšttestven subjekt, kako sestrana aktivistička sila⁴⁶. Na toj način, ličnost se doveduva vo situacija da ne se razviva kako aktiven subjekt, koj so svoje lični kvalitete i so svojot aktiven odnos sprema zaednicata nea ke ja unapreduva i ke gi gradi uslovite na svojot život i napredok, tuku ke se soobrazuva so upravuvanjeto i "politikata" što se kreira negde kraj nego, na kvalifikuvano mesto, kako isključiva nadležnost na neкои faktori što se staveni nad nego. Namesto da bide podvižuvач na celokupniot opšttestven i svoj razvitok toj se stopuva vo eden "kolektiv", se pretvora vo amorfna "opfatena" masa čija dolžnost e samo da se soobrazuva so izgradenata politika, aklamativno da ja vrši svojata dolžnost od kogo se bara "poddržka" i ispolnuvanje⁴⁷. Fetišizacijata i hipertrofijata na "kolektivnosta" ima za posledica potcenuvanje i depersonaliziranje na poedinecot koj počnuva da se tretira vo običen "objekt" vrz kogo treba samo da se dejstvuva, "doteruva", preoblikuva i sl. Vo vakvi uslovi na mestoto u ulogata na ličnost vo opšttestvenite odnosi se sozdava opšttestvena klima vo koja se respektiraat osobinite kakvi što se poslušnost, počituvanjeto, ~~laska~~ laskanjeto, slepoto izvršuvanje na naredbite, otsustvoto na samostojnost, inicijativnost, borba na mislenje i slično. So drugi zborovi, opšttestvenite odnosi vo državno birokratskiot socijalizam sozdavaat osnova da se potceni svesnosta i aktivnosta na učenicite vo vospitno-obrazovniot sistem, da se

46. Mito Hadži Vasihev, cit. delo, str. 221.

47. Istoto, str. 215.

zapostavi ovoj princip ili da se primenuva samo so onie svoi komponenti koi ja naglasuvaat pasivnata adaptacija kon sredinata.

Plodna osnova, "hrana" za negovoto prifaќanje i afirmiranje, sozdava sistemot na neposrednata socijalistička demokratija. Opšttestvenata sopstvenost na sredstvata za proizvodstvo i mehanizmot na opšttestvenoto upravuvanje so proizvodstvoto i drugite sektori na opšttestveniот život vnesuvaat promeni vo položbata i ulogata na rabotniот čovek. Negovata energija, aktivnost i tvoreštvo ne doѓaat do izraz samo vo proizvodstvoto, tuku vo site podračja na rabotata i životot. Za prvpat vo istorijata na opšttestvoto proizvođitelite stanuvaat voedno i upravuvači, što znači deka počnuva da se odklonuva onaa istoriska podelba i protivrečnost na klasnoto opšttestvoto, podelba na umna i fizička rabota, na upravuvači i proizvođiteli. So ova, čovekot go počnuva procesot na sovladuvanje to na svojata otuѓenost, odnosno realizacijata na svoeto celosno osloboduvanje i ostvaruvanje sebeši kako aktivna totalna ličnost. Taka, Marks, vo Kapitalot, pišuva za potrebata i možnostite "ogranichenata individua na kapitalističkoto opšttestvo, slučeen nositel na edna opšttestvena funkcija, da se zameni so sestrano razviena individua za koja raznite opšttestveni funkcii se načini na dejnosti koi tea gi vrši ednopodrugo"⁴⁸. Kardelj istaknuva deka "osloboduvanjeto na trudot - so poopšttestvuvanje na sredstvata za proizvodstvo i so voppostavuvanje na soodvetan demokratski mehanizam na upravuvanje so proizvodstvoto i so stopanstvoto - vo koj ke može da dojde do celosen izraz tvorečkata volja i energija na sekoj poedinec, mora neophodno mnogu da ja zasili ulogata na poedinecot vo mehanizmot na opšttestvenoto upravuvanje opšto"⁴⁹. Znači, sistemot na opšttestvenoto upravuvanje vo stopanstvoto i vo drugite oblasti

48. K. Marks, Kapital, I, Beograd, 1947, str. 399.

49. E. Kardelj, Problemi na našata socijalistička izgradba, "Kultura", Skopje, 1961, str. 247 - 248.

na opšttestveni ot život e nasučen na toa da razvie celosna inicijativa na rabotnite luđe. Državata veke ne e osnoven i glaven instrument i podvižuvač. Osnoven podvižuvač vo sistemot na opšttestvenoto upravuvanje kaj nas e rabotniot čovek. ~~.....~~ "Čovekot vo proizvodstvoto vrz baza na opšttestvenata sopstvenost nad sredstvata za proizvodstvo, čovekot na slobodniot trud, čovekot vo upravuvanjeto so proizvodstvoto i vo raspodelbata na opšttestveni ot produkt, čovekot - sloboden proizvo ditel, tvorec - vo mehanizmot na opšttestvenoto samoupravuvanje, svesen za svojata opšttestvena uloga, za svoje te prava i svoje te obvrski sprema drugi ot čovek i sprema opšttestvenata zaednica"⁵⁰. Na ovoj način, našata socijalistička praktika pretstavuva vistinska negacija na dosegašната fetišizacija na avtoritetot na državната vlast i pretvoruvanjeto na čovekot vo podanik i pasiven "objekt" na tuđite nad nego postaveni opšttestveni sili. Neposrednata demokratija ličnosta ja postavuva vo uloga na aktiven proizvo ditel i upravuvač, koj postepeno gi potčinuva pod sebe uslovite i pretpostavkite na svojata rabota i život i izrasnuva vo sloboden opšttestven subjekt.

Od ovie opšttestveni odnosi rezultiraat opredeleni pedagoški zaključoci vo odnos principot na svesnata aktivnost vo vospituvanjeto i obrazovanieto na mladoto pokolenie.

Novite socijalistički opšttestveni odnosi postavuvaat pred sovremenoto učilište zadača mladoto pokolenie da go podgotvuvava za ovaa nova uloga i mesto vo opšttestveni ot život, da go pomaga procesot koj vodi kon toa opšttestveni ot život na čovekot da stane rezime na negovata slobodna tvorečka aktivnost. "Da se podgotvi, opposobi i vospita mladata generacija, se veli vo "Prijedlog sistema obrazovanja i odgojaz u FNRJ", za zadačite na opšttestvenoto upravuvanje za da možat kako vozrasni građani so poznavanje na rabo-

50. E. Kardelj, Intervju so uređnikot na vesnikot "Borba" objaven na 31 juli 1961.

tite i razvieno čuvstvo na odgovornost sprema opšttestvenata zaed- nica i nejziniot socijalistički razvitok, aktivno da učestvuvaat vo opšttestveniот život kako svesni graditeli na socijalizmot i ta- ka da pridonesat za natamošniот razvitok na socijalističkata de- mokratija zasnovana vrz opšttestvenata sopstvenost nad sredstvata za proizvodstvoto i samoupravuvanjeto na rabotnite luѓe vo stopan- stvoto i drugite oblasti na opšttestveniот život"⁵¹.

Meѓutoa, site ovie kvaliteti se zdobivaat, formiraat pomalku so prostoto prenesuvanje, predavanje na raznovidnite pro- gramski sodržini, a poveќе i glavno, so postavuvanjekx na učenicite vo situaciji da deluvaat samostojno, svesno, aktivno, odgovorno, individualno, kolektivno i slično. "Apstraktnoto dociranje bez vrska so životot ne može da ima vlijanie vrz formiranjeto na sves- ta na mladinata. Vospituvanjeto, potpreno ~~vrz~~ odgovornosta rabota vo opšttestvoto, ke ja osposobuva mladinata ~~prvenstveno~~ za taa ra- bota, oformuvajki ja i nejzinata svest. Bidejki mladinata prven- stveno ja vospituvaaт odnosite vo opšttestvoto, metodite na vospit- uvanjeto treba da se potprat tokmu na tie odnosi i na položbata na mladinata vo niv"⁵². Ovoj principijelen stav ima značenje i za vospitno-obrazovniот proces vo nastavata. A toa znači, sovremenata nastava treba da se odlikuva so bogatstvo na formi, postapki, si- tuaciji preku koi učenicite svesno i aktivno ke doaѓaat vo životni odnosi da gi praktikuvaaт komponentite što gi baraaт sovremenite socijalistički odnosi. Prostata receptivna aktivnost na učenicite potprena glavno vrz pamtenjeto i pasivniот odnos vo nastavata ne možat da go pomognat formiranjeto na idniот aktiven upravuvač. "Idniот aktiven graѓanin ke go vospitame samo so aktivni metodi i

51. Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ, Beo- grad, 1957, str. 21.

52. Programa na SKJ, "Kultura" - Skopje, 1958, str. 275.

postapki, odnosno so takvi metodi koi ne ja sopiraat samostojnosta, svesnosta i aktivnosta na mladiot vospitanik, tuku koi gi razvi-vaat negovite sili i gi stavaat vo dviženje, vo funkcija i aktivnost"⁵³. Vo sprotivnost, se doaga do nesoglasnost megu potrebite na socijalističkata demokratija i rezultatite na nastavniot proces. Na ova mesto e dobro da se setime što - za načinot na učenjeto i usvojuvanjeto na opštočovečkoto iskustvo - i govorel Lenin na mladinata vo 1920 godina. "Nie morame da sđatime, naglasuval Lenin, deka na mestoto na staroto mehaničko učenje, na staroto "bubanje", na starata muštra, nie morame da go postavime umeenjeto da se primi seta suma na čovečkite znaenja i da se primi taka što komunizmot da ne bide kaj vas nešto što e naučeno, tuku da bide nešto što vie ste go obmislile, da bide rezultat na onie zaključoci što se neizbežni od gledišteto na sovremenoto obrazovanie"⁵⁴.

Seto dosega izneseno ni sozdava osnova da zaključime deka sistemot na neposrednata demokratija go diktira principot na svesnosta i aktivnosta i mu pridava fundamentalno značenje i mesto vo marksističkata pedagogija. Taa sozdava opšttestveni pretpostavki za podgotvuvanje na mladite za aktivno, revolucionerno menuvanje ne samo na prirodnata, tuku i na opšttestvenata stvarnost, so koe svesnata aktivnost kako didaktički princip dobiva svojata sodržina i sestrana nasochenost.

x x
 x

Na problemot na svesnosta i aktivnosta vo vospituvanjeto i obrazovaniето može da se pristapi i od aspektot na potrebata so-vremeniот човек, osobeno toj vo socijalizmot, da se javuva i kako

53. D-r Pero Šimleša, cit. ~~statija~~ statija, str. 86.

54. Marks, Engels, Lenin, Za vospitaniето i obrazovaniето Izbor, "Kultura", Skopje, 1963, str. 291.

konsumator na kulturni i umetnički vrednosti, da mu se otvoraat široki i raznovidni možnosti za slobodno i sestrano manifestiranje, razvivanje na svoje interesi, sklonosti, bogateenje na svojata ličnost i slično. "Socijalističkoto opštество ne e zainteresirano samo za profesionalnite osobini, za ednostraniot razvitok samo na stručnite svojstva na ličnosta. Toa e zainteresirano za celosten procut, sestran razvitok i ispolnuvanje na čovečkata ličnost. Toa sozdava ~~xxxxxxxx~~ materijalni i opštestveni uslovi za takvo cutenje, toa razviva sestrani, kulturni i drugi potrebi, baranja, želbi kaj site luđe, kaj najširokote sloevi za poinakov, na čovekot dostoen posodržaen ličen i opštestven život"⁵⁵.

Razvojot na site ovie dimenzii na ličnosta i nejzinoto osposobuvanje za racionalno i kulturno koristenje na slobodnoto vreme e usloveno, među drugoto, od sūstemot na vospituvanje~~ka~~ i obrazovanie~~ka~~ što gi osposobuva učenicite za samovospituvanje i samoobrazovanie. Međutoa, na sekoe obrazovanie doveduva do samoobrazovanie. Toa prvenstveno go čini onoj nastaven proces vo koj učenicite pokažuvaat aktiven odnos kon učenjeto i maksimum psihičko i fizičko napreganje, inicijativa, samostojnost i slično.

Zatoa, primenata na principot na svesnosta i aktivnosta vo vospituvanjeto i obrazovaniето e istovremeno i najdobra podgotovka na mladite za koristenje na slobodnoto vreme vo svetot na vozrasnite. Ako vo procesot na nastavata učenicite imaat možnosti i situaciji da gi projavuvaat, širat i zadovoluvaat svoje interesi i potrebi, ako svoje sili i sposobnosti gi stavaat vo funkcija i gi razvivaat neprečeno svoje tvorečki možnosti, togaš toa e najdobar pat kaj učenicite da se sozdade navika i osposobenost miv i ponatamu, po svršuvanjeto na učilišteto, da gi praktikuvaat i razvivaat. Znači, novata uloga i perspektiva na čovekot vo socijaliz-

55. Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ, Beograd, 1957, str. 8.

mot i potrebata od negovoto osposobuvanje za slobodnoto vreme pretstavuva ušte edna pretpostavka i opšttestvena osnova na principot na svesnata aktivnost.

x x
x

Principot na svesna aktivnost vo nastavata e determinirana i od ulogata i tretmanot na mladite vo opšttestveniот život. "Organizacijata na nastavniот proces, stilot na rabotata i životot na mladinata vo učilišteto baraat počituvanje na principite što se protkaeni vo opšttestvenite odnosi i tretmanot na mladinata što e dominanten vo nejzinite slobodni opšttestveniх i politički organizacii, vo javniот život opšto. Duhot i stilot na vremeto mora da go proniknuva i nastavniот proces; toa e eden od osnovnite preduslovi toj da bide vo kursot na opšttestvenite promeni, opšttestveniот progres.⁵⁶

Vo raznite opšttestveni uslovi tretmanot na mladite bil različen. Do etapata na socijalizmot, tendencija e, poveќе ili pomalku, mladite da se odvojuvaat od opšttestvenite aktivnosti, da ne se vklučuvaat vo opšttestveniот život i da ne se prefrluvaat odgovornosti na nivnite sili i sposobnosti. Vakviот stil i tretman imal svoj odraz i vrz ulogata i respektiranjeto na aktivitetot na mladite vo učilišteto opšto i nastavniот proces posebno.

Mladite luѓe vo našeto sovremeno opšttestvo se vklučuvaat ušte od najranite godini vo opšttestveniот život i vrz niv postepen se prenesuva del na opšttestveni odgovornosti. Tie, mnogu pobrzo otkolku prerano, se stavaat vo situaciji opšttestveno da ja afirmiraat svojata ličnost, da go zadovoluvaat stremežot za psihološko afirmiranje na svoeto JAS, koe se manifestira vo želbata na samo-

56. Ivan Leko, Društveno upravljanje u prosveti i školstvu, "Naprijed" - Zagreb, 1958, str. 49.

stojnost, samodoverba, inicijativa i drugo. "So vključevanje vo procesot na preobrazbata na sredinata i zgolemuvanje na odgovornosta i soodgovornosta za seto ona što se slučeva, mladinata počnuva se pobrzo da se pretvora ne samo vo opštествен faktor tuku i soodgovoren faktor"⁵⁷. Ako se obideme da gi nabeležime osnovnite belezi na odnosot sprema mladite i nivniot status vo opštественiot život, togaš tie bi se sostoele glavno vo slednoto: 1) celosna doverba vo silite i možnostite na mladite i nivno postavuvanje pred opštествeni zadači; 2) počituvanje na samostojnost vo mislenjeto i postapuvanje; samostojnosta vo mislenjeto e nivno neprikosnovenopravo što opštествoto go poddržuva i bara da se vospituvaat vo toj pravec; 3) redovno zapoznavanje na mladite so celite i zadatocite pred koi gi postavuva zaednicata, otvoraње na perspektiva, osoznavanje na pretstojnata rabota, otkrivaње na nejzinoto značenje i baranje smisla vo se što se ~~postavuva~~ raboti; 4) vo aktivnostite so koi se zafakaat mladite, soglasno svoje sili i sposobnosti, se sozdava stil na meѓusebno dogovoraње, planiraње, baranje odgovornost, so eden zbor, organizirano pristapuvanje, izveduvanje i verificiraње na svojata rabota. Znači, dovergata, počituvanje, svesnosta, organiziranosta i opštественata odgovornost se bitnite belezi na statusot što go imaat mladite vo našata socialistička zaednica.

Vakviot odnos i tretman na mladite vo opštественiot život vsaduva novi osobini i naviki i ja pottiknuva mladeškata inicijativa i tvoreštvo. "Mladata generacija, nejzinite živi mladinski tradicii i segašniot aktiven život, aktivnata uloga vo opštественite zbidnuvanja, ja vospituvaat i nasočuvaat kon inicijativa, aktivnost, dogovor, svesna disciplina, i samopregorno učestvovaње vo opštественiot život i ličnata rabota..."⁵⁸.

57. D-r Vladimir Bakarić, v. "Školske novine" od 9 oktombri 1959, br. 31.

58. D-r Miloš Žanko, Učenik i reforma školstva, Beograd, 1956, str. 39 - 40.

Isto tako, ovoj odnos i tretman vrši pritisok i vrz učilišteto i nastavata. Mladite baraat i učilišteto da se odnesu-va kon niv taka kako što se odnesuva zaednicata vo celina. Vo spro-tivnost, vo učilišteto se dođa do konflikti i sudiri so mladite i zaednicata opšto. Vo periodot na prvite diskusii na reformiranje-to na vospitno-obrazovniot sistem kaj nas, mnogu od zabeleškite se odnesuvaa tokmu na toa dvojstvo vo tretmanot na mladite, vo opšttestveni-ot život i vo učilišteto. "Odnosite vo učilišteto, po-sebno položbata i tretmanot na učenikot, se istaknuvaše, ne odgo-varaat na socijalističkite opšttestveno pedagoškite koncepcii. Uče-nicite mora bezuslovno da im se pokoruvaa na nastavnicite i samo da gi izvršuvaa nivnite nalozi. Nivnoto povedenie se odenuva samo spored karakterot i nivoto na poslušnost sprema nastavnicite. Spo-red opštata položba, spored ulogata vo učilišteto, a posebno spo-red ulogata vo procesot na nastavata, mladincite se vo krajna li-nija samo pasiven objekt na vospituvanje. Mladinata takvata polo-žba i takviot tretman mnogu teško go podnesuva, poradi koe se ma-oğa vo postojani sudiri so učilišnite organi. Toa dotolku i pağa poteško, što opšttestvoto ja tretira sosemajoinaku, odnosno kako slobodna i samostojna"⁵⁹. Ova znači deka noviot duh među mladite i perspektivite što im ja otvaraat novite opšttestveni odnosi baraa i na opredelen način dejstvuvaat vrz menuvanjeto na mestoto i ulo-gata na učenikot vo učilišteto opšto i procesot na nastavata poseb-no. Po odnos na neodrživosta na ovaa dvojstvenost, da go citirame mislenjeto na ušte eden avtor: "Učilišteto, onakvo (glädano vo pro-sek) kakvo što sme go nasledile, tamu kađe što ostanuva takvo i so takov odnos prema učenicite kako pasivni sušttestvai objekti vo nastavata, - sé poveke doğa i mora da doğa vo sudir so mladite generaciji ne zatoa što tie sudiri bi gi sakale nastavnicite ili

59. Ivan Leko, cit. delo, str. 161.

mladincite tuku zatoa što p~~ri~~naku ne može ni da v~~ide~~ vo opštestvo i kaj narod čija sovremena istorija se isprepleka so životot na mladinata, rasplamtuvajki gi vo širokrite redovi na mladinata site nejzini životni sili, mladinski elan i vooduševuvanje.

Mladinata, čija inicijativa, samosvest i samopregor, čiji mladi sili gi razvrzuva našiot buren tvorečki život na site podračja, takvata mladina ne može ni vo učilišteto, na "edno od najvažnite podračja na nejzinite zadači" (Tito), da se poprečuva da živee po staroto, vo atmosfera na pasivnost"⁶⁰. Vo ovaa smisla i učilište~~to~~ treba da stane mesto na rasplamnivanje na inicijativi, svesnost, aktivnost, samostojnost i tvorečki sili na mladite; i tuka tie treba da go promenat svoeto mesto i uloga. Zatoa, ne slučajno, prašanjeto za mestoto i ulogata na učenikot vo učilišniot život i nastavniot proces stana edno od najsušttestvenite prašanja na učilišnata reforma. Učilišteto e postaveno vo opštestveni ušlovi da ja napušti "iskrivenata slika na školata vo koja dlaboko proniknalo mislenjeto deka taa ne može da gi vooduševuva, privlekuva, razvrzuva mladinskite sili, deka učilišteto e dolžnost koe so pomalku ili poveke volja i ljubov se ispunuva, no so koja ne se vooduševuva i ne se zanesuva"⁶¹, a da ~~ne~~ sozdade takva atmosfera na megusebna doverba i prisna sorabotka na nastavnikot so mladite luđe, da sozdade uslovi na neprečeno manifestiranje i razgoruvanje na rabotniot elan, vooduševuvanje, tvoreštvo, samostojnost i slično. Zatoa, vo nastojuvanjata da se sogleda patot za razvivanjeto na mladite vo aktivni subjekti vo učilišteto i nastavniot proces, često ne bez osnova se postavuva baranjeto atmosferata na rabotnite akcii da se prenese i vo učilišteto⁶².

60. D-r Miloš Žanko, cit. delo, str. 22 - 23.

61. Istoto, str. 41.

62. Istoto, str. 23.

Iako vo svojata suština ovaa analogija treba da se sfati samo kako nasetuvanje, opredeljeno orientiranje na patot na dviženjeto na učilišteto, a ne prosto mehaničko identifikovanje (učilišteto i nastavniot proces podležat na svoi zakonitosti), za nas e od značenje da go potencirame faktot deka statusot i aktivnosta na mladite vo opšttestveniот život nužno baraat grāži, napori i možnosti za razvivanje doverba, počitovanje, samostojnost, svesnost i aktivnost i vo vospitno-obrazovniот proces. Iskustvata od odnosot i tretmanot na mladite vo opšttestveniот život možat da poslužat samo kako pkažuvanja, načini, patišta, orientacii, sogleduvanja, kako da se oslobodi neiscrpnata energija, aktivnost i tvoreštvo na mladite.

Ovie opšttestveni pozicii davaat nešto kvallitetno novo vo utemeluvanjeto i interpretiranjeto na ovoj princip. Odnosot sprema mladite vo opredeleni opšttestveni odnosi mnogu direktno vlijae vrz ulogata i mestoto na učenicite vo celokupnata vospitno-obrazovna rabota, a vo nastavnaa posebno. A toa mesto i uloga se obeležuva glavno so stepenot na svesnost, aktivnost i samostojnost. Zatoa, menuvanjeto na mestoto i ulogata na učenicite vo nastavniот proces so pravo označuva vakov ili onakov stepen na realiziranje na principot na svesnata aktivnost na učenicite.

III. SUŠTINATA I OSNOVNE KOMPONENTI NA SVESNATA AKTIVNOST KAKO DIDAKTIČKI PRINCIP

Bitne belezi na svesnata aktivnost opšto

Vo obidot da se pronikne vo suštinata i sodržinskata struktura na ovoj princip potrebno e vo konkretna forma da se sogledaat bitne belezi na svesnata aktivnost opšto. Takvata analiza ke ne sooči so oddelni aspekti, komponenti i sodržinski elementi što se od bitno značenje za odreduvanjeto i interpretiranjeto na negovata sodržina i istovremeno ke ne sočuva od karakterističnite ednostranosti, simplificiranja i identifikovanja prisutni vo mošne golemiot broj didaktički učenja za svesnata aktivnost.

Pod aktivnost vo širokata smisla na zborot se podrazbira sekoja promena na fizičkata i psihičkata sestojba na ličnosti koja se javuva kako rezultat na interakcijskite odnosi so okolinata, rešavanjeto na sekojdnevnite problemi, zadovoluvanje na svoje potrebi i drugo. Se izrazuva so određen stepen na angažiranost i mobilnost na individua, a se sastoi od pokreti, operacii, postapki, dejstva (fizički i psihički), koi vo oddelnite fazi od razvojoj na ličnosti i raznite životni situacii dobivaat raznovidni formi (manipulativni, igrovni, oblikovački, mislovni, jazički, crtački, proizveduvački, tvorečki i sl.)¹.

Životot organizam, so svojata složenost i razvojnost, e ispolnet so životna energija koja se naoga vo potencijalna i aktivna sestojba, se pojavuva vo različni formi i se upotrebuva za postiganje na različni celi. Istražuvanjata na čovekovata aktivnost pokažuvaat deka sekoja dejnost vo svojata suština e neposredna ili

1. Pridavkata aktiven (poteknuva od latinskiot zbor *activus*) označuva posebno svojstvo na čovečkata individua koga taa e dejstvena, mobilna, vredna, angažirana, životvorna, energična, podvižna i dr., nasproti pasivnosti što označuva nedejstvovanje, neangažiranje, neučestvovanje, povlečenost, ramnodušnost i sl.

posredna, nenamerna ili namerna. Neposrednite i nenamerni čovečki aktivnosti, odnosno reakcii vo koi gi zbrojuvame: prirodnite ili bezuslovni refleksi, složenite ili uslovni refleksi, instinktite i privikite, so izvesni modifikaciji, se odvivaat kako odgovor na slepata potreba, bez svest za namerata i bez opredelen psihički napor. Posrednite i namerni čovečki aktivnosti, koi vo golema mera ja reguliraat celokupnata rabota na organizmot, sprotivno na prvite se karakteriziraat so prisustvo i kontrola na svesta².

Analizata na bitnite belezi na ovie svesni aktivnosti, značajni za predmetot što go razgleduvame, najtesno se povrzuva so definiranjeto na poimot svest. Zavisno od toa kako se tolkuva svesta vo oddelnite filozofski i psihološki teorii različno bil vopostavuvan odnosot megu svesta i aktivnosta i soodvetno na toa različno bile sogleduvani osnovnite belezi na svesnata aktivnost.

Bez da se zadržuvame na poedinosti, ke naspomeneme deka ušte Dekart voveduva introspektiven poim na svesta. Svesta, spored nego, e "sé ona što se slučuva vo nas, toa što samite vo sebe go za-beležuvame"³. Introspektivnata idealistička psihologija poađa od postavkata deka svesta e isključivo subjektivna vrednost na ličnosti i deka pojavite na svesta može edinstveno subjektot da gi zapoznae samiot vo sebesi. "Sveduvajki ja psihikata na svesta, a svesta na samosvesta, na odraz (refleksija) na psihikata vo samata sebe, onaa dekartovska (po svoje stanovišta delumno avgustinovska) koncepcija na svesta, koja stanala tradicionalna za site psihologii, ja odde-luva svesta na čovekot od nadvorešniot svet i od negovata sopstvena nadvorešna, predmetna, praktična aktivnost. Kako rezultat na toa aktivnosta na čovekot e odvoena od svesta, na nea e sprotivstavena i spored toa e svedena na refleksi i reakcii. Svedena na reakcii, aktivnosta na čovekot stanuva povedenie, odnosno nekoj način na

2. Petančić Martin: Uvodjenje u psihologiju, Naklada Više stručne pedagoške škole u Rijeci, 1954, str. 236.

3. S.L. Rubinstein; Filozofski temelji eksperimentalne psihologije, vo knjigata - Psihologija i odgojni rad, rasprava i članci sovjetskih psihologa, Zagreb, 1946, str. 45.

reagiranje; taa voopšto prestanuva da bide aktivnost, bidejki aktivnosta ne može da se zamisli bez nejziniot odnos so predmetot, so produktot na taa aktivnost"⁴.

Najradikalen protivnik na idealističkata introspektivna koncepcija na svesta e psihologijata na povedenieto (bihevizm), koja težišteto go postavuva na nadvorešnoto povedenie odvoeno od svesta i od celokupnoto vnatrešno subjektivno psihičko doživuvanje,

Vo konfrontiranjeto na ovie dve učenja se doaga do sostojbata: "od edna strana, svesta na čovekot da se odvojuva od negovata praktična aktivnost, vo tekot na koja nastanuvaat realni vzañni odnosi na čovekot so nadvorešniot svet. Od druga strana, aktivnosta, povedenieto odđeleno od svesta se pretvora vo vkupnost na reakcii...neaktivna svesnost od edna strana i nesvesna aktivnost od druga bile samo dve pojavi na eden ist kartezijski raskin" (podvlekol A.D.)⁵. "Neaktivnata svesnost i nesvesna aktivnost, pretvoranje na svesta vo zatvoren vnatrešen svet, odđelen od nadvorešnata stvarnost, od aktivnosta vo koja se sozdavaat materijalnite odnosi na čovekot so svetot, te pretvoranje na aktivnosta na čovekot, na negovite postapki, vo koi se izrazuva svesniot odnos na čovekot sprema čovekot, vo mehanička reaktivnost na avtomat ili vo slepa impulzivnost na životno - toa bile, kako vidovme, tvrdi S.L. Rubinštajn, dve pojavi na edna ista nevola"⁶.

Vakvoto sfañanje i interpretiranje na svesta i aktivnosta imalo svoi reperkusii i vo oblata na pedagogijata. Izvojuvajki ja svesta od aktivnosta na ličnosta i sveduvajki ja samo na samosvest, odnosno znaenje za sebe, se sozdavaat osnovi za ednostrano intelektualističko sfañanje na svesnosta vo nastavata. Od druga strana, pak, so sveduvanjeto na aktivnosta na ličnosta na "refleksi i reak-

4. Istoto, str. 45.

5. S.L. Rubinstein: Problem aktivnosti i svijesti u sovjetskoj psihologiji - vo kn. Psihologija i odgojni rad..., Zagreb, 1946, str. 66.

6. Istoto, str. 67.

cii", na "povedenie", se sozdava koncepcija na aktivnosta vo nastavata koja se iscrpuva so mehanički manipulativni reakcii i dejstv^a

Edinstvoto na svesta i aktivnosta, nivnoto meĝusebno proniknuvanje e fundamentalna postavka vo marksističkata psihologija. Taa vodi kon aktivna svesnost i svesna aktivnost. Vo dejstvuvanje-to i postapkite, vo aktivnosta na čovekot svesta se manifestira, a voedno i formira. Ottamu, sprotivno na različnite imenuvanja na ovoj didaktički princip (princip na svesnost, princip na aktivnost, princip na svesnost i aktivnost), nie govorime za edinstven princip na svesna aktivnost, kade što aktivitetot na ličnosta go analizirame od aspektot na bitnite belezi na svesnosta.

Svesnoto čovekovo dejstvuvanje, poveќе ili pomalku, e svesno rešavanje na ~~zadaci~~te. Vo toa svesno rešavanje od bitno značenje se nekolku komponenti.

Svesnata aktivnost se karakterizira najnapred so jasna nasoočenost kon odredena cel i pretstava za celta. Sekoe pravo vo-
levo dejstvuvanje e sekogaš svesno so ogled proektiranjeto na cel-
ta.⁷ Zatoa so pravo se istaknuva potrebata svesta da se razgleduva kako dejnost so jasna pretstava za celta. Pretstavata za celta i znaenjeto zošto taa se bara i prifača ja opredeluva dejnosta i povedenieto na ličnosta; pridonesuva ličnosta da gi razgleduva okolnostite što ja približuvaat ili oddalečuvaat od cel~~ta~~ i drugo⁸. Na toj način, svesno da se postapuva pred sé znači da se poaĝa od jasna pretstava za celta na svojata aktivnost.

Svesta označuva i sostojba na jasnost, sfaĝanje na zdo-
bientite pretstavi i poimi za predmetite i pojavite od objektivnata stvarnost. Kolku podlaboko i potočno se odrazuva objektivnata stvarnost, kolku podlaboko se proniknuva vo nejzinata suština, tolku porazviena e svesta za stvarnosta, tolku poveќе doĝâ do izraz jasnosta, sfaĝanjeto kako suštествен beleg na svesta.

7. Petančić Martin, cit. delo, str. 239.

8. D-r Ljubomir Živković: Svest i njene razne strane - O filozofiji i psihologiji svesti, "Savremena škola", 1955, br. 1 - 2 str. 73.

Svesta se karakterizira i so odnosot na ličnosta sprema svojata okolina. "Mojot odnos sprema mojata okolina toa je mojata svest" - pišuva Marks vo "Germanskata ideologija". Ova označuva deka svesta pretstavuva opredelena nasochenost na ličnosta, nejzin odnos kon stvarnosta. "Svesnosta, pišuva A.N. Leontjev, e toa vo ličnosta na čovekot što gi karakterizira i negovite znaenja i negovoto mislenje i negovite čuvstva i negovite stremeži, toa e što tie realno stanuvaaat za čovekot i kade tie go nasočuvaaat negoviot život"⁹. Od ova sleduva deka svesta ne može da se sfati samo kako znaenje, kontemplacija za nadvorešniot svet, tuku kako aktiven, dejstven odnos sprema nadvorešniot svet, ne samo "pasivno odrazuvanje, tuku i odnesuvanje, ne samo soznavanje, tuku i ocenuvanje, potvrđivanje ili odrečivanje, stremež ili odbivanje"¹⁰. Ova osvetluvanje na svesta od gledišteto na nejziniot odnos sprema nadvorešniot svet, od gledišteto na nejzinoto znaenje za toj odnos, e od bitno znaenje za podvlekuvanje na razlikata među stepenite na svesnoto odnesuvanje, za osloboduvanje od intelektualističkoto sfaćanje na svesta i voopšto posestranoto interpretiranje na svesnata aktivnost vo celost.

Posebna strana ili kvalitet na svesta e samosvesta so što se označuva pretstavata na svesta ~~na~~ za samata sebe_{si}, odnosno odrazuvanje na samite odrazi, mislenje za svoje sopstveni misli, čuvstvuvanje za sopstvenite čuvstva i sl. Ova osobenost pretstavuva poseben stepen, no i viš oblik na svesta. "Ako svesta se pojavila najnapred kako sposobnost na pretstavuvanje na celite, potoa se proširila vo sposobnost na pretstavuvanje na drugite pretstavi, taa sega vo samosvesta postignala svoj najgolem obem i najvisoka pretstava - pretstava za vkupnosta na pretstavite"¹¹.

9. A.N. Leontjev; Psihologičeskie voprosi soznateljnosti učenija, Izvestija APN RSFSR, otdelenie psihologii, Moskva, 1947, str. 7.

10. S.L. Rubinstein: Problem svijesti u svijetlosti dijalektičkog materijalizma, vo Zbornikot - Psihologije i odgojni rad, Zagreb, 1946, str. 53.

11. D-r Ljubomir Živković, cit. statija, str. 80.

Zatoa, od aspektot na ovaa osobenost, svesnata aktivnost vo isto vreme znači i osoznavanje na sopstvenata dejnost vo site etapi i oblici, svest za primenetite metodi i sredstva, možnosti i rezultati, svest za pominatiot pat na poznanie i odnesuvanje i sl., što pretstavuva mnogu značajna orientacija vo sovremenoto tolkuvanje na principot na svesnata aktivnost.

Svesnata aktivnost vo nastavata

Vo svetlinata na dosega rečenoto stanuva jasno deka i svesnata aktivnost na učenicite vo nastavata pretstavuva složena pojava. Ja sočinuvaat mošne golem broj elementi, strani, dimenzii koi se naoѓaat vo raznovidni meѓusebni odnosi.

Se odnesuva kako na procesite na nastavata (učenje so razbiranjem, nasoočenost kon cel i pretstava za celta, intelektualno, volevo i emotivno angažiranje i napreganje na ličnosta na učenikot), taka i na nejzinite rezultati (svesni i aktivistički znaenja i umeenja, svesnost, aktivnost, samostojnost, inicijativnost, odgovornost i kritičnost, kako sposobnosti i karakteristiki na ličnosta i drugo). Ovie dva aspekta na nastavata pretstavuvaat dve strani na eden ist proces, čie podvojuvanje e neprirodno i vo praktikata neostvarljivo. Svesnosta, aktivnosta, samostojnosta kako kvaliteti na postignatite nastavni rezultati se logična posledica na svesnosta, aktivnosta, samostojnosta kako kvaliteti na nastavniot proces.] Kako složena didaktička pojava vo nastavata izrazuva potreba od takov kvalitet na rabota vo koja učenicite ke usvojuvaat znaenja so razbiranje i postepeno proniknuvanje vo nivnata suština; ke izgraduvaat odnos kon svojata rabota, učenjeto, nastavnite sodržini, što ke se karakterizira so celosna intelektualna, voleva i emotivna vključenost vo procesot na nastavata, so izrazita nasoočenost kon određena cel i pretstava za celta, so osoznavanje na sopstvenata dejnost vo site

etapi i oblici, primeneti metodi i sredstva; Ke se pottiknuvaat i rakovodat da ostvaruvaat i manifestiraat kako intelektualna, vnatrešna, impresivna aktivnost, taka i praktična, fizička, nadvorešna, ekspresivna aktivnost, kako reproduktivna taka i produktivna soznavačka dejnost, određen stepen na samostojnost i drugo.

Site ovie komponenti ja odreduvaat suštinata i soadržinskata struktura na principot na svesna aktivnost vo nastavata. Sekoe izdvojivanje i apsolutiziranje samo na oddelni strukturni elementi Ke označuva pojava na ednostrano, neadekvatno osvetluvanje na negovata suština. Začoa, vo obidot da ja prikažeme suštinata i soadržinata na sovremenoto tolkuvanje na principot na svesna aktivnost vo nastavata Ke gi analizirame slednite komponenti: a) svesnata aktivnost kako učenje so razbiranje, b) svesnata aktivnost kako odnos, v) odnosot megu mentalnata i fizičkata aktivnost na učenicite i g) prirodata i odnosot megu reproduktivnata i tvorečkata aktivnost na učenicite vo procesot na nastavata.

a) Svesna^{ta} aktivnost kako učenje so razbiranje

Osnovna komponenta na principot na svesna aktivnost vo procesot na nastavata e sfačanje, učenje so razbiranje. Taa e karika na svesnata nastava spored koja ličnost, učenikot navleguva vo suštinata na obrazovnite sodržini, gi otkriva odnose megu poedinečnite podatoci i naučnite obopštivanja, gi usvojuva podlabokite vrski i zakonitosti, ja sogleduva smislata, suštinata na znaenjata, umeenjata, navikite, i drugo. Brojnite psihološki teorii i ušte pogolemiot broj eksperimentalni ispitivanja se soglasuvaat vo slednoto: učenje e dobro organizirano koga e ispolneto so smisla; koga e baranje i otkrivanje na smislenost; koga toa pretstavuva sfačanje, objasnuvanje i primenuvanje na smislana

sadržina. Zatoa, sfaĳanje e bitna, komponenta na uspešnoto uĳenje. Da se bide uspešen vo nastavata - odnosno da se postignuvaat avtentiĳni nastavni rezultati¹² - uĳenje mora da se napravi smisleno. Site obidi da se unapredi nastavata se i moraat da bidat baranje na takov vid organizacija nauĳenje na uĳenicite što ĳe obezbedi najvisok stepen na smislenost.

Meĳutoa, postojat podvoenosti i neodredenosti vo definiranjeto na poimot sfaĳanje, uĳenje so razbiranje. ĳesto pod sfaĳanje se podrazbira sogledovanje znaĳenjeto, smislata na fenomenot, predmetot, idejata, poimot, tvrdenjeto, zborot i dr.¹³. Vednaš moĳe da se zabeleĳi deka ovaa odredba e opšta, sdrĳinski siromašna i sosema neodredena (terminot znaĳenje isto taka se ispolnuva so raznovidna sdrĳina). Zatoa, nejzinata teoretska i praktiĳna vrednost ne e golema.

Poopredelena i sdrĳinski pobogata odredba na uĳenje so sfaĳanje vo nastavata davaat amerikanske psiholozi i pedagozi Bigge i Hunt¹⁴.

Sfaĳanje, spored niv, vluĳuva poveĳe elementi. Prvo, toa e sogledovanje na odnosi meĳu poedineĳnoto i opštoto, pri koe se podrazbira dovedovanje na oddelnite strani, fakti, komponenti vo relacija so opštiot princip, opštata ideja što gi podveduva i obedinuva. Znaenjeto bi bilo beĳsmisleno ako oddelnite komponenti, fakti ne se sogledaax vo vrska so opštite poimi, principi i kategorii. Sekoj podatok, fakt, informacija mora da bide sogledan ili kako potkrepa ili kako negacija na soodvetniot princip. Vo sportivnost, toj ne dobiva smisla za uĳenikot i ostanuva samo mehaniĳki nauĳen. Vtoro, sfaĳanje e, spored ovie avtori, sogledovanje na upotrebata na znaenjata. Edna liĳnost sfaĳa nešto ako taa gleda kako toa nešto

12. Rezultati što stanuvaat trajna sopstvenost, vleguvaat vo liĳnosta na uĳenikot i vlijaat vrz negovoto misljenje, uveruvanje i povedenie.

13. James Drever, A Diktionary of Psychology, Benguin Reference Books, 1964, Revised by Harvey Warrlerstein, str. 306.

14. Morris L. Bigge and Maurice P. Hunt; Psychological Foundations of Education. New York, 1962, str. 435 - 440.

- predmet, proces, fakt, ideja i drugo, može da bide upotrebena vo ispolnuvanje na odredena cel. Koga ličnost gleda zošto e neštoto, togaš taa toa i go ^{raz} bira. Soglasno ovoj aspekt na sfaķanjeto, namerata e sekogaš vklučena vo nego. Zatoa, ona što se uči treba da se sfati, razbere vo relacija na namerata, na soodvetnata cel.

Ovie dva aspekta na učenjeto so razbiranje vo nastavata, spored avtorite, ne se inkompatibilni. Celosnoto odreduvanje na sfaķanjeto se dobiva samo vo slučajev koga i dvata aspekta se zemaat vo nivnoto edinstvo. Funkcionalno sfaķanje ke se zbidne mnogu poverojatno ako učenikot vo učenjeto na generalizacijama soodvetnite poedinečni informaciji ja gleda nivnata pomoš vo realiziranjeto na oddelnite celi i nameri. Ottamu tie ja davaat slednata definicija na sfaķanjeto: "Sfaķanjeto se zbidnuva togaš koga sogleduvame kako da gi upotrebime produktivno i na način za koj sme nie zainteresirani vidovite na opštite ideji i potvrduvački fakti"¹⁵.

Ovaa definicija e opredelena i upatuvana na soodvetna nastavna prakatika. Pozitivno e što gi istaknuva i dvata elementa, - sogleduvanje na odnose meѓu poedinečnoto i opštoto i upotrebata na znaenjata. Meѓutoa, tokmu zatoa što se ograničuvana samo na niv i što ne ni gi otkriva i drugite strani i komponenti na sfaķanjeto na predmetite, pojavite, ideite, taa e neadekvatna i so izrazito pragmatistički karakter. Sé pomalku vo nea se podvlekuva potrebata od zapoznavanje na stvarnosta i proniknuvanje vo nejzinata zakonodernost, a sé poveќе potrebata od subjektivno vospostavenite odnosi i praktični celesoobraznosti. Vakvoto učenje za sfaķanjeto e nenaučno i ne može da pretstavuva osnova na principot na svesnata aktivnost vo nastavata.] Suštinska odredba na sfaķanjeto ni dava sovetkiot psiholog N.L. Smirnov. "Vo psihologijata, pišuva N.L. Smirnov, sfaķanjeto se nabljuduva kako otkrivanje na bitnoto vo predmetite i pojavite od objektivnata stvarnost, što vo razni slučaja

15. Istoto, str. 440.

se sveduva bilo vo vključevanje na predmetot ili pojavata kon opredeleni kategoriji (poedinečniot slučaj se podveduva pod opšt poim), bilo vo pokaževanje na pričinsko - posledičnite odnosi, bilo vo otkrivanje na objektivnite pričini, smislaža, motivite na vršenite dejnosti i postapki. Sfažanje to obično se sotoi vo objasnuvanje, razjasnuvanje na logičnite osnovi od koi sleduva toa što se osmisluva"¹⁶.

Ovaa odredba ukažuva na poveke suštinski strani i element na poimot sfažanje. Taa ukažuva na otkrivanje na bitnoto vo predmetite i pojavite od objektivnata stvarnost, proniknuvanje vo nivnite vnatrešni zakonitosti, odnosno na dviženjeto na učenikot od pojavite kon suštinite, od suštinite od prv red do suštinite od vtor red i t n. Nešto da se sfati toa, pred sé, znači, da se sogleda negovata bitnost, negovata zakonitost. Sfažanje na bitnosta, zakonitosta se odviva preku sogleduvanje na raznite vidovi odnosi a, pred sé, na vnatrešnite. Toa ne se zadovoluva samo so zdoivanje prosto znaenje vo čija osnovaležat nadvorešnite vrski, tuku odi potamu i bara usvojuvanje na znaenja vo čijaosnova ležat podlabokite, vnatrešnite vrski. Ako se zadovoluvame samo so zdoivanje ~~znajenja~~ znaenja, vo čija osnova se naogaat nadvorešnite vrski togaš se doaga do pojavata da imame "znaenja bez dostatnost sfažanje", koe se izrazuva kako nepolnovredno, defektno, formalno znaenje. Vo otsustvo na proniknuvanje vo logičnata struktura na obrazovnite sodržini, nastavata, učenjeto go gubi belegot na svesnost i se sveduva na mehaničnost, dresura, učenje na pamet i sl.

Učenjeto so razbiranje, koe učenikot go dviži od neznaenj kon znaenje, od pojavite kon suštinata, pretpostavuva zapoznavanje, razvivanje i operiranje so brojnite mentalni procesi a, pred sé, so procesite na mislenjeto čii zakonitosti gi odrazuvaat zakonito-

16. Psihologija, učebnik pod red. N.L. Smirnov i dr, Moskva, Učpedgiz, 1956, str. 264.

stite vo objektivnata stvarnost. Da se uči so razbiranje znači, so usvojivanje sistemot na nastavnoto gradivo da se usvojuva logikata na dviženjeto na objektivnata stvarnost, odnosno nejzinata zakonitost. No, bidejki zakonite na dviženjeto na objektivnata stvarnost (što se usvojuvaat vo sistem na znaenja) se voédno i zakoni na dijalektičkاتا logika, togaš učenjeto so razbiranje znači i usvojivanje i razvivanje na mislovnite operaciji so čija pomoš se proniknuva vo suštinata na predmetite i pojavite.

Ova označuva deka principot na svesnata aktivnost vo tolkuvanjeto na komponentata sfaќanje vklučuva vo sebe dijalektičko soedinuvanje na sfaќanjeto na nastavnite sodržini so razvivanjeto i primenuvanjeto na raznovidni logički operaciji i formi. Samo vo edinstvoto, a ne izdvoenosta, se naoѓa rešenieto na učenjeto so razbiranje. Spored ova, učenjeto so razbiranje e i pretpostavuva raznovidno mislovno aktiviranje vo vid na analiziranje, sporeduvanje i nabrojuvanje, diferenciranje, apstrahiranje, induciranje, deduciranje, sistematiziranje, sudenje, dokažuvanje, zaklučuvanje, verificiranje i sl.¹⁷.

Vakvata interpretacija na sfaќanjeto upatuva na nekolku značajni zaklučoci.

Kako kvalitetna osobanost na procesot i rezultatot na svesното učenje, sfaќanjeto e promenлива, dinamična, razvojna pojava. Negoviot stepen i kvalitet e sekogaš relativen i vo postojano menuvanje, usloven od karakterot na obrazovnite sodržini, razvienstata na onoj koj uči, načinite kako se uči i sl. Zatoa, baranjeto da se uči so razbiranje, da postoji i od učenikot da se sogleda smi-

17. Prašanjeto za toa koi mislovni operaciji go opredeluvaaat svesniot karakter na nastavniot proces i vo kakov redosled treba da bidat pretstaveni, spored I.Š. Ganelin, ne e podložen na poseopfatno i suštinsko izučuvanje. Vo svojata kniga "Didaktičeskij princip soznateljnosti", toj pravi obid da gi osvetli osnovnite mislovni operaciji koi vleguvaat vo opštata šema na procesot na svesното usvojivanje na znaenjata. (I.Š. Ganelin, cit. delo, str. 38 - 80

slenosta na oha što se uči, ne smee da se nabljuduva statično, nepromenljivo, tuku sekogaš dinamično, razvojno. Spored toa, kako vo procesot na nastavata se dvižime od perceptivnite likovi za predmetite i pojavite, od osetite i pretstavite kon poimite, spored toa kako počnuvaat da preovladuvaat elementi na odvlačenost, obopštenost, sposobnost ne samo da se razkikuva, diferencira, tuku i da se sintezira, obopštuva vo edno celo, da se formiraat poimi i da se odrazuvaat zakonite vo prirodata i opšttestvoto - isto taka i poimot na svėsnošta, sfažanjeto stanuva sé pobogat i posložen¹⁸. Kolku podlaboko proniknuvame vo suštinata na predmetite i pojavite i gi sogleduvame nivnite zakoniti vrski i odnosi, tolku poveke se zadovoluva didaktičkoto baranje da se uči so razbiranje. I obratno, ostanuvanje na nivoto na setilното poznanie i zadovoluvanje samo so sogleduvanje na nadvorešnite, nebitni^{te} vrski i odnosi, označuva ograničeno i elementarno realiziranje na ova principno baranje.

Različnite stepeni na sfažanje na predmetite i pojavite od objektivnata stvarnost, dozvoluvaat i različni stepeni na smislenost, odnosno učenje so razbiranje vo nastavata. Zatoa, porealno ke bide da se pravi distinkcija na tolku megu smislano i be~~z~~smislano učenje¹⁹, kolku megu raznite stepeni na smišlenost vo učenjeto²⁰.

Didaktičkata teorija i nastavnata prakatika vo našeto socijalističko opšttestvo ne se zadovoluva so sekoj vid i stepen na

18. I. S. Ganelin, cit. delo, str. 12.

19. I takvite situaciji vo psihološkite laboratorii kade

što predmet na učenje se be~~z~~smislani sžogovi ne se napolno bez smisla. Vo niv ličnosta prepoznava poznati bukvi, otkriva ili vopostavuva nekakovy vnatrešen ritam koj može da bide sfaten i sl. Znači postoji smislenost, no taa e reducirana na minimum. Nastavnite situaciji, kako što se: učenje na pravilo od gramatika i interpunkcija bez da se razbere nivnata primena, memoriranje na podatoci, istoriski ili geografski iminja i fakti bez sfažanje na nivnite odnosi i drugo, sodržat izvesen stepen na smislenost, no taa e mnogu neznačitelna i plitka. Vo sprotivnost učenjeto bi bilo nemožno i vo ova forma.

20. James L. Mursell: Successful Teaching - Its Psychological Principles, Mc Graw-Hill Book Company, Ing. New York, 1954, str. 45

smislenost vo učenjeto. Potrebno e, soglasno celite na našeto vospituvanje i obrazovanie, réaliziranje na najvisoka smislenost što ke doveduva do šuštinško otkrivanje i soznavanje na zakonitostite od objektivnata stvarnost. Vo ovōj odnos postoji sušttestvena razlika vo interpretiranje na učenjeto so sfaanje na grgānskata i marksističkata didaktika. Poradi svoje klasni uslovenosti i ograničenosti vo tolkuvanjeto na opšttestveni ot razvitok, graānskata didaktika, a soglasno toa i nastavnata praktika, prepóračuvaat i ostvaruvaat samo ograničen stepen na sfaanje, koe na planot na tolkuvanjeto na opšttestvenite pojavi, ostanuva na nivo na nadvorešnite, nesušttestvenite vrski i odnosi.

Međutoa, realiziranje na celosnata smislenost vo nastavata treba da se posmatra kako proces na postojano napreduvanje. Nivoto na nastavata i mentalnata razvijenost na učenicite go određuvaat relativni ot karakter i stepen na sfaanje, otvoraat relativni možnosti i postavuvaat opredeleni granici na negovoto realiziranje. Naporedno so nivnoto menuvanje i izdiganje na povisok stepen, nužno mora da se menuva i po nagorna linija da se razviva i stepenot na sfaanje vo nastavata. Ova znači deka učenjeto so razbiranje, kako kvalitetna osobenost na nastavata, treba ~~da~~ najodgovorno da se neguva, razviva, usložuⁿva, bogati i spored stepenot na nastavata da ^{se}procenuva negovata razvijenost i vrednost.

Realiziranje na ovōj aspekt na svesnata aktivnost vo nastavata uslovuva i pretpostavuva izbor i raspored na obrazovni sodržini što se odlikuvaat so naučna verodostojnost i izrazita smislenost. Tie bi bile naučno verodostojni i napolno smisleni koga bi gi odrazuvale objektivnite vrski i odnosi i koga site podatoci i poimi formiraat objektivna logička ~~str~~uktura. Sekoe povrzuvanje vrz osnova na slučajni, periferni kriteriumi označuva otstvo na vistinska smislenost na učebni ot materijal. Prisutnosta samo na poedini smisleni komponenti ili postoenje samo na vrski

vospostaveni vrz osnova na slučajni kriteriumi ne ja smaluva ot-
sutnosta na smislenosta na učebniot materijal. Toj treba da pade
smislen vo negovata celina, vo negovite suštinski komponenti, a
potoa i vo negovite delovi. Tamu kade što otsustvuvaat oviš elemen-
ti, a toa znači, tamu kade što se falsifikuvaat naučnite vistini
i se zadržuvaat učenicite na opišuvanje na nadvorešnite osobenosti
i odnosi na predmetite i pojavite, - tamu ne može da stane zbor
za celosna realizacija na učenjeto so razbiranje vo negovata vis-
tinska smisla. Tokmu i vo ova e razlikata vo interpretiranjeto na
ovoj princip vo marksističkata i buržoaskata didaktika. I vo bur-
žoaskata didaktika se govori za učenje so razbiranje. Međutoa,
poradi klasno istoriskite ograničenosti i idealističkata metodo-
loška osnova, na sfačkanjeto vo nastavata, a toa ke reče na pro-
niknuvanjeto vo zakonitostite na objektivnata stvarnost, 1 se da-
vaat samo opredeleni možnosti i granici. Zatoa i velime deka ce-
losnoto ostvaruvanje na učenjeto so razbiranje se srečava tamu
kade što se izgraduvaat programite vrz osnova na materijalistič-
kata dijalektika i učenicite ja imaat možnosta podlaboko, naučno
i svesno, da gi izučuvaat zakonitostite vo prirodata i opšttestvoto

Međutoa, smislenosta na obrazovnite sodržini e samo po-
tencijalna možnost za učenje so razbiranje. Taa ne obezbeduva av-
tomatski svesno usvojuvanje na obrazovnite sodržini. Često se do-
ađa do situaciji koga smisleni~~otz~~ materijal se predava i iznesuva
na učenicite na mehanički način, odnosno tie se pottiknuvaat da
go memoriraaat mehanički, bez suštinsko sfačkanje i povrzuvanje. Po-
tencijalnata smislenost na obrazovnite sodržini ke se aktuelizira
vo svesta na učenikot samo vo slučajot akož odnosot, postapuvanje-
to vo učenjeto e svesno. Samo vo edinstvoto na potencijalnata
smislenost na materijalot i svesniot način na učenje se naođa
ključot na učenjeto so sfačkanje. "Oti, pišuva David P. Ausubel, bez

ogled na toa kolku mnogu potencialna smislenost može da ima vo edna dadena sodržina, ako namerata na učenikot e da ja memorira verbalno, odnosno kako serija na slučajno povrzani zborovi, togaš procesot i rezultatot na učenjeto nužno ke bidat mehanički i bet-smisleni. I obratno, bez ogled na toa kolku odnosot kon učenjeto može da bide smislen, nitu procesot nitu rezultatot na učenjeto možat da bidat smisleni, svesni, ako učebnata zadača se sastoi od slučajni, nepravdani asocijacii"²¹. Smislenosta na učebniot material vo svesta na učenikot se uslovuva, spored D.P. Ausubel, glavno od dva kriterija: od adekvatnoto povrzuvanje na relevantnite poimi vo kognitivnata struktura na učebniot material i od potrebnoto povrzuvanje na materialot so posebnata kognitivna struktura na učenikot kako individua. Vtoriov kriterium e osobina poveke na učenikot otkolku na materialot. Od fenomenološki aspekt smislenosta e rabota na individua. Zatoa, da imame smislono učenje ne e dovolno gradivoto da bide samo logički strukturano. Kognitivnata struktura na učenikot mora da vklučuva potrebna intelektualna sposobnost, struktura na idej i opredelena osnova na iskustvo vrz osnova na koe se vrši inkorporiranje, odnosno preminuvanje pretvoranje na potencialnata smislenost vo aktuelna smislenost vo svesta na učenikot²². Potentialnata smislenost se pretvora vo aktuelnata koga individua, preminuvajki svesen odnos kon učenjeto, potencialno smislenite sodržini gi vnesuva vo svojata kognitivna struktura²³. Zatoa, potencialnata smislenost na obrazovnite sodržini ke varira soglasno takvite faktori kako što se vozrasta, inteligencijata, mentalnata razvijenost, karakterot i nivoto na prethodnite znaenja i slično.

Ova^a distinkcija megu potencialnata i fenomenološkata

21. David P. Ausubel: The Psychology of Meaningful Verbal Learning. Grune - Stratton, New York, 1963, str. 22.

22. Istoto, str. 23.

23. Istoto, str. 39.

smislenost odgovara, vo svojata suština, na distinkcijata među logičkoto i psihološkoto značenje na materijalot.²⁴ Logičkoto značenje se odnesuva na značenjeto svojstveno na potencijalno smisleniot materijal, na atributite na materijalot za sebe. Inkorporiranjeto na logičkote smisljeni sodržini vo posebnata kognitivna struktura na individuata ja sozdava možnosta za transformiranje na logičkoto značenje vo psihološko. Ottuka, psihološkoto značenje se odnesuva na značenjeto što smisleniot materijal go ima za individua. Koga individuata uči opredelen smislen materijal taa go usvojuva značenjeto što go ima materijalot za nea, što toj označava za nea. Psihološkoto značenje e sekogaš idiosinkretičen fenomen usloven od logičkoto značenje na materijalot što se uči, karakterot na odnosot i prethodnoto iskustvo što go ima individuata.

Potencijalnata smislenost na materijalot se pretvođa vo aktuelna smislenost vo svesta na učenikot togaš koga potencijalniot smislen materijal vleguva vo kognitivnoto pole na individuata, se integrira vo nego, se podveduva pod opredeleni konceptualni sistemi i stapuva vo raznovidni interakciski odnosi. Postojnata kognitivna struktura - organizacijata, stabilnosta i jasnosta na znaanjata što gi poseduva individuata vo dadeno vreme od opredeleno nastavno podračje - se smeta za značajan faktor što vlijae vrz učenjeto i sovladuvanjeto na smisljena nova sodržina od istoto ova podračje. Taa e nezavisna varijabla, sekogaš prisuten "tih partner" što ja olesnuva ili poprečuva sposobnosta na učenikot vo sovladuvanjeto na novite smisljeni sodržini. Vez nejzina osnova se javuvaat operaciite kako što se ~~opravdani~~ orijentacijata vo novite sodržini, povrzuvanjeto, katalogiziranje i podveduvanje na novite sodržini vo postojnata struktura i dr. Taa formira uporišni točki, sidra za noviot materijal, i na toj način pretstavuva dosleden, efikasen i stabilen način za pojavata na seta smislenost i aktuelno značenje.

za vospostavuvanje na smisleni odnosi i slično. Vo sprotivnost, bez ovie procesi i opštoto podveduvanje na noviot materijal vo postojnata struktura, novata zadača bi bila mehanički usvoena i bi formirala izdvoeni i relativno izolirani tragi.

Međutoa, ova vlijanie e usloveno od atributite, karakteristikite na kognitivnata struktura i karakterot na interakciskite procesi što ~~prirata~~ nastanuvaat pritoa. Osobinite na kognitivnata struktura i prirodata na interakciskite odnosi što se odvivaat ja odreduvaat validnosta i jasnosta na značenjata što se pojavuvaat koga ^{se}inkorporira ^{ra}noviot materijal vo kognitivnoto pole na ličnosta. Ako kognitivnata struktura e stabilna, jasna, adekvatno organizirana, kohezivna, diskriminativna, generalizirana i slično - ke se javuvaat validni i nedvosmisleni značenja, ke tendiraat da ja zadržat svojata individualnost i sposobnost na povrzuvanje i izdvojuvanje. Ako, nasproti toa, kognitivnata struktura e nestabilna, neodredena, dezorganizirana, taa gi smaluva možnostite za usvojuvanje na smisleni znaenja i učenjeto dobiva poveќе beleg na mehaničko učenje.

Zatoa, da se pomaga procesot na svesnoto učenje, učenjeto so razbiranje, toa pred sé znači, celesoobrazno da se formira i mobilizira kognitivnata struktura na učenikot. "Značajniot napredok što se odviva vo nastavata po matematika, hemija, fizika i biologija, pišuva Ausubel, se dolži tokmu na formiranje na adekvatna kognitivna struktura, odnosno na adekvatnosta na postojnata organizacija, jasnost i stabilnost na znaenjata što gi dobiva individuata od poedinite predmeti"²⁵. Međutoa, prašanje za načinite na formi-

25. Istoto, str. 26 - 27.

ranje adekvatna kognitivna struktura izleguva von ramkite na ovoj trud. Nie ke go istakneme samo toa deka formiranjeto e usloveno od brojni faktori i procesi²⁶ i deka nivnoto analiziranje e od bitno teoretsko i praktično značenje vo iznaoĝanjeto na konkretni patišta i formi vo realiziranjeto na principot na svesnata aktivnost, odnosno na negovata komponenta da se uči so razbiranje.

Kako rezultat na veke spomenatite procesi što se prisutni vo transformiranjexx potencijalnata smislenost na obrazovnite sodržini vo aktuelnaxx smislenost vo svesta na individuata, postojat pričini da se pretpostavi deka svesnite i mehanički naučenite sodržini se organiziraat sosema različno vo kognitivnata struktura. Svesno učenite sodržini se povrzuvaat so postojnite poimi vo kognitivnata struktura na učenikot na načini što se pravat možno sfaĝanjeto, razbiranjeto na raznite vidovi odnosi. Tie se povrzuvaat suštinski i objektivno so prethodno naučenite osnovi na smislenite idej i informaciji. Mehanički naučenite sodržini se diskontinuirani i relativno izolirani suštini, povrzani so kognitivnata struktura slučajno i na površen način, nedopuštajki vospostavuvanje raznovidni odnosi. Sprotivno na svesno učenite sodržini, mehaničkite znaenja, bidejki ne se usidreni vo postojniot sistem na idej, se mnogu poveke podložni na zaboravanje.

L.M. Zjubin, vo svoite ispituvanja na umstvenata aktivnos

26. Na neкои od niv ukažuva David P. Ausubel. Toj, pred sé ja podvlekuva potrebata od izučuvanje i upotrebuvanje na onie suštinski poimi i principi vo dadena disciplina što imaat najširoka objasnuvačka sila, obopštenost, generalizacija i povrzanost vo predmetnata sodržina na disciplinata; vtoro, primenuvanje na onie metodi na iznesuvanje i ureduvanje na delovite na predmetot što najuspešno ja zgolemuvaat jasnosta, stabilnosta i integrativnosta na kognitivnata struktura; tretto, upotrebuvanje na воведуvački nastavni sodržini (organizatori). Ovie organizatori se sostojaat od uvodni materijali što se na povisoko nivo na generalizacija i integrativnost otkolku neposrednata nastavna zadača. Nivnata funkcija e da obezbedaat idejna osnova, konstrukcija za stabilno воведуvanje na detaliziraniot i diferenciran materijal. (David P. Ausubel: Istoto, str. 27 i 81.).

na učenice vo nastavata, ukažal na uslovenosta na kvalitetot na znaenjata od stepenot na svesnata aktivnost na učenice. Među drugoto, toj go konstatira slednoto:

a/ Aktivniot učenik gi sistematizira i obopštuvava znaenjata, a pasivniot usvojuva poedinečni i nedostatno međusebno povrzani podatoci. Ispituvanjata pokažuvaat deka asocijativite na znaenjata ne se ednakvi i tie glavno koreliraat so uspehot i intelektualnata aktivnost na učenice. Kaj aktivniše učenici, suštinskite asocijacii iznesuvaat 70,8%, a vtorostepenite, graničnite 29,2%. Kaj pasivnite učenici ovie vidovi asocijacii se so približno ednakov procent - 48,2%. Intelektualno aktivnite učenici pokažuvaat i pogolema sposobnost na obopštuvanje i međupredmetno koreliranje na izučenite sodržini.

b/ Znaenjata na aktivniot učenik se izrazito poveke povdizni i potrajni vo sporedba so tie na pasivniot.

v/ Aktivniot učenik pokažuva i povisok stepen na razvijenost i primenljivost na mislovnite operacii kako što se analizata i sintezata, indukcijata i dedukcijata i dr.²⁷.

Seto ova označuvava deka svesnoto i aktivno učenje so razbiranje pridonesuva da se usvojuvaat trajni, međusebno povrzani, primenljivi i organizirani znaenja vo kognitivnata struktura na ličnosti na učenikot.

b) Svesnata aktivnost kako odnos

Od dosega iznesenoto jasno proizleguva deka učenjeto so razbiranje, koe se potpira vrz raznovidnite mentalni procesi, pretstavuva značaven sostaven del na principot na svesnata aktivnost

27. L. M. Zjubin, Issledovanie umstvenoj aktivnosti učaščihsja V kl. pri vosproizvedenii i praktičeskoj primenenii znaniij, Sovetskaja pedagogiga, 1957, br. 5.

vo nastavata. Proniknuvanjeto vo suštinata i smislata na zadačite i sovržinite što se učit, so pomoš na razvivanje mislovnite procesi kaj učenikot, e bez somnevanje potreba i zadača na sovremenoto učilište.

Međutoa, bi bile mnogu ednostrani koga bi zaključile deka sme go zadovolile ovoj princip ako vo procesot na poučuvanjeto i učenjeto sme vnesle moment na sfačanje. Ovoj moment e značeen i neminoven, no e nedovolen. Negovoto izdvojivanje i apsolutiziranje ima za posledica principot na svesnata aktivnost da se tokluva ednostrano, intelektualistički. "Glavniot principien nedostatok vo sfačanjeto na svesnosta, pišuva A.N. Leontjev, se sostoi vo negovata preterana intelektualističnost"²⁸. Intelektualističkoto tolkuvanje svesnata aktivnost³ ja sveduva na sfačanjeto, mislenjeto i samo na nego se zadržuva, ja sfača samo kako znaenje, no ne i kako odnos, kako nasočuvanje²⁹. Na ovoj način gi zapostavuva drugite komponenti, što negativno se reperkuira vo oblikuvanjeto na procesot na poučuvanjeto i učenjeto vo celost i učenjeto so razbiranje posebno. Zašto, vo otsustvo na drugite komponenti, strani, elementi na svesnoto učenje nedovolno se realizira i samata izdvoena, apsolutizirana komponenta. Napuštanjeto na intelektualističkoto tolkuvanje na svesnata aktivnost vo psihologijata, ne osloboduva od ednostranosta vo tolkuvanjeto na soodvetniot didaktički princip i ne upatuvava na negovite drugi komponenti i strani.

Bidejki svesta vo svojata suština pretstavuva aktiven odnos na čovekot sprema stvarnosta ("Mojot odnos sprema mojata okolina e mojata svest" - pišuva Marks vo "Germanskata ideologija") i bidejki suštinskata strana na svesnoto poznanie e odnosot što go ima učenikot kon procesot na poznaniето, kon sebe kako nositel

28. A. N. Leontjev: Psihologičeskie voprosi soznateljnosti učenija. Izvestija APN RSFSR, otdelenie psihologii, Moskva, 1947, str. 4.

29. Istoto, str. 5.

na toj proces i sredinata vo koja što živee, togaš bi bile bliskú do odreduvanje suštinata na principot na svesnata aktivnost koga kako značajna komponenta na ovoj princip bi go zele karakterot na odnosot što go pokazuva učenikot sprema učenjeto opšto i obrazovnite sodržini posebno.

Dali učenikot ke go usvojuva ~~znaen~~učenjeto svesno ili mehanički, suštinski ili formalno, ne zavisi samo od toa dali toj ja razbira sodržinata na ona što go uči, tuku i od negoviot odnos kon toa što go uči, od ~~sve~~islatata što ja ima za nego taa aktivnost. "Čovekovata svest - spored učenjeto na S. L. Rubinštajn, vključuva ne samo znaenje, tuku i doživuvanje na ona što ~~je~~ e vo svetot značajno za nego po silata na odnosite sprema negovite potrebi i interesi i drugo. Otade, vo psihikata, dinamični tendencii i sili; otade aktivnost i odbiranje vo rezultat na koe svesta ne e pasivno odrazuvanje, tuku i odnesuvanje, ne samo poznavanje, tuku i ocenuvanje, utvrđuvanje ili odrečuvanje, stremež ili odbivanje"³⁰. Zatoa so dovolna osnova može da se prihati tvrdenjeto~~z~~ na Pirjov, deka tokmu ova~~e~~ komponenta ja pretstavuva srcevinata na principot na svesnosta³¹.

Suštinskata vrednost na ovoj aspekt na problemot može da se sogleđa ako delumno se pristapi i kon analiza na procesot na učenje na obrazovnite sodržini i se postavi prašanjeto za toa što usvojuva učenikot od tie sodržini.

Na prv pogled se čini deka ova prašanje e bez osnova i deka lesno može da se dade odgovor. Međutoa, vo stvarnosta, toa ne e taka i često "nie imame rabota - kako što tvrdi A.N. Leontjev so nesovpağanje među ona koe treba deteto da soznava vo nastavnoto gradivo vo soodvetnost so opredelenata konkretna pedagoška zadača

30. S.L. Rubinštajn: Problem svijesti u svijetlosti dijalektičkog materijalizma, vo kn. - Psihologija i odgojni rad - Zagreb, 1946, str. 53.

31. G.D. Pirjov, K. psihologijata na nađglednosta i s'znatelnosta pri obučenieto, BAN, Sofija, 1959, str. 88.

i toa što se javuva za vistinski predmet na negovata svest"³². Tuka ne postoji takov prost avtomatizam da može da se pretpostavi deka koga nastavnikot nešto objasnuva i opišuvava vo opredelen ~~iii~~ sistem i postepenost, koga oformuva sud, analizira, izvlekuva zaključok i slično, deka i učenicite avtomatski po nego gi sledat misleno nadvorenite izrazenite dejstva na nastavnikot i na toj način go pominuvaat "za sebe" isti ot pat po koj pominava nastavnikot, odnosno deka seto toa što e predmet na vospriemanje vleguva i vo svesta na učenikot. Naprotiv, "pojavnata na nesovpağanje megu pretpostavenata i vistinskata soadržina usvojuvana od deteto vo procesot na negovata učebna dejnost, ne stava pred, spored svoeto značenje, poopšto psihološko prašanje za predmetot na soznavanjeto - pred prašanjeto za toa što i pri kakvi uslovi soznava čovekot"³³.

Oddelni eksperimentalni ispitivanja ukažuvaat na suština na problemot i go navestuvaat negoviot odgovor. Taka, na primer, vo edno od ispitivanjata na P.I. Zinčenko, bil izveden sledni ot obid: na ispitanicite im bil davan pogolem list so načrtani petnaeset predmeti i isto tolku oddelni kartončinja - sliki na pojedinečni predmeti što bile različni od onie na golemiot list. Od edna grupa ispitanici se baralo kartončinjata - sliki na ^eskoj predmet da gi sporedi so oddelnite predmeti pretstaveni na golemiot list spored sovpağanjeto na početni ot glas na nivnite iminja, ~~kakva~~ ~~karčinja~~ a od druga grupa, predmetite pretstaveni na kartičkite i golemiot list, da gi sporedi po nekoja vrska. Se pretpostavuvalo deka i vo prvi ot i vo vtori ot slučaj, načrtanite predmeti na kartončinjata bi trebalo da dojdāt vo "poletoto na vni manieto" na ispitanicite. Ako ne se obrne vni manie na toa što e načrtano ne mo-

32. A. N. Leontjev, O nekotarih psihologičeskih voprosah soznateljnosti učenija, "Sovetskaja pedagogika", 1946, br. 1 - 2, str. 70.

33. A. N. Leontjev, Psihologičeskie voprosi soznateljnosti učenija, cit. statija, str. 8.

želo da se izpolni ni prvata ni vtorata zadača. Međutoa, po ispitovanjeto na učenicite, vo koe im bila postavena zadačata da se prisetat koi predmeti bile pretstaveni na kartočinjata, se pokazalo deka učenicite koi gi sporeduvale slikite spored prviot glas na iminjata na predmetite možele da se prisetat samo za neznačitelan mal broj crteži, vo sporedba so vtorite koi barale vrski među nacrtanite predmeti. Ova se objašnjava so slednoto: pri prvata zadača, predmet na soznavačkata dejnost na učenikot e zvukoviot sostav na zborot - imeto na predmetot; vo vtorata zadača, predmet na soznavanjeto pretstavuva samiot pretstaven predmet i negoviot odnos kon drugiot. Zatoa, vtorata grupa ispitanici lesno možela da se priseti za nacrtanite predmeti³⁴.

Rezultatite na ova ispitovanje ja potvrđuvaat psihološkata zakonitost spored koja se što e predmet na vospriimanie, odnosno psihičkoto odrazovanje ne stanova avtomatski predmet i nema forma na svesno poznanie. Predmet na svesnoto poznanie stanova samo taa sodržina što zazema opredeleno mesto vo dejnosta na onoj koj soznava i istapuva vo dejnosta na subjektot vo svojstvo na predmet (neposredna cel) na toa ili ona negovo dejstvie³⁵. So drugi zborovi, aktuelno se soznava, odnosno stanova centralna za soznavanje i svesno usvojivanje samo taa sodržina kon koja e nasočeno toa ili ona dejstvovanje (nadvorešno ili vnatrešno) na učenikot³⁶.

Za našeto prašanje ovaa psihološka zakonitost ima posebno značenje. Taa, pred se, ni ukažuva na faktot deka učenjeto e delo na dejnosta na učenikot. Se što uspeva da zazeme mesto vo negovata dejnost može da stane negova sopstvenost. Von dejnosta na

34. Istoto, str. 8 - 9.

35. A. N. Leontjev, O nekih psiholoških voprosah soznateljnosti učenija, cit. statija, str. 71.

36. Istoto, str. 72.

učenikot ne može da se realizira svesno usvojivanje na znanja. Znači, uspehot na učenikot vo učenjeto ne se uslovuva samo od toa što mu se predava, od vlijanijata i slično, tuku i od nasoočenosta na negovata dejnost. Zatoa, osnovnoto pedagoško prašanje što poteknuva od ova e, kakom da se organizira dejnosta na učenicite, kako da se postavuvaat zadačite pred učenicite tie da stanat predmet na nivnoto dejstvovanje. Ottamu i definiranjeto na nastavata kako organizacija na učeničkite dejnosti go respektira faktot deka se sovladuva onaa soadržina što stanuva predmet na aktivnata dejnost i udel na učenikot.

Od ova poteknuva i prvoto baranje što go postavuva ova komponenta na principot na svesnata aktivnost: ~~potrebata~~ učenikot da bide napolno subjektivno vključen vo neposrednata zadača pred koja se naoga.

Toa e takov vid povedenie za koe amerikanskite psiholozi Sherif i Cantil go upotrebile terminot Ego - involvement (vključivanje na jas) za da napravat razlika od povedenieto ~~štokiškno~~ kade što ličnost reagira indiferentno, rutinski i bez vnesovanje na svojata ličnost³⁷. "Ego - involvement", spored Peel, označuva apsorpiranje na individuata vo neposrednata zadača. Ili na drug način kažano: sodržinite na jas se generaliziraat ili transferiraat na soodvetnata aktivnost³⁸. "Ovaa odredba ni ukažuva najmalku na dve strani na eden ist proces: prvo, deka samo tamu kade što imame lično vključivanje može da dojde do izraz kognitivnata, volevata i emotivnata struktura na ličnost i nejinoto vlijanie vo izvršuvanj odrđeni zadači. "Ličnoto vključivanje (ego - involvement) e uslov za opštoto učestvovanje na jas (self) kako znalec, organizator, posmatrač, ličnost so određen status i socijalizirano bitie"³⁹; Vto-

37. E. A. Peel: The Psychological Basis of Education. Oliver and Boyd, London, 1960, str. 74.

38. Istoto, str. 75 - 76.

39. Istoto, str. 74.

ro, samo vo vakviot vid povedenie subjektot vospostavuva neposreden kontakt, odnos so predmetot na negovata zadača, koe pretstavuva i najefikasen način za uspešno rešavanje i subjektivno prifačanje.

Svesnoto, aktivno učenje se karakterizira tokmu so vakov vid povedenie i odnos. Zatoa razlikata meѓu vistinskoto obrazovanie i obiçnoto treniranje, meѓu raznite kvaliteti na obrazovanie može vo krajna linija da bide uslovena od stepenot do koj individuata lično se vklučuva vo toj proces. Zadača na nastavnikot e da obezbedi subjektivno vklučuvanje na učenicite vo raznovidnite nastavni aktivnosti. Toj e faktor koj može da dejstvuva vrz zgolemuvanje ili reduciranje prostorot za subjektivna vklučenost na individuata⁴⁰ "Neostelivosta na nastavnikot sprema vklučuvanjeto ili nevklučuvanjeto na deteto vo zadačata, pišuva Peel, može da vodi do premnogu zaludni napori vo nastavata"⁴¹.

Odnosot kon zadačata, što se karakterizira so maksimalno subjektivno vklučuvanje, vlijae vrz stepenot na intelektualnata aktivnost što ke ja pokažuva deteto, vrz percepcijata, mislenjeto, memorijata, mobilizacijata na raznovidnite emotivni i volevi aspekti na ličnosta i drugo. Go odreduva, isto taka, spored A.N. Leontjev obemot i karakterot na strukturata na učebnite sodržini što vleguvaat i se transformiraat vo svesta na učenikot⁴². Meѓutoa, ova vlijanie ne se vrši avtomatski, linearno, "samo od sebe"; Odnosot kon učenjeto i samoto učenje, odnosno tendencijata na liçnoto vklučuvanje vo učenjeto i nivoto na intelektualnata aktivnost vo učenjeto se javuvaat vo različni odnosi i varijanti, spored koi učenicite možat da se razdelat vo poveke grupi.

40. Se razbira, nastavnikot ja ima isto taka i zadačata nekoj od učeničkite aktivnosti da gi avtomatizira, učenicite da gi vršat rutinski i bez posebno subjektivno vklučuvanje.

41. E. A. Peel, cit. delo, str. 78.

42. A. N. Leontjev, O nekotarih psihologiçeskih voprosah soznateljnosti učenija, cit. statija, str. 68.

Spored ispitovanjata na L. N. Zjubin, možat da se sogledaat slednite zakoniti odnosi: 1. aktivniot odnos na učenikot sprema učenjeto (visok stepen na motiviranost, svesnost i odgovornost, interes i ljubopitnost) predizvikuva po pravilo visoko nivo na intelektualna aktivnost; 2. aktivniot odnos kon učenjeto ne predizvikuva sekogaš soodvetno na nego visoko nivo intelektualna aktivnost. Spored tvrdenjeto na avtorot, ovoj nesoodnos se dolži na toa što nedostasuvaat soodvetni znaenja, oformeni intelektualni umeenja i slično; 3. indiferentniot odnos kon učenjeto predizvikuva glavno nizok nivo aktivna dejnost naučenicite; 4. indiferentniot odnos sprema učenjeto kaj nekoi učenici egzistira na sporedno so nivniot visok stepen intelektualen razvitok. Megutoa, i nasproti vakviot razvitok, dokolku postoji indiferentniot odnos kon učenjeto za ova grupa učenici e karakteristična intelektualnata pasivnost⁴³.

Svesnata aktivnost kako odnos se karakterizira so poveke elementi koi, od stanovišteto na našiot predmet, se od suštvenostveno značenje.

Se odlikuva najnapred so karakteristična celenasočenost i otvorena perspektivnost vo učenjeto, so svest za toa što se uči, zošto i kako se uči, so svest za neposrednite, bliskite i oddalečenite, perspektivnite celi i zadači.

Vo istaknuvanjeto na ovoj beleg na svesnata aktivnost, Marks pišuva: "No, ona što odnapred go odvojuva i najlošiot graditel od najdobrata pčeka e toa što toj svoeto delo go izrabotil prvo vo glavata pred da go izgradi vo vosokot. Po završuvanje na procesot na rabotata izleguva rezultat kakov što veke postoeł vo početokot na procesot vo zamislata na rabotnikot, znači idealno.

43. L.M. Zjubin, O svjazi intelektualnoj aktivnosti i soznateljovo otnošenija školjnika k učenju, "Psihologija i pedagogika", Učenje zapiski LGU, vip. ~~xx~~ 9, 1956, br. 214.

Ne postignuva toj samo promena vo oblikot na prirodnite nešta; toj vo niv voedno ja ostvaruva svojata cel što mu e poznata, što slično na zakon mu go određuva patot i načinot na negovoto dejstvovanje i na koja mora da ja potčini svojata volja. A ova potčinovanje ne e osamen čin. Pokraj napreganjata na organite što rabotat, se bara za seto vreme na traenje na rabotata i celesobrazna volja koja se očituvava kako vnanie"⁴⁴.

Od ova stanuva jasno deka celenasočenoto dejstvovanje najnapred pretpostavuva postoenje, dobivanje jasna pretstava za celta. Kolku pojasno čovekot ke bide vo možnost da go pretstavi krajniot efekt na svoeto dejstvovanje, tolku pojasna i pobliska ke bide negovata cel. I obratno, nemožnosta da se ima takva pretstava doveduva do nemožnosta da se ima celosno sfažanje na celta, što od svoja strana negativno se odrazuva vrz karakterot na svesnoto dejstvovanje.

Celenasočenoto dejstvovanje pretpostavuva i izgraduvanje svest za patištata, sredstvata i operaciite što treba da dovedat do ostvaruvanje na celta. Usoglasuvanjeto na ovie patišta i sredstva so karakterot na celta i nivnoto postavuvanje vo funkcionalen odnos kon celta e značajna osobenost na celenasočenoto dejstvovanje I, konečno, vakvoto celenasočeno dejstvovanje znači aktivno vključuvanje na ličnosta, "napreganje na organite" i izrazito mobiliziranje na negovata volja.

Ova što e od značenje za svesnata dejnost na čovekot opšto, ima posebno značenje i za poučuvanjeto i učenjeto vo procesot na nastavata. Nastavata, vo svojata suština, e celenasočen proces. Celite ili perspektivite, kako što gi narečuva A.S. Makarenko, se najsilniot stimul vo čovekoviot trud i izvor na zadovolstva i radosti. Da vospitame čovek, pišuva Makarenko, znači da vospitame vo

44. K. Marks: Kapital, T.I, Beograd, 1947, str. 127-128.

nego perspektivni patišta. Zatoaxi učenjeto na učnikot vo procesot ~~na~~ nastavata nužno mora da ima celenasočen karakter. So koristenje na adekvatni načini i sredstva, principot na svesnata aktivnost iziskuva učenicite postepeno da gi osoznavaat bliskite i poddalečenite celi i zadači vo nastavata, da im se otvoraat perspektivnite patišta na nivniot trud, postojano da go osoznavaat značenjeto i smislata na ona što ke se uči, zošto i kako ke se uči i slično. So vakvite nastojovanja učenjeto dobiva celenasoečn karakter, a učnikot pokažuva tendencija da uči so razbiranje i da bara smisla vo ona što uči, da se postava vo aktiven odnos kon novite zadači, kaj nego da se ~~pojavi~~ pojavi neposreden interes i želba za sovladovanje na zadačite i slično.

Ne e nepotrebno ako se spomene i faktot deka i preku ovie napori na osoznavanje na celite i zadačite se pridonesuva za izgradovanje neophodna harmonija megu celite što gi postavuva nastavnikot i celite što gi prifaќaat i od koi se rakovodat učenicite. Samo vo onie nastavni situaciji imame najvisoka svesnost i najvisoka aktivnost koga celite na nastavnikot vo isto vreme stanuvaaat intimni celi i na učenicite. Vo sprotivno, nastavata gubi od svojata efikasnost i svesno-aktiven karakter. G.D. Pirjov, ukažuvajki na teoretskoto i praktičното značenje na doveduvanjeto na celite na nastavnikot i celite na učenicite vo harmonija, potvrduva deka često postoji nesovpaѓanje megu celite na nastavnikot i učenicite i megu poedinite učenici vo odnos na nivnata formulacija, stepen na sfaќanje i stepen na vnatrešna prifatnost⁴⁵. Ovaa pojava vsušnost e eden vid protivrečnost vo nastavata. Nastavnikot ~~se~~ e soočen so zadačata ova protivrečnost postojano da ja vidoizmenuva i razviva i da gi koristi najefikasnite sredstva za nejzinoto razrešuvanje. Kolku vo ova ke bide pouspešen tolku poveќе se sozdavaat

45. G. D. Pirjov, cit. delo, str. 92.

uslovi za mobiliziranje interesot i energijata na učenikot vo sovladuvanje na nastavnite zadači.

Vo nastavnata praktika i didaktičkata teorija se konstruirani poveќе patišta i formi za realiziranje na ova principno baranje. Bez da navleguvame vo opišuvanje ~~na~~ bogatstvoto od formi i postapki, što ~~izlegu~~va nadvor od celite na ovoj trud, ke se zadovolime da podvlečeme samo nekolku momenti:

Prvo, celemasočenosta se postignuva so osoznavanje smislata i značenjeto na oddelnite nastavni predmeti i vospitno-obrazovni podračja. Preku uvodni objasnuvanja i pogodni ilustraciji (uvodni časovi, predgovori vo učebnicite, predhodno najavuvanje na temite i slično) učenicite se voveduvaat vo nov nastaven predmet, vo krugot na problemite što se izučuvaat vo nego, se istaknuva životnoto i praktičnoto značenje i specifika na predmetot, se razotkriva perspektivata na izučuvanje na negovata sodržina i sl. Na ovoj način, ušte od početokot, postepeno i adekvatno vozrasta na učenicite, se nastojuva pred učenicite da se otkriva perspektivata na rabotata što pretstoi vo celoto nejzino značenje i smisla; se saka učenicite vednaš da se orientiraat vo predmetot, da dojdut do soznaniето za važnosta na predmetot vo životot i potrebata od negovoto izučuvanje. Na značenjeto na ovie postapki ukažovala N.K. Krupska i zabeležila izvesni iskustva vo SAD⁴⁶. Meѓutoa, soznavanje na perspektivnite celi i zadači e kompleksna i dolgotrajna zadača što se postignuva postepeno i so eksplicitni kontinuirani naponi. Složenosta na ova zadača se zgolemuva i poradi stepenot na razvijenosta na učenicite i nivnite ograničeni možnosti da gi soznavaat zadačite vo nivnata perspektiva. Kolku učenicite se na ponizok stepen na razvitok tolku e poteško soznavanje na poopštite i pooddalečenite perspektivi i celi.

46. N. K. Krupska: O vaspitanju i nastavi, "Znanje", Beograd, 1949, str. 223 - 224.

Vtoro, celenasočenost i perspektivnost vo rabotata se postignuva i so soznavanje celite na izučuvanjeto na oddelnite nastavni temi, nastavni edinici, oddelnite poimi, umeenja, operaciji i slično. Od didaktičko stanovište e potrebno, temata, nastavnata edinica, problemot da se postavuva taka sekogaš da se otvora perspektiva za pretstojnata rabota, sekogaš da se gleda logičkاتا vrska so prethodnite znaenja, da se otkriva objektivnoto značenje i potreba od izučuvanje. Nastavnata praktika poznavava poveќе načini za postavuvanje nastavnite zadači koi, meѓu drugoto, pridonesuvaat učenikot da izgradi određen odnos sprema niv, da ja sfati nivnata smisla, nego da go zainteresiraat i pottiknat ^{kon} goleme ni napori. Praktikata na istaknuvanje na novite zadači vo vrska so starite znaenja, so ličniot opit na učenikot, ^{so} prethodno izvršenite posmatranja i eksperimentiranja, ^{so} izgradeniot sistem na znaenja, ^{so} praktičnata upotreblivost na novite sodržini i drugo se efikasni načini učenikot da se zapoznae so celta na svojata rabota i da ja mobilizira svojata ličnost za nejzinoto realiziranje.

Seto ova ukažuva deka svesnoto, celenasočenoto učestvo na učenikot vo procesot na nastavata pretpostavuva raznovidni didaktički napori čija osnovna cel e pred učenikot da se otkriva perspektiva za negovite neposredni i pooddalečeni celi i zadači.

Meѓutoa, vednaš se postavuva prašanjeto za odnosot na vakvoto zapoznavanje i otkrivanje na perspektivite i budenjeto interes za učenje kaj učenicite. Se gubi li interesot vo nastavata koga učenikot znae koi se negovite pretstojni zadači vo dalečna i bliska perspektiva? Često vo nastavata ⁿ praktika, vo stremežot da se bideme novi, sekogaš da iznenaduvame, kako što pišuva Resner, gi čuvame našite nameri kaj nas, a učenicite gi ostavuvame vo nezvesnost, zapostavuvajki sekoj obid na zapoznavanje i otkrivanje perspektivnite zadači, smetajki pritoa deka ako go rabotime sprotiv

to učenice ke go gubat interesot na učenje. Nastavata mnogu često liči na patovanje vo temno. Učitelot, poradi toa, postojano doađa kako Deus ex machina, na što učenikot stanuva ramnodušen kon ona što ke se uči na sledniot čas, gubi radost i sposobnost da se vkluču vo nastavata. Toa e, kako što tvrdi toj, drugata štetna strana na kultot na interesot što ja nosi vinovnosta za mnogute neekonomični nastavni postapki⁴⁷. So drugi zborovi, tokmu toj tainstven način na sitničarenje okolu našite nameri, što vo prv red proizleguva od praktikata na strogiot "lekcionizam" i nastavata od kratok zdiv, ne samo što ne pridonesuva za budenje interes za učenje, tuku naprotiv, vrši silno vlijanje vrz nivnoto otapuvanje i gubenje. Zatoa, poađajki od pretpostavkata deka nastavnata rabota i interesite na učenice se naođaat vo tesna povrzanost i meğusebna uslovenost, togaš tokmu svesnoto, celenasočeno poučuvanje i učenje, koe raboti na učeničkoto zapoznavanje so bliskite i oddalečeni^{te} celi i zadači, pridonesuva za budenje, razvivanje i intenziviranje na interesot za učenje kaj učenice. Takviot način na postapuvanje gi mobilizira silite na učenice i ja aktivira nivnata kognitivna, emotivna i voleva struktura za sovladuvanje na postavenite zadači.

x x
 x

Meğutoa, svesnoto celenasočeno poučuvanje i učenje ne se sveduva samo na baranjeto - vo site etapi vo procesot na nastavata učenice da gi zapoznavaat celite i zadačite što se postavuvaat pred niv. I nasproti negovoto značenje toa e nedovolno. "Toa e nedovolno zatoa što celoto prašanje go sveduva na sfakanje na deteto na toa zošto treba da uči. Vo stvarnosta pak, sfakanjeto na toa e samo pretpostavka, samo uslov za svesno učenje"⁴⁸.

47. Maks Resner, Nastavna tehnika, "Naučna knjiga" Beograd, 1960, str. 111.

48. A.N. Leontjev, O nekotarih psihologičeskikh Voprosah soznateljnosti učenija, cit. statija, str. 68.

Svesen celenasočen odnos kon učenjeto ne znači samo sfačanje na objektivnoto značenje na postavenite zadači. Toa znači i dobivanje smisla za ona što se uči. Učenikot, duri i osnovecot, može da bide svesen za celite što se postavuvaat pred nego, toj može da znae zošto treba voopšto da se uči, da se sovladuvaat oddelnite disciplini i temi, duri toj bi možel toa verbalno da go formulira, a sepak seto toa da ne bide neposreden pottiknuvač na negovata aktivnost vo sovladuvanjetu na ~~tie~~ zadači. Zatoa e potrebno da se napravi ušte eden čekor napred. Pokraj sfačanjete ~~na~~ značenjeto na oddelnite celi i dobivanjeto intelektualna pretstavava za rezultatot, celite treba da se povrzat so svesta deka tie se i moi celi, so želbata da bidat postignati, so namerata i rešenieto za nivno postiganje, a toa znači deka celta treba da se vklučí vo povedenieto na ličnosti⁴⁹. So drugi zborovi, soznanite celi i zadači treba da dobijat opredelena smisla za učenikot, niv da gi usvoi odvnatre da gi smesti vo sebe, da go otvori svoeto srce. Ovaa potreba ja iskažal A.N. Leontjev koga napišal: "Ako prašanjeto na svesnosta se zeme vo negovata poširoka forma togaš toa treba da se postavi ne taka, na primer: sposobno li e deteto da sfati što e toa tatkovina? tuku kako toa go postavil Dobroljubov; može li deteto "da ja smesti vo sebe tatkovinata" (vmestit v sebja otečestvo)? Zadadvorešnata razlika na zborovite se krie ogromna psihološka razlika. "Vmestit v sebja" - toa ne e isto što i da se razbere. Što znači da se razbere i vrz osnova na što obično se sudi za razbiranjeto? Vrz osnova na umeenjeto da se objasni, da se raskaže, da se napiše sostav na dadenata tema. No toa umeenje ušte ne e svidateljstvo za toa deka raskažanoto stanalo za deteto vnatrešna sopstvenost, deka toa navistina se "smestilo vo negovata ličnost"⁵⁰.

49. G. D. Pirjov, cit. delo, str. 93.

50. A. N. Leontjev, cit. statija, str. 68.

Sveduvanjeto na odnosot kon učenjeto samo na sfažanje značenjeto i potrebata na toa što se uči e posledica na intelektualističko tolkovanje na svesta i intelektualističkoto interpretiranje na principot na svesnata aktivnost, spored koe e dovolno učenikot da sfati što ~~ke~~ uči i zošto ke uči taka što negoviot udel da bide svesno-aktiven. Ovde kako ~~1~~ da¹ se veruva na starata idealistička postavka: znaenjeto na idejata na dobroto e dovolna garancija da se postapuva dobro. Premnogu se veruva na verbalnite objasnuvanja na potrebata na toa što se uči, a se zapostavuva respektiranjeto, upravuvanjeto i razvivanjeto na golemiot registar realni motivi što pretstavuvaat neposredni pričiniteli na odnosot na ličnosta kon svetot opšto i kon učenjeto posebno.

Osoznavanjeto, znači, na celite i zadačite e samo ednata strana na formiranje svesen odnos kon poučuvanjeto i učenjeto. Vtorata, mnogu poznačajna strana e vnatrešniot odnos što go ima učenikot sprema tie celi i ~~zad~~čiči, vnatrešno kolku gi prifača i kakva smisla imaat za nego. Vakviot odnos se formira vrz osnova na realnite motivi što ja pokrenuvaat ličnosta na akcija. Zatoa, izgradvanjeto na svesniot odnos na učenicite kon zadačite i celite e prašanje na motiviranosta na učenicite. "Od nea (motiviranosta), kako ukažuva S.L. Rubinštajn, se uslovuva i vnatrešnata soadržina i smislata na zadačata za deteto! Ako pedagogot ne formiral vistinska motivacija, togaš vnatrešnata soadržina na zadačata za deteto može da se iskrivi i ostro da se razlikuva od negovata objektivna soadržina i zamisla na učitelot, odnosno vospituváčot"⁵¹.

Svesното učenje e tipično motivirano učenje. Toa se karakterizira, pred sé, so razviena potreba za ona što se uči. Uspešno, dolgoročno svesno učenje na eden nastaven predmet e nemožno ako toj predmet ne se povrzuva so osetenite potrebi. Zašto

⁵¹. S. L. Rubinštajn: Psihologija i odgojni rad, cit. delo, str. 93.

"razumno e da se pretpostavi, kako što pišuva D.P Ausubel, deka samo onoj materijal može da bide smisljeno usvoen i integriran na edna podolgoročna osnova vo kognitivnata struktura, koj e povrzan so podračjeto na interesot, preokupiranosta, naklonetosta vo psihološkoto pole na individuata"⁵². Učenici koi nemaat razvieno dostatna potreba da znaat i sfaќaat, sosema prirodno upotrebuvaat relativno slab uĉeben napor, manifestiraat nedovolno svesen odnos kon uĉenjeto i ne posvetuvaat dovolno vreme na vnatrešnata razradka na smislenite sodrţini. Zatoa, nerealno e da se oĉekuva uĉenicite smisljeno, svesno da gi sovladuvaat nastavnite zadaĉi ako vo isto vreme ne razvivaat i osetat potreba za niv. Štom ednaš takvata potreba ke se razvie, togaš prirodno, uĉenjeto stanuva posmisleno⁵³.

Meѓutoa, odnosot meѓu svesnoto uĉenje i motiviranje e tipično reciproĉen vo svojata osnova. Osetenata potreba nešto da se uĉi, da se sovlada i razreši ne se javuva samo kako uslov za svesnoto i aktivno pouĉuvanje i uĉenje. Taa vo isto vreme e i negov rezultat. Svesnoto uĉenje ja ima osobenosta da sozdava sopstveni motivi, da raĝa, pottiknuva, razviva novi potrebi i kognitivni interesi za uĉenje. Ne bi bilo ni malku paradoksalno ako istakneme, pišuva D.P. Ausubel, deka najefikasniot metod na razvivanje vnatrešna motiviranost da se uĉi e ako se sosredotoĉime na kognitivnite i emotivnite aspekti na uĉenjeto i se potpreme vrz motivacijata što se razviva retroaktivno kako rezultat na uspešnite pedagoški postiganja⁵⁴.

Poradi ova, soznavaĉkite motivi (ţelba za znaenje, soznavaĉki interesi, ţelba za sovladuvanje) se meѓu poznaĉajnite motivi na svesnoto uĉenje. Kako motivi od vnatrešen tip (intrinsic),

52. David P. Ausubel: The Psychology of Meaningful Verbal Learning. Grune - Stratton New York - London, 1963, str. 227.

53. Istoto, str. 227.

54. Istoto, str. 226.

koi se orientirani direktno kon soznajnite zadači, tie se mnogu poefikasni i poznačajni ~~zavre~~ ovoj vid učenje otkolku za drugite vidovi. Vo nivnata osnova se tendenciite na ljubopitnosta i srod-nite predispozicii na čovečkata individua da ispituva, manipulira, sfača i doađa vo interakciski odnosi so okolinata. Vo početokot poveče kako potencijalni tendencii, a pomalku kako aktuelni moti-vacioni osobini i obično nespecificirani vo soadržinata i nasokata, tie postepeno stanuvaaat aktuelna motivaciona sila kako rezultat na razvitokot na individuaata, nejzinata uspešna praktika i asimili-ranjeto na vrednostite od svojata sredina so koj~~ix~~ taa se identifi-kuva. Zatoa, koristenjeto i razvivanjeto na kognitivnite (sozna-vačkite) motivi vo svesnoto učenje, pred sé, označuva koristenje i pottiknuvanje na ~~hendenciite~~ na ljubopitnosta kaj deteto, koja vo osnova pretstavuva nagonska tenedencija za soznavanje i koja po-docna izrasnuva vo želba za znaenje, vo baranje da se odga~~st~~nat tajnite, da se soznae nesoznaenoto, i drugo. So takva motivaciona nasočenosť se sozdava i održuva pozitivna raspoložba za dobivanje znaenje; se predizvikuva i izgraduva intelektualna budnost i gotov-nost za novo, neobično, posebno; se pottiknuvaat i razgranuvaat soznavačkite interesi; se stavaat setilata i umnite sposobnosti vo akcija; se jaknat i oblagoroduvaat čuvstvata na radost, zadovolstvo i drugi, što go sledat soznavanjeto, naoganjeto i otkrivanjeto. Na ovoj način, so koristenjeto i razvivanjeto na kognitivnite motivi, nastavnite celi i zadači dobivaat smisla za učenikot, toj se otvora za niv, gi prifača, gi smestuva vo sebesi i svesno gi aktivira svoje sili za nivno sovladuvanje. Pottiknuvan od kognitivni moti-vi učenikot ne se zadovoluva so površno, ~~formalno~~ ovladuvanje so znaenjata. Gonet od stremežot da soznae sé toj se obiduva da pronik-ne vo nivnata suština, da gi otkrie vnatrešnite vrski i odnosi, da gi postavi vo postojniot sistem na znanja, da gi verificira, posto-jano reaktivira, i slično. Toa znači deka postoenjeto i razvivanjeto

na kognitivnite interesi se važni komponenti vo izgraduvanjetu na svesen celenasočen odnos kon učenjetu i svesnotu i aktivno sovladuvanje na nastavnite celi i zadači.

Nie bi bile nerealni i vo praktikata neefikasni koga vo obidite na svesno aktiviranje na učenicite vo nastavata bi se potpirale isključivo na kognitivnite motivi. Toa vsušnost bi značelo stesnuvanje na motivacionite izvori na svesnoto učenje i pokazuvanje na nepoznavanje na motivacionata priroda na učenicite.

Povedenieto i aktivitetot na ličnosta, vo slučajot na učenikot, go opredeluvaaat i drugi motivi i potrebi što često se mnogu poznačajni za negoviot razvitok. Se razbira, site tie različno se odnesuvaaat sprema učebnite aktivnosti na učenikot. Nekoi od niv dejstvuvaat direktno, a drugi poveќе indirektno. Meѓutoa, i vo dvata slučaja, e potrebno da se vospostavi vrska, odnos, "most" so tekovnata nastavna zadača. Bez toa, motivacionote agensi ostanuvaaat latentni ili nasočeni vo nesakana nasoka, često sprotivna na intenciite i potrebite na predmetnata zadača. Koga se uspeva takov "most" da se vospostavi, togaš i nasproti prirodata na motivot, toj može da se stavi vo služba na realiziranje nastavnite celi i zadači. Vrz taa osnova na mnogu uspešen način se vrši nužnoto modificiranje, usovršuvanje na postojnite motivi i razvivanje novi koi vo hierarhiskata skala na socijalno prifatlive motive stojat sé pogore i pogore. Ottuka, so pravo možeme da zaključime deka svesnoto učenje pretpostavuva celosna mobilizacija na motivacionite agensi na ličnosta i deka sekoj motiv može da se iskoristi i stavi vo negova služba. Motivite na ličnosta, kako što se: potrebata za sigurnost, ljubov, prifatenost, status i čuvstvo na pripaѓanje, afirmiranje, počituvanje i socijalno odobruvanje vo različnite socijalni mikro-i makro-strukturi i slično - se značajni faktori vo životot i razvitokot na ličnosta i odre-

duvanje nasokite na negovoto povedenie⁵⁵. Tie se značajni i za svesnoto kreativno učenje no, za razlika od kognitivnite motivi, ne dejstvuvaat neposredno, tuku posredno. Nivnoto zadovoluvanje pridonesuva da se sozdadat pretpostavki za stapuvanje vo akcija na motivite što se direktno povrzani so učenjeto, odnosno energijata mobilizirana za nivnoto zadovoluvanje da se oslobodi i nasochi kon nastavnite zadači i nivnoto realiziranje. Upravuvanjeto so so ovie složeni i izrazito suptilni procesi bara odgovoren i kreativen odnos od strana na nastavnikot. Ova e podračje kade što se manifestira suštinskata strana na rakovodenjeto so procesot na učenjeto. Zatoa, izgraduvanjeto na svesen, celenasočen odnos vo učenjeto, pretpostavuva tokmu upravuvanje so ovie dlabinski i suptilni procesi na vospostavuvanje korelativni vrski megu raznovidnite potrebi i celite i zadačite na nastavata.

Od aspektot na svesnoto učenje, isto taka, posebno značenje ima mobiliziranjeto i razvivanjeto na grupata motivi kako što se: potrebata za realizacija na jas (self-actualization, self-enhancement), motivi na sposobnost, postiganje (competence, achievement-motiv) i slično⁵⁶. Toa se potrebi na ličnosta za postiganje, taa da stane ona što saka da bide, odnosno tendencii na individua-ta da stane ona što taa e potencijalno. Ovie dobivaat ušte poveke vo svojata vrednost koga se socijaliziraat, se povrzuvaat so sves-ta da se stane koristen člen vo opšttestvoto, so potrebata da se bide aktiven, kreativen učesnik vo negovoto progresivno preobrazuvanje. ^{ovaa} Vrz osnovna formiranje pogledi, stavovi, ubeduvanja, principi, usvoenite opšttestveni vrednosti imaat sušttestveno značenje vo motivacionata sfera na učenikot opšto, a vo svesnoto učenje posebno⁵⁷.

55. Pauline S. Sears and Ernest R. Hilgard: The Teacher's Role in the Motivation of the Learner, vo knjigata "Theories of Learning and Instruction, the Sixty - Hird Yearbook of the National Society for the Study of Education, 1964, str. 182 - 209.

56. Istoto,

57. S.M. Rives, Vospitanie voli učaščihsja v processe obučeniya, Izd-vo APN RSFSR, 1958, str. 69-81, Podsticanje učenika na učenje (Iskustva iz SSSR-a), Jugoslovenski zavod za poučavanje školskih i inhosvetnih pitanja. Beograd. 1965.

Site tie se pretpostavki i rezultat na svesnoto učenje. Nivnoto sozdavanje, pottiknuvanje, razvivanje i kontinuirano mobiliziranje e biten beleg na svesnoto učenje.

Da zaključime. Bez soodvetno pottiknuvanje i nasočuvanje dinamikata na motivacionite agensi vo učenikot e nemožno izgraduvanje na svesen celenasočen odnos kon učenjeto, nitu e možno nastavnite celi da se prifaќaat kako svoi sopstveni i sakani. Naporite vo soznavanjeto na celite i zadačite od učenicite ke gi donesat očkuvanite rezultati samo vo toj sluќaj koga se pottiknuvaat i sozdavaat soodvetni motivi, odnosno soznaenite celi i zadači se doveduvaat vo korelacija, vrska so vnatrešnite stimuli na ličnosta.

Kako rezultat na rakovodenjeto so ovie procesi se intensiviraat kognitivnite, volevite i emotivnite komponenti, vklučeni vo procesite na učenjeto i se razviva namera da se uči (intent to learn). Namera^{ta} da se uči e značajna osobenost na svesnoto učenje. Nejzinoto postoenje ukažuva deka ličnosta subjektivno se vklučuva (ego - involved) i se mobilizira za pretstojnata zadača. Ispituvanja^{ta} pokažuvaat deka tamu kade što e prisutna namerata da se uči tamu učenjeto e posuperiorno vo sfaќanjeto, trajnosta, primenljivosta na dobienite znaenja, i slično⁵⁸.

Se pokažuva poseben vid odnos koj se karakterizira so gotovnost na individuata za zafaќanje so zadačata (learning set⁵⁹). Ovoj aspekt na odnosot se izrazuva (a) kako manifestacija na opšta metodološka iskusnost vo pristappvanjeto kon edna učebna zadača ili vo atakuvanje na poseben tip problem (learning to learn); i (b) kako manifestacija na pogodn dejstvuvački stav ili momentna

58. David P. Ausubel, cit. delo, str. 235.

59. Set - toa e sostojba na gotovnost za izvesen specifičen akt ili forma na povedenie, odnosno predispozicija sprema specifični vidovi na povedenie ili celi ili sprema site niv, što često se upotrebuva kako sinonim na stav (attitude). Cater V. Good, Dictionary of Education, Mcgraw - Hill Book Company, 1959, str.498.

sostojba na gotovnost za zafakanje so eden poseben vid aktivnost ("warm - up" effect)⁶⁰.

Prvot aspekt se sotoi od relativno stabilni kognitivni postiganja povrzani so strategijata na učenjeto dobiena od minato- to iskustvo na učenje, koja silno vlijae vrz aktuelnata sodržina i nasoka na tekovnata učebna aktivnost.

Vtoriot aspekt, pak, se sotoi od faktorite na gotovnost vklučeni vo tekovnoto sosredotočuvanje na vnimanieto, mobilizacija na naporot i sovladuvanje na početnata inercija.

Sostojbata na gotovnost, stavot (learning set) na uče- nikot može da bide različen. Zavisno od toa može da se pravi raz- lika megu svesnoto i mehaničkoto učenje, aktivnoto i pasivnoto učenje. Učenikot može da nastojuva novo naučenata sodržina da ja integrira so postojnite znaenja ili da se zadovolji samo so prosto- to asimiliziranje na sodržinite kako diskuntionirani i izolirani celi za sebe. Toj može da se trudi novata sodržina da ja prevede vo svojata idejna osnova i vokabularili da ostane prosto zadovolen so toa kako e taa vnesena, bez nikakvo vnatrešno prestrukturiranje, megusebno usoglasuvanje i slično; toj može da se stremi da dobiva precizni i dovolno osnovani znaenja ili da bide zadovolen so neo- dredeni, difuzni poimi, generalizaciji, i drugo⁶¹.

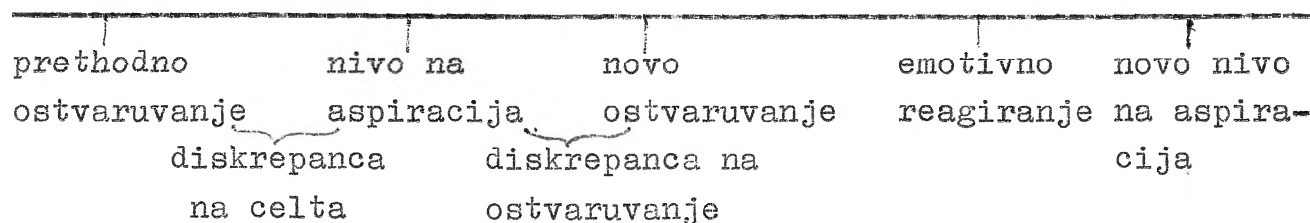
N. I. Muračkovski, vo analiziranjeto i klasiranjeto na tipovite učenci koi ne uspevaat, se služi tokmu so analiziranje na odnosot kon učenjeto što go formirale učenicite vo tek na po- dolga praktika. Toj istaknuva deka neuspehot na oddelni učenci se dolži na formiraniot stav kon učenjeto što se manifestira vo tendencijata na sistem^{no} intelektualno nedovolno optovaruvanje - nesakanje da se misli, stremež da se izbegnuva umstvenat~~z~~ rabota i da se baraat različni sporedni patišta nepovrzani so učenjeto,

60. David P. Ausubel, cit. delo str. 202.

61. Istoto, str. 21.

i drugo⁶². So drugi zborovi, toa e odnos što se karakterizira so takanarečenata intelektualna pasivnost. Menuvanjeto na takvot odnos e osnoveⁿ, iako ne edinstven, pat ~~ve~~ borbata protiv neuspevanjeto. Tokmu zatoa, svesnoto učenje, tesno povrzano so motiviranjeto, sozdava osnovni pretpostavki za formiranje pozitiven stav na učenje i gotvnost na individot za neposredno kognitivno, volevo i emotivno vključvanje vo postavenite zadači.

Konečno, so uspešnoto rakovodenje na motivacionite agensi na učenicite, svesnoto, celeñasočeno učenje pridonesuva učenicite da postavuvaat novi povisoki sopstveni standardi što sakaat da gi postignat i održat. So drugi zborovi, tie manifestiraat opredeleno nivo na aspiracii, level of aspiration, vo odnos na svoje pretpostojni ostvaruvanja. Nivo na aspiracija e nivoto na ostvaruvanje vo edna zadača što individuat se obiduva ili misli deka ke go ostvari vo slednite svoi akcii⁶³. Koga ličnost e aktivno vključena ~~ve~~ zadačata taa si postavuva novi standardi što saka da gi postigne. Kako se odviva ovoj proces na postavuvanje novi standardi obično se pretstavuva so pomoš na vremenska skala⁶⁴.

Ovaa skala ni pokažuva deka po prethodnite postiganja učenikot postavuva novi standardi, pokažuva novo nivo na aspiracije. Vo sporedba so prethodnite postiganja tie možat da bidat povisoki ili poniski. Razlikata megu prethodnoto ostvaruvanje i postavenoto

62. N. I. Muračkovski: Tipi neuspevajušči školjnikov, "Sovetskaja pedagogika", 1965, br. 7, str. 59 - 69.

63. Herbert J. Klausmeier: Learning and Human abilities - Educational Psychology, A Harper International Student Reprint, 1964, str. 328.

64. E. A. Peel, cit. delo, str. 79.

nivo na aspiracija se obeležuva kako diskrepanca na celta, što može da bide pozitivna (positive goal discrepancy) - koga nivoto na aspiracijata e povisoko od prethodnoto ostvaruvanje ili negativna - koga nivoto na aspiracija e ponisko od prethodnoto ostvaruvanje. Po naporite da se realizira postavenoto nivo na aspiracija ličnosti postignuva novo ostvaruvanje. Razlikata megu nivoto na aspiracija i novoto ostvaruvanje se obeležuva kako diskrepanca na ostvaruvanje, što može da bide negativna - koga novoto ostvaruvanje e pod nivoto na aspiracijata ili pozitivna, - koga e nad nivoto na aspiracijata. Zavisno od ova, ličnost reagira najraznovidno i, vo soobraznost i so drugi faktori, postavuva navo nivo na aspiracija.

Uslovite, faktorite što vlijaat ili rakovodat so promenite na nivoto na aspiracijata vo nastavnite situaciji možat da bidat raznovidni. Peel gi klasiral glavno vo dve grupi:

Prvata grupa ja sočinuvaat personalnite faktori što se povrzani so neposrednata situacija i iskustvoto na učenikot, sostojbata, karakterot i nivoto na motivacijata na ličnost i slično⁶⁵. Vo naučnite ispituvanja posebno vnimanie, e obrnato na ispituvanje na odnosot megu doživuvanjeto na uspeh odnosno neuspehot i nivoto na realnosta na aspiraciite što si gi postavuvaat učenicite. Ispituvanjata na Lewin, Sears, Byer, Child i Whiting, i drugi gi izvlekuvaat slednite zaključoci:

1. Uspehot obično vodi kon izdiganje na nivoto na aspiraciite, a neuspehot kon negovoto snižuvanje. Kolku e pogolem uspehot, tolku e pogolema verojatnosta za izdiganje na nivoto na aspiracijata i obratno, kolku e pogolem neuspehot tolku e pogolema verojatnosta za negovoto snižuvanje.

2. Promenite vo nivoto na aspiracijata se delumno funkcija na promenite vo verbata na subjektot vo svojata sposobnost

65. E. A. Peel, cit. delo, str. 79.

da ja postigne celta. Niskoto nivo na aspiracija često e pridruženo so visoka potreba da se izbegne doživuvanje neuspeh. Nekoi individui go zaštituvaat svoeto samopočituвање so postavanje na celi što se dovolno niski da bidaat lesno postignati.

3. Verojatno neuspehot vodi vo povlekuвање ođ postavuвање na celite, ~~odostoj~~ neuspehot. Ako neuspehot e preteran togaš deteto može "daja napušti zadačata", što znači deka nivoto na aspiracijata se sveduva na nula.

4. Efektite na neuspehot na nivoto na aspiraciete se povarijabilni otkolku efektite na uspehot. Učenci so čuvstvo na uspeh postavuvaat porealno nivo na aspiracija, a učenci so čuvstvo na neuspeh često postavuvaat nerearno nivo na aspiracija. Nesigurni individui doživuvaat čuvstvo na uspeh so postavuвање visoki celi koi tie znaat deka nikogaš ne možaž da gi ostvarat.

5. Čuvstvoto na uspeh ili neuspeh može da bide doživeano samo od onie koi subjektivno se vklučeni vo zadačata. Deteto što ne e vklučeno ne može da doživee nitu uspeh, nitu neuspeh.⁶⁶

Holmes analizirala 59 studii što se bavele so nivoto na aspiracija vo vremeto od 1930 - 1958 godina i došla do slični zaključoci⁶⁷.

Vtožata grupa ja sočinuvaat faktorite na opštestvenata sredina - standardite na sredinata, grupata, oddelenieto, oddelnite učenci. Prosečniot standard na edna grupa, oddelenie i slično dejstvuva vrz individualnoto nivo aspiracii. Zatoa, može da se sluči poupešno, odnosno posposobno dete da postavi ponisko nivo

66. Sears, P.S; Levels of aspiration in academically successful and unsuccessful children, Journal of abnormal and Social Psychology, 1940, br. 35, str. 498 - 536;

Lewin, K., Dembo, T., Feshinger, L., and Hars, P.S., Level of Aspiration, gl. 10, vo knjigata - Personality and Behaviour Disorders, Vol. I, ed. Hunt, McV. (Ronald Press, New York); Child, J. L. , and Whiting, J.; Determinants of level of aspiration: evidence from everyday life, Journal of abnormal and Social Psychology, 1949, br. 44, str. 303 - 314.

67. Herbert J. Clausmeier, cit. delo, str. 333.

na aspiraciji i obratno. Grupata može da vrši vlijanje vrz individualnite standardi i soglasno prestižit što go ima taa.

Ova znači deka vnatrešnoto prifaćanje na osoznaenite nastavni celi i zadaći i postavuvanjeto na standardi, odnosno nivo na aspiracija za nivnoto sovladuvanje e prilično kompleksen i suptilen proces vo koj se isprepletuva udelot i vlijanieto na golem broj faktori. Ne može da postoji pozitivno nivo na aspiracija tamu kade što ne postoji vkluchenost na subjektot vo zadaćata. A vkluchenosta, megu drugoto, e uslovena od stepenot i nasochenosta na motivacionite sili vo ućenikot. Rakovodenjeto so tie agensi istovremeno znači i rakovodenje so procesite na postavuvanje i prifaćanje realni i pozitivni nivoa na aspiraciji na ućenicite vo procesot na poućuvanjeto i ućenjeto vo nastavata.

v/ Mentalna i fizićka aktivnost na ućenicite vo nastavata

Sovremenoto interpretiranje i suštinskoto odreduvanje na principot na svesnata aktivnost e usloveno, megu drugoto, i od toa kako se sfaća i vo kakov odnos vo procesot na nastavata se postavuvaat vnatrešnata, intelektualnata, impresivnata, psićkićkata aktivnost i nadvorešnata, praktićna, motornata, ekspresivnata, fizićkata aktivnost na ućenicite. Pravilnoto sogleduvanje i funkcionalno usoglasuvanje na ovie aktivnosti e osnovna pretpostavka za sfaćanjeto na totalitetot i brojnite dimenzii na ovoj princip.

Meġutoa, istorija na didaktićkata teorija i praktika, kako što beše izneseno porano, ni pokažuva deka vo analiziranjeto i usoglasuvanjeto na ovie vidovi i aktivnosti bile prisutni ednostrani favoriziranja, alternativni konfrontiranja, precenuvanja ili potcenuvanja, nesogledovanja i potcenuvanja na nivniot odnos, i slićno.

Dodeka tradicionalnata škola nastojuala da go sožuva čistiot intelektualen karakter na školskata rabota, koja vo praktikata se razvivala sosema ednostrano vo smisla na razvivanje sposobnosti za primanje, reformnite dviženja na buržoaskata pedagogija kon krajot na XIX i početokot na XX vek (pretstavnice na rabotnata škola od manuelniot pravec - Keršenštajner, proizvodstveni-ot pravec - takanarečenite odlučni školski reformatori vo Germanija i pretstavnice na Edinstvenata rabotna škola vo Sovetskiot Sojuz, pretstavnice na školata na dejstvuvanjeto - Laj, aktivnata škola - Ferier, funkcionalnata škola - Klapared i dru) široko ja otvoraat učilišnata vrata na praktičnata fizička rabota. Osuduva- jki go pasivnoto sedenje i slušanje na učenicite vo starata škola, tie go istaknuvaat izvanrednoto značenje na praktičnite, odnosno motornite aktivnosti na učenicite vo nastavata so angažiranje na poedinite delovi na teloto, i toa, pred sé, na racete. Spored niv, učenicite treba da učat rabotejki. Zatoa, vo nastavata treba da se vnesat poveќе praktični aktivnosti. Ovaa orientacija usloвила voveduvanje na račnata rabota kako poseben predmet, organiziranje na rabotilnici, kabineti, laboratorii, pretvoranje na klasičnite učilnici vo rabotilnici, organiziranje na praktičnata rabota i von učilišnata zgrada po raznite prirodni objekti i pretprijatija i dr. Pod vlijanieta na otkrivanjeto golemoto značenje na kinestetičkite oseti na učenjeto, do koja došla psihologijata, tie go postavuvaat baranjeto - fizičkata rabota na učenicite da pretstavuva osnova na nastavniot proces⁶⁸.

Spored toa, pretstavnice na "novata" škola i "novata" didaktika postojnata aktivnost vo tradicionalnata škola ja proširuvaaat so motorna, praktična aktivnost. Na toj način tie imaaat zaslugaa što ukažuvaat na nedostatocite na aktivnosta vo starata ško-

68. Didaktičkoto koristenje na kinestetičkite oseti pretstavuva verojatno najvreden prilog na didaktičkata koncepcija na Laj.

la i ja z bogatstva so nov vid aktivnost. Međutoda, ova konceptija stavena vo služba na interesite na vladatelskata klasa vo kapitalističkoto opštество, vo učilišnata praktika dobila takva realizacija što došlo do hipertrofija na praktičnata aktivnost i do atrofija na intelektualnata strana na nastavniot proces. Učenicite mnogu praktično rabotele no malku znaele naučeni podatoci, poimi, zakonitosti. Učenjeto i poučuvanjeto postepeno se modificiralo vo izrežuvanje, modeliranje, lepenje, crtanje, račno rabotenje i sl. So drugi zborovi, racete na eden svoeviden način ja potisnale glavata.

Ova tipično podvojuvanje i ednostrano apsolutiziranje na praktičnata, fizičkata aktivnost se uslovuva od poveќе pričini, a, pred sé, od karakterot i potrebite na togašniot stepen na razvitok na klasnoto opštество i načinot na proizvodstvoto (tajlorizam, sprotivstavuvanje na fizičkata i intelektualnata rabota), nedostatnitate soznanija na psihofiziologijata na rabotata opšto i učenjeto posebno i drugo.

Međutoda, socijalističkite opštествeni odnosi, razvitokot na tehnikata, sovremeniot ~~razvijen~~ način na proizvodstvo sozdavaat pretpostavki za novi odnosi među fizičkata i intelektualnata rabota i soglasno rezultatite na ispituvanjata na psihofiziologijata na trudot ovie formi na aktivnosta se sogleduvaat vo nova svetlina.

Socijalističkoto opštество, oslobodeno od klasnite ograničenosti na podelbata na trudot, ja ukinuva sprotivnosta među fizičkiot i intelektualniot trud i go otfirila potcenuvanjeto na bilo koj od ovie vidovi rabota. Čovekoviot trud sé poveќе se intelektualizira, odnosno se ispolnuva so elementi na intelektualna rabota. Razvitokot na tehnikata objektivno doveduva do postojano smanjuvanje na fizičkata strana na rabota, a zgolemuvanje na intelektualnata. Čovekot sé poveќе primenuva tehnički znaenja, se služi

so sé pokomplicirani alati i mašini za čie upravuvanje e potreben intelektualen napor. Socijalističkite opštstveni odnosi go zabrzuvaaat ovoj proces i pred nastavata, učilišteto ja postavuvaaat zadata idnite proizvođiteli i upravuvači da se podgotvuvaat za trud za koe e potrebno ne samo izobrazuvanje na rakata tuku i formiranje na intelektot. Na toj način, učilišteto e povikano da go pomaga procesot na dokinuvanje na sprotivnosta među fizičkiot i intelektualniot trud. Ova označuva deka novite opštstveni odnosi i načine not na proizvodstvo go prifaakaat trudot kako edinstvo na fizičkata i intelektualnata rabota, vo koi dвете komponenti ne se protivstavuvaaat tuku meğusebno se povrzuvaaat i doplñuvaaat. Zatoa, verojatno e popravilno, kako što pišuva Šimleša, da se zboruva za fizička i intelektualna strana na raboutata otkolku za dve posebni napolno sprotivni formi na rabota⁶⁹.

Do slični zaklučoci za odnosot među fizičkata i intelektualnata rabota né upatuvaaat i rezultatite na ispituvanjata na psihofiziologijata na trudot. "Ako pod rabota podrazbirame, pišuva Z. Bujas, ne bilo koja aktivnost, tuku nasočena svesna aktivnost so koja se postignuvaaat odnapred opredeleni celi, togaš takvata dihotomija go gubi svoeto opravduvanje... nema čovečka rabota što bi se odvivala samo na fiziološko nivo, a isto taka ne postoji ni mentalna aktivnost što ne bi ja vklučuvala aktivnosta na celiot organizam. Od naučna strana takvata podelba možeme da ja prifatime samo dotoku što vo neкои raboti preovladuva aktivnosta na najvisokite nervni strukturi so poslabo učestvo na muskulniot sistem, dodeka kaj drugite raboti preovladuva motornata komponenta"⁷⁰. Od ova se gleda deka, spored naodite na prof. Bujas, sekoe ostro odvojuvanje, sprotivstavuvanje na telesnata rabota na mentalnata i

69. Pero Šimleša, Učenje i njegovo mesto u nastavi, "Pedagogija", 1964, br. 2. str. 170.

70. Zoran Bujas, Psihofiziologija rada, Zagreb, 1959, str. 9.

obratno ne naoga nitu fiziološka nitu psihološka opravdanost. "Nema takva telesna rabota što bi se vršela samo vrz osnovu fiziološki procesi, a ušte poveke nema mentalna rabota koja bi bila isključivo psihonervna priroda"⁷¹.

Ova što se odnesuva za trudot opšto se odnesuva, sekako vo prekršen, specifičen vid, i za učenjeto kako specifična forma na trud. Učenjeto gi ima site atributi na vistinskata rabota. Zatoa, poağajki od napred navedenite stanovišta, sovremenoto tolkuvanje na svesnata aktivnost vo nastavata se osloboduva od alternativnoto zastapuvanje na fizičkata odnosno mentalnata aktivnosti i preku dijalektička negacija ja nadrasnuva nivnata apsolutizirana forma i gi postavuva ve edinstvo na sprotivnosti. Primeneto vo procesot na nastavata ova bi značelo deka aktiviranje na učenicite pretstavuva aktiviranje i na intelektot i na teloto; deka sekoj soznaen proces može da vključuva raznovidni fizički, praktični, motorni, ekspresivni aktivnosti i obratno, sekoj manipulativen, fizički, motoren proces može da sodrži i da bide ispolnet so intelektualni, vnatrešni, psihički elementi; deka samo vo nivnoto edinstvo može da se realiziraat soznavačkite i drugite zadači na nastavata. Na ovoj način principot na svesnata aktivnost se sдобiva so nova dimenzija. Zato, i od ovoj aspekt, sovremenata didaktika pravi čekot napred vo sodržinskoto odreduvanje na ovoj princip vo sporedba so odredbite vo tradicionalnata didaktika i didaktikata na brojnite i raznovidni reformni pravci.

Spored toa, vo sovremenoto koncipirano učilište aktivnosta na učenicite vo nastavata ke se javuva i manifestira vo dva vida koi meğusebno ke se povrzuvaat i dopolnuvaat. Tie meğusebno ke se razlikuvaat samo dotolku dokolku intelektualnata odnosno motornata komponenta istapuva na preden plan i go odreduva esnovniot

71. Istoto, str. 30.

beleg na aktivnosti. Nastavata ke gi pottiknuva, pred sé, aktivnostite što se karakteriziraat so psihička, mentalna priroda. Međutoa, taa ke gi pottiknuva vo isto vreme i aktivnostite kade poveke dogaat do izraz motornite, fizičkite i ekspresivnite dejnosti.

Praktičnata, fizičkata aktivnost e onaa aktivnost što učenikot ja prikažuva na rabota vo rabotilnicata, rabotnata masa, so alat i materijal vo rakata, vo učilišnata gradinka, zemjodolškoto stopanstvo, učilišnata zadruga, proizvodstveniot pōgon i dr. Toa e taa aktivnost vo koja težišteto leži na nadvorešnite, fizičkite, motornite manifestacii⁷², kade što akcentot e staven na izobrazbata na racete, na primenata na znaenjata vo praktika, formiranje na rabotnite naviki i neguvanje na kulturata na rabota. Isto taka, toa e ona aktiviranje na učenicite što go vikame ušte ekspresivno, što e svrteno kon nadvor, koe se objektivizira i materijalizira vo forma na modeliranje, grafičko pretstavuvanje, konstruiranje, izgraduvanje, manipuliranje, proizveduvanje i slično.

Praktičnata aktivnost ima posebno mesto i uloga vo našeto sovremeno učilište. Učenicite se postaveni pred zadačata, se razbira, usloveno od karakterot i stepenot na učilišteto, vo tekot na školuvanje da se zapoznaat i da dobijaat umeenja i naviki za izveduvanje na određena niza integrirani i praktični operacii, da se naučaat da rakuvaat so osnovnite pomagala, odnosno oradija na rabota vo izveduvanje na praktični operacii i rabotata vo celost taka što od zanaetčkiskata praktična rabota postepeno da preminuvaat na industriskiot stil na rabota vo koj se upotrebuvaat soodvetni mašini, mehanizmi i instrumenti.

Od ovoj aspekt vnanie zaslužuvaat obidite na analiziranje na raznite vidovi praktična rabota, evidentiranje na prakti-

72."Toa što odnadvor ja karakterizira telesnata rabota e aktivnosta na glavniot aktivno-pokreten aparat: muskulniot sistem" (Zoran Bujas, cit delo, str. 10.)

čnite operaciji i izdvojuvanjeto na onie što se značajni vo nastavata na oddelnite stepeni i koi učenicite vo tekot na školuvanjeto bi morale da gi sovladaat⁷³. Isto taka, od značenje se i raznite sistemi vo izveduvanjeto na praktičnata rabota vo nastavata.

Pokraj ova, praktičnata ili motorna aktivnost ima i psihološko, gnošološko i didaktičko značenje vo realiziranjeto na zadačite na nastavata vo celina. Zatoa, taa ne bi trebalo da se potcenuva i zapostavuva. Međutoa, ne bi smeele da odime vo ekstremnost i da ja precenime ulogata na praktičnata aktivnost vo dobivanjeto znaenja i razvivanjeto sposobnosti kaj učenicite vo procesot na nastavata. So primenata na praktičnite aktivnosti potrebno e da se postignuvaat onie vospitni i obrazovni vrednosti koi takvite aktivnosti spored svojata struktura, karakter i funkcija možat najoptimalno da gi dadat.

Vtorata e onaa aktivnost koja učenikot ja manifestira vo nastavniot proces vo tekot na obrabotkata na smetkovnite operaciji, vo usvojuvanjeto na zakonitostite vo opšttestvoto i prirodاتا, aktivnostite vo procesot na posmatranjeto, formiranjeto na pojmi, sogleduvanjeto na vrskite i odnosite, izveduvanjeto na zakoni, principii, pravila i sl. Taa e intelektualnata aktivnost pri koja akcentot e postaven na razvivanje aktivnosta na duhot, mislenjeto, raznite vidovi na mislovni operaciji i sl.⁷⁴. Taa e ušte takanarečenata impresivna aktivnost koja prima, koja e svrtena kon vnatre, aktivnosta na mislite.

Ovaa aktivnost zazema centralno mesto vo učenjeto. Učenjeto e, vo pogolema ili pomala mera, svesna intelektualna aktivnost na subjektot vo koja sekogaš e prisutna, pred sé, psihičkata aktivnost. Udelot na fizičkata strana na rabotata e različen. Taa

73. So analiziranje na različni pozivi što se baziraat na praktična rabota, D-r Vladimir Poljak uspeal da evidentira okolu 200 raznovidni praktični operaciji. (D-r Vladimir Poljak, Princip aktivnosti u nastavi, Pogledi i iskustva u reformi školstva, god IX 1964, br. 4, str. 6).

74. "Mentalnata rabota e onoj vid na aktivnost pri koja najmnogu učestvuvaat najvisokite nervni strukturi. Mentalnata

ne mora sekogaš da bide prisutna. Soglasno učenjeto na Pijaže za interiorizacijata, nadvorešnata, fizičkata aktivnost se zamenuva so vnatrešnata aktivnost na svesta. Vnatrešnata, intelektualnata aktivnost e taa što dominira vo nastavata, što go dava kriteriumot za ocenuvanje vrednosta na učenjeto. Zašto, vo krajna linija, rezultatite vo nastavnata rabota se usloveni od toa dali se dobieni so mislovni napori ili ne. Vo toj sklop, sekoj vid aktiviranje, taka i fizičkoto, praktičnoto, ja dobiva svojata smisla i odredeno značenje vo nastavata samo dotolku dokolku pridonesuva kon mislovnoto aktiviranje na učenicite. "Ako rabotata ja uprostime do kraj, pišuva Pero Šimleša, togaš bi mozele da rečeme deka vo nastavata fizičkata strana na rabotata e vo služba na psihičkata strana na rabotata. Fizičkata rabota na učenicite vo nastavata, posmatrana didaktički, ima golemo značenje za procesot na učenjeto, no ima opravduvanje samo vo slučaj koga e vo služba na učenjeto. Navistina poinaku se gleda na fizičkata rabota von nastavata i na nejzinata vospitna funkcija"⁷⁵. Od ova sleduva deka vo procesot na nastavata praktičnoto, fizičkoto aktiviranje ne e cel samoto na sebesi. Toa ima svoje mesto i značenje dokolku dokolku se povrzuva so psihičkata, vnatrešnata aktivnost na učenikot vključena vo realiziranje na nastavnite zadači, ta duri i togaš koga stanuva zbor za sovladuvanje na praktičnite operacii, Taa treba da ja mobilizira mislata i da go pomaga opštiot razvitok na individuata.

Vakvoto sfačanje na principot na svesnata aktivnost za vidovite i odnosite na ~~aktivnostite~~ što gi pretpostavuva sovremenata nastava ni dava čvrsti kriteriumi i orientacija za praktično

rabota, kako poseben oblik na nasočena psihička aktivnost e uslovena vo prv red so funkcijata na mozgovnata kora, no i toj vid na rabota ne samo pretpostavuva pravilna funkcija na drugite organski sistemi, tuku bara i sinergični promeni vo nivnata aktivnost" (Z. Bujaš, cit. delo, str. 30.).

75. Pero Šimleša, cit. statija, str. 171, "Pedagogija" 1964, br. 2. str. 171.

postapuvanje i vrednuvanje, osloboduvajki né od izvesni uprostuvanja i ednostrani favoriziranja. Zatoa, bi bile dosledni i usoglaseni so ovoj princip, ako sekogaš vodime smetka za realnite možnosti i granici na ovie vidovi aktivnosti.

Favoriziranje na fizičkoto, motornoto aktiviranje vodi do osiromašuvanje na nastavata i nejzinoto pretvoranje vo nadvorešno rabotenje, operiranje so odredeni instrumenti i materijali, a zapostavuvanje na mentalnite procesi što se sodržat vo niv, zapostavuvanje da se postavuvaat problemi i da se baraat odgovori. i si.

Vo osnovata na vakvoto favoriziranje na fizičkata aktivnost bi bilo mislenjeto deka učenikot e aktiven samo togaš koga e nadvorešno zaposlen, koga nešto neprestano crta, izrabotuva predmeti, gi prevrtuva knjigite, modelira, sobira, klasira, odgleduva raznovidni rastenija i slično. Vo rezultat na vakvata nasochenost se javuvaat raznovidni nastavni postapki i merki. Takvi bi bile, na primer, nastavnite situaciji koga na učenicite im se zadavaat nesmasni zadači od napolno manuelna/priroda (različno izrežuvanje, lepenje, bojadisuvanje i slično) taka što, po izvršuvanje na zadačite, učenicite veke ne stignuvaat da učat, odnosno da se zanimavaat so intelektualnata rabota - usvojuvanje na poimi, objasnuvanje zakonitosti, rešavanje problemi i drugo; koga za izvršuvanje na nekoj zadači učenicite moraat mnogu da šetaat (da posestuvaaat različni mesta, da izbiraat bilo kakvi predmeti) i na toj način celata svoja aktivnost da ja ispolnat so motornata, fizičkata komponenta; koga praktičnata nasochenost na nastavata se sveđuva na mehaničko treniranje, rabota po gotovi recepti i slično.

Vo ovoj kompleks vleguva i pojavata koga svesnata aktivnost na učenicite se procenuva od nejzinata kvantitativna strana, se sudi spored brojot na izvršenite vežbi, rešenite zadači, po vremeto pominato na raznite vidovi praktična rabota i slično.

Ovaa nasoočenost, potamu, e osnova na fundamentalnata za-
bluda koja dovela do toa da se misli deka učenicite moraat neop-
hodno da bidat pasivni koga se primenuvaat verbalnite metodi⁷⁶.
Međutoa, ako učenicite vniimatelno slušaat ili čitaat, gi doživu-
vaat zborovite vo pretstavi ~~iki~~ misli, togaš može da se pretposta-
vi i ustanovi vo isto vreme dlabokata subjektivna aktivnost na
ličnosta. Zar učenicite vo ovoj slučaj ne možele da bidat aktivni
i toa na povisok stepen otkolku togaš koga bile nadvorešno zapo-
sleni, no mislovno malku učestvuvale? "Oddelenie koe nepodvižno i
vozbudljivo go sluša predavanjeto na svojot nastavnik, pišuva Res-
ner, može da pokažuva samostojna dejnost vo najgolema stepen, do-
deka oddelenie ~~ko~~ koe izobilstvuvava od nadvorešna rabotlivost može
da bide bez sekakvo vnatrešno učestvuvanje"⁷⁷.

Od druga strana, bi zapadnale vo ednostranosti i ne bi
ja odrazile soadržinata na sovremenoto sfaćanje na svesnata aktiv-
nost na učenicite vo nastavata ako se zadovolime samo so razvivanje
na intelektualna aktivnost koja postepeno bi dobila belezi na
kontemplativnost, na svrtenost kon sebe, na trupanje izučeni vis-
tini i dr., odnosno ako vo isto vreme ne se izgraduva aktiven odnos
na ličnost kon sredinata, dobienite znaenja i formiranite sposob-
nosti ne se koristat vo rešavanje na sekojdnevni problemi i ne
se primenuvaat vo razmovidni praktični situaciji.

Zatoa, od posebno značenje e jasno soznanie deka sves-
nata ~~kan~~ aktivnost vo nastavata pretpostavuva i mentalno i fizičko
aktiviranje na učenicite koi se naogaat vo dijalektičko edinstvo.
Učenikot ke bide aktiven nasekade kade što se stremi so sopstveni
sili kon postiganje ~~na~~ na postavenite nastavni zadači. Vo sovre-
menoto učilište toa može da se postignuva rabotejki, vežbajki,
oblikuvajki, mislejki, posmatrajki, govorejki i slično. Soglasno

76. Maks Resner, cit. delo, str. 64-65.

77. Istoto, str. 64 - 65.

ova, sovremenata nastava ne respektira nitu favorizira samo eden vid aktivnosti. Tux naprotiv, pretpostavuva poveke od niv, zašto samo vo nivnoto bogatstvo i meğusebno isprepletovanje i vzaemno dopolnuvanje se naoga garancijata za optimalna efikasnost na nastavniot proces.

Ovoj meğuseben odnos mnogu reljefno i koncizno go ima iskažano Gete koga napisal: "Mislenjeto i dejstvuvanjeto - dejstvuvanjeto i mislenjeto, toa e zbitot na seta mudrost, koja ne e gotsekogaš priznata, ne e gotsekogaš praktikuvana i ne e sogledana od sekogo. Obete moraat da se zbidnuvaat večno, otsega i sekogaš, kako izdišuvanjeto i vdišuvanjeto vo životot; kako prašanjeto i odgovorot što ne treba da stojat edno bez drugo"⁷⁸. Ova go ima iskažano i so edna druga poznata misla: "Da mislaš e lesno, da dejstvuvaš e poteško, no najteško e da dejstvuvaš vo soglasnost so svoite misli". Ovde na eden svoeviden način Gete ja iskažuva potrebata od povrzuvanje na mentalnoto i praktičnoto aktiviranje.

Od seto ova možeme da zaključime deka na ovoj način koncipiranoto sfañanje na svesnata aktivnost vo nastavata pridonesuva nastavata da dobie vo svojata elastičnost, bogatstvoto na formi i postapki, brojnite možnosti za manifestiranje ličnosti na učenicot, povrzuvanje so životot i slično.

g/ Reproduktivna i tvorečka aktivnost na učenicite vo nastavata

Vo svojata suština nastavata e proces na poznanie i kako sekoj proces na poznanie pretpostavuva opredelena soznavačka dejnost na učenicite. Nejinata suština ne se menuva od toa što učenicite vo procesot na poznaniето vo nastavata go zapoznavaat svetot poveke posredno otkolku neposredno - preku usvojuvanje na znajata što gi ~~zadobivaa~~ ^{zadobila} i sistematiziralo čoveštvo. Zakonitostite

⁷⁸. Georg Wosner, cit. delo, str. 138

i baranjata značajni za poznanieto voopšto se istovremeno i zakonitosti i baranja, se razbita vo specifična forma, i za procesot na soznavanjeto vo nastavata posebno.

Zatoa, organizacijata i rakovodenjeto so nastavata pred sé označuva organizacija i rakovodenje so soznavačkata dejnost na učenicite, kako osnovna garancija za ostvaruvanje na celite i zadajte na sovremenata nastava. Međutoa, organizacijata na soznavačkata dejnost na učenicite vo nastavata može da bide od različen karakter: organizacija za usvojuvanje gotovi podneseni znaenja, organizacija za zapoznavanje i primenuvanje na metodite na naukite, organizacija na tvorečka, samostojna rabota na učenicite ispolneta so elementi na isleduvanje i slično. Preku ovie vidovi na soznavačkata aktivnost nastavata e povikana da obezbedi dviženje, razvijanje na soznavačkata dejnost na učenicite od stepenot na elementarnite, osnovnite formi do stepenot na povisokite, porazvienite formi na soznavanje.

Vo svetlinata na ova, vo didaktičkata teorija i praktika se javuvaat problemite za mestoto, ulogata, možnostite i granicite na organizacijata i rakovodenjeto so reproduktivniot vid soznavačka dejnost na učenicite (vid na iznesuvanje, prenesuvanje i usvojuvanje gotovi znaenja) i organizacijata i rakovodenjeto so vidot na soznavačkata dejnost koga do obrazovnite sodržini učenicite doagaat samostojno, so sopstveni ispituvanja, rešavanje problemi, po tvorečki pat (vid na samostojno otkrivanje na postojnite znaenja, samostojno rešavanje na problemi i slično).

Na ovie prašanja, vo raznite etapi od razvitokot na didaktičkata teorija i praktika, e različno odgovarano. Pokraj site raznovidnosti i specifičnosti, karakteristična e tendencijata na alternativno konfrontiranje, izdvojuvanje, favoriziranje i isključivo iscrpuvanje na nastavata so eden od ovie tipovi soznavačka dejnost na učenicite.

Među toa, denes se javuvaat novi faktori i se odvivaat novi procesi što frlaat poinakva svetlina vrz karakterot i potre-
bata od razni vidovi soznavačka dejnost na učenicite vo nastavata.
Za siće niv e karakteristična tendencijata na komplementarno posta-
vuvanje i usoglasuvanje. Nasproti naglasenite tendencii-aktivite-
tot na učenikot vo tradicionalnata nastava da dobie isključiva for-
ma na reproduktivnost, od edna, ~~strana~~ i obidite na nekoj reformni
dviženja seta nastava da ja svedat na napolno samostojnata, tvo-
rečka, ispitivačka **aktiv**nost, od druga strana - sovremenata didak-
tička misla ja nadrasnuva nivnata ednostranost, i osloboduvajki se
od nivnoto apsolutiziranje, gi postavuva vo dijalektička sinteza,
koe od svoja strana dava nov kvalitet na moderno oblikuvanata nas-
tava. Vo ovaa svetlina principot na sveshata aktivnost gi proširu-
va svoite granici i se z bogatuvaju so novi komponenti. Toj ne se
ograničuvaju samo na aktiviranje na reproduktivniot vid soznavačka
dejnost na učenicite, tuku go proširuju svoeto značenje i vrz ak-
tiviranje na brojnite elementi na samostojniot, istraživački,
tvorečki vid na soznavačkata dejnost na učenicite vo procesot na
nastavata. Toj gi pretpostavuju i dvata vida aktivnosti. ~~Da se~~
aktiviraju učenicite vo nastavata znači da se aktivira kako re-
produktivniot taka produktivniot, istraživački, samostoen karak-
ter na soznavanje. ~~Se~~ Sekoja druga alternativa znači ednostranost,
osiromašuvanje i neefikasnost na nastavniot proces. Zatoa, da se
odredi suštinata na sovremenata interpretacija na principot na
svesnata aktivnost, među drugoto, znači da se odredi mestoto, ulo-
gata, granicite i međusebnoto dopolnuvanje na različnite vidovi
soznavačka dejnost na učenicite.

Da se aktivira učenikot vo procesot na nastavata toa,
pred sé, znači da se aktivira negoviot reproduktiven vid na sozna-
nie. Reproductivnata aktivnost e nepphodna i bezuslovno korisna,

bez koja ne možeme da si go pretstavime pravilno organiziraniot nastaven proces. Taa e onoj vid aktivnost što se razviva vo procesite na nastavata koga nastavnikot, sam ili so pomoš na učebnik ili drug tekst, audio-vizuelni sredstva, film, ekskurzija i drugo im gi iznesuva znaenjata, gi raskažuva, objasnuva, ilustrira, im gi demonstrira na učenicite, a učenicite gi usvojuvaat, sfaķaat, zapomnuvaat, reproduciraat vo usna, pismena ili rabotna forma i slično. Taa se odnesuva na situacijata vo nastavata kade sođržinata na nastavnata zadaća e, pred sé, iznesena otkolku samostojno otkriena od učenicite. Od učenikot se bara samo da go sfati materijalot, da pronikne vo negovata suština, da go primi, vnese vo sebe i da go napravi raspoloživ i funkcionalno reproduktiven za natamošna upotreba.

Vo reproduktivnata soznavačka dejnost učenicite "svesno ja sledat logikata i sistemot na iznesenite od nastavnikot podatoci, obopštuvanja i zaključoci"⁷⁹. Na raskazot, pokažuvanjeto, objasnuvanjeto na nastavnikot tie reagiraat vo vid na sfaķanje i reprodukcija na ocrtniot lik, vniknuvaat vo tekot na rasuduvanjeto i se obiduvaat nego da go povtorat, da gi ostvarat demonstrirane motorni operacii i slično. Taa, potamu, e onaa aktivnost što učenicite ja manifestiraať vo rešavanjeto na brojni teoretski i praktični zadaći po primerot na porano izučenite obrasci, vo site vidovi usno i pismeno preraskažuvanje, reprodukcija na obrazovnite sođržini izneseni od nastavnikot, vo učebnikot ili nekoj drug izvor.

Od ova sledi deka ovoj vid aktivnost može da se ostvaruva vo različni nadvorešni formi: raskaz, lekcija, demonstracija na realni objekti ili nivnite slike, opiti, samostojno čitanje na učebnik, pismena vežba i drugo. Međutoa, bez ogled na taa raz-

79. J.J.Rodak, Sušćnost tvorćeskoj aktivnosti ućašćihsja v učebnom procese, Sovetskaĳa pedagogika, 1954, br. 4. str. 70.

novidnost na nadvorešnite formi, tipot na soznavačkata aktivnost vo nastavata ostanuva vo site slučai eden ist: soopštuvanje na gotovite znaenja i nivnoto reproduciranje od učenicite⁸⁰. Možat da se raskažat gotovi podatoci, da se reproduciraat gotovi znaenja vo razgovor, da se nabljuduva opitot demonstriran od nastavnikot, da se povtorat operaciite instruirani vo tekot na opitot i slično. Soznavačkiot proces vo site tie slučai se odviva vrz isti soznavački osnovi, vo taa smisla što učenicite za seto vreme dobivaat gotovi, podneseni znaenja i operiraat so niv, odnosno se naogaat vo ramkite na reproduktivnoto mislenje. Učebnata zadača ne vključuva samostojno otkrivanje. Od učenicot se bara iznesenata materija da ja razbere (gramatičko pravilo, fizički zakon, geometriski teorema, tolkuvanje na nekoj istoriski nastan i sl.), lesno da ja reproduciraⁱ ~~da~~ se služi vo idnina. ~~i slično~~

Ovoj vid aktivnost vo nastavata e osnovna i nužna pretpostavka za ovladuvanje so sistematiziranoto opštočovečko iskustvo. Taa go pomaga procesot na ostvaruvanjeto na edna od temelnite zadači na nastavata - usvojuvanje na znaenja za prirodata i opštevototo i formiranje umeenja i naviki dobieni od prethodnite generaciji. Reproaktivnata soznavačka dejnost e neophodna vo nastavata zatoa~~x~~ što taa dopušta vo skraten rok i poekonomičen pat da se obogateat učenicite so gotovite, obopštenite naučni znaenja, da se vooružat so obrasci na racionalni načini na rabota i naviki na nivnoto reproduciranje, ~~i slično~~ Takvite obrasci se neophodni. Tie gi podgotvuvaat učenicite kon samostojno isleduvanje. Zatoa, taa, zaedno so toa e i nezamenлива, zašto ne e možno nitu e potrebno osnovite na naukite da se usvojuvaat napolno preku samostojno istražuvanje i otkrivanje. Naprotiv, samo so razvitokot na reproduktiv-

80. I.J. Lerner, M.N. Skatkin: O metodah obučenija, Sovetskaja pedagogika, 1964, br. 3, str. 118.

nata aktivnost se sozdava osnova za razvitok na tvorečka samostojnost na učenicite. Materijata što ja uči učenikot vo učilišteto i nadvor od nego, vo poveketo slučai, e iznesuvana, predavana otkolku samostojno otkrivana.

Isto taka, reproduktivniot tip na soznavačkata dejnost na učenicite e složen aktiven proces. Procesot na doađanje do suštinata na predmetite i pojavite, nivnoto sfaќanje i dobivanje sposobnost na reproduciranje e daleku od toa da bide pasiven fenomen. Aktivnosta e prisutna i togaš koga im se iznesuvaat naučnite vistini na učenicite, a ne samo togaš koga tie se otkrivaat od niv. Aktivnosta i otkrivanjeto ne se sinonimi vo oblata na kognitivno-funkcioniranje. Samo so toa što potencijalnite znaenja se izneseni nie ne možeme da pretpostavime deka procesot na nivnoto dobivanje e pasivno. Bez aktiven udel na učenikot e nemožno sfaќanje na pojavite, ne e možno da se izvrši proces na inkorporiranje na obrazovnite sodržini vo svesta na učenikot. Zatoa, bez osnova bi bilo gledanjeto spored koe učenicite se redovno aktivni samo togaš koga do znaenjata doaѓaat samostojno, a redovno se pasivni koga znaenjata im se iznesuvaat. Vistinata e od poinakva priroda. Stannuva zbor za toa deka karakterot, nasoenosta, stepenot i elementite na aktivnosta ne se ednakvi vo raznite nastavni situaciji i vo ostvaruvanjeto na raznite nastavni zadači. So pravo može da se pretpostavi deka aktivnosta na učenikot se manifestira poinakvo vo sfaќanjeto na gradivoto što se iznesuva od nastavnikot, od taa koga učenikot sam se obiduva da go otkriva nego. Koga suštinata na učebnata zadača e iznesena togaš vkluchenata aktivnost e ograničena na sfaќanje na novite sodržini i nivnoto integriranje vo postojnata kognitivna struktura. Ova e prirodno kvalitativno različen vid i stepen na aktivnost od taa vkluchena vo otkrivanjeto i rešavanjeto na problemite. Vo tipot na aktivnostite kade što

doagaat učenicite samostojno do znaenjata vključeni se i drugi značajni procesi kako što se procesite na prestrukturiranje i integriranje na novite informaciji so postojnitate znaenja za da se zadovolat baranjata na problemnata situacija i da se sogledaat odnosite vo niv, taka što duri potoa otkrienata sodržina da se asimilira kako i vo reproduktivniot tip na soznavačkata dejnost. ~~Ovax~~ označava deka reproduktivnata soznavačka dejnost vo svojata osnova e aktiven proces, so kvalitativno različen karakter i stepen ~~nana~~ aktivnost vo koja se ograničeni možnostite za eksponiranje na pogolema samostojnost i inicijativa na učenicite.

Zatoa, organiziranje i rakovodenje so reproduktivniot vid soznavačka dejnost na učenicite krie vo sebe i opredeleni negativni tendencii. Koga aktivnosta na učenicite se iscrpuva so isključivo primanje na podnesenite znaenja, togaš kaj niv teško se formiraat sposobnosti za samostojno dobivanje na novi znaenja, ne se naučuvaat znaenjata za primenuvanje vo nova situacija, ne se vooružuvaat so umeenja tvorečki da gi rešavaat soznavačkite zadaci i sl. "Pri opredeleni uslovi, pišuva sovetkiot pedagog I. Rodak, obrazecot, gotoviot primer, usvoeniot tekst i drugo što učenikot vo tek na nekolku godini se priviknuva da go sledi, počnuvaat da se pretvorast od izvor na negovata soznavačka aktivnost vo negovo tormozenje, zadušivanje. Vo tekot na nekolku godini formiranata navika da se usvojuvaat samo podnesenite vo gotov vid znaenja, razviva kaj decata inerten odnos kon sopstvenata misla, nedoverba vo svoje sili i možnosti"⁸¹.

Pri ovoj vid aktiviranje ne sekogaš kaj učenicite se javuvaat vnatrešni pobudi kon soznavački trudovi dejnosti, često ne se izgraduva ličen odnos kon pojavite vo objektivnata stvarnost potreben za formiranje pogledi i ubedovanja, ne se sozdavaat povolni uslovi za manifestiranje i razvivanje sposobnostite, streme-

81. I. I. Rodak, cit. statija, str. 70.

žite, naklonostite kaj sekoj učenik i dr. Tuka se aktiviraat, me-
đu drugoto, i ograničen broj psihički funkcii i procesi. "Vo is-
polnitelnite dejstva, pišuva R. G. Lemberg, decata često ne si
davaat otčet sebe si za životnata neophodnost na proizvedenite
usilbi. Tie se trudat ne od imeto na bilo kakva važna ili interes-
na za niv cel, a samo zatoa da gi zadovolat baranjata na rakovodi-
telot"⁸². Kako rezultat na takvata ednostrana orientacija vo ak-
tiviranje na učenicite ne se razvivaat inicijativata i samostoj-
nosta kako posebni kvalitete na ličnosti⁸³.

Zatoa principot na aktivnost vo nastavata ne se zadovo-
luva samo so organiziranje i rakovodenje soznavačka dejnost na
učenicite što se ograničuva samo vo granicite na reproduktivното
mislenje. Sovremenata nastava nužno mora da pravi čekor napred na
patot kon razvivanje samostojnost i tvorečka aktivnost i izdiganje
soznavačkata dejnost kaj učenicite na povisoko nivo. Ovaa potreba
od premin kon tvorečko aktiviranje na učenicite mnogu ubavo ja ima
iskažano M.N. Danilov. "Do neodamna, pišuva Danilov, poveketo di-
daktičari i praktičari se zanimavaa so ispitivanje na formite i
metodite za zgolemuвање aktivnosta na učenicite vo reprodukcijata
na znaenjeto. Aktivnosta i samostojnosta na učenicite se razgledu-
vani na planot na usvojuвање na nastavniot materijal, negovata
točna reprodukcija vo usni i pismeni soopštenija, izlaganja, sos-
tavi, rešavanje na primeri i zadači i izvršivanje laboratoriski
raboti za da se utvrdi znaenjeto. Ovie vidovi rabota ne se isklju-
čuvaat i sega od učilišnata praktika, no tie veke se nedovolni oti
ne razvivaat tvorečka aktivnost kaj učenicite. Vakvata aktivnost

82. R.G. Lemberg, O samostojateljnoј rabote učaščihsja, "Sovetskaja pedagogika", 1962, br. 2, str. 19.

83. Brojni se poplakite za oskudnosta na mislite vo učeničkite sostavi, za reproduktivnata forma na nivnite odgovori, za otsustvoto na samostojnost i fleksibilnost vo rešavanje na teoretski i praktični zadači i drugo, što može, među drugoto, da bidat posledica na ednostranoto reproduktivno aktiviranje.

stanuva apsolutno neophoden uslov za vrskata na osnovite na naukate so rabotata, za izvækuvanje na znaenjata od raznite izvori, za samostojna analiza na raznite praktièni situaciji i primena na teoretskite znaenja vo procesot na produktivnata rabota"⁸⁴.

Organiziranjeto i rakovodenjeto so tvoreèkiot vid soznavaaèka dejnost na uèenicite vo procesot na nastavata e zadaaa što imperativno se nametnuva vo sovremenite uslovi. Nea ja uslovuvaat poveèe prièini i faktori.

Taa, pred sé, se javuva vo funkcija na osnovnite zadaai na sovremenata nastava. Nastavata denes ne znaai prosto predavanje na nasobranite rešenija na problemite što stoele i stojat pred èoveštvo. Pokraj vooružuvanjeto na uèenicite so znaenja za osnovite na naukite i formiranje nauèen pogled kon svet, nastavata ima za zadaaa: (a) da obezbeduva umstven razvitok na uèenicite; (b) da gi zapoznava uèenicite so sistemot na metodite i postapkite koristeneni vo soodvetnite nauèni disciplini i na taa osnova da razviva kaj niv sposobnosti usvoenite znaenja i nauèni metodi da gi primenuvaat vo praktikata; (v) kaj uèenicite da formira sposobnosti i naviki za samostojno dobivanje novi znaenja i rešavanje na novi problemi. "Opštata programa na školata za osposobuvanje na uèenicite za obrazovanie opfaèa: razvivanje na sposobnosti za uoèuvanje i formuliranje na problemi, kako i samostojno sogleduvanje na možnostite i patištata za nivnoto rešavanje; osposobuvanje za samostojno postavuvanje plan za rabota; osposobuvanje za samostojno sobiranje, klasiranje i odmeruvanje vrednosta na rabotniot materijal; razvivanje na sposobnosti vez osnova na izvršenata rabota samostojno da se ~~zavpèkuvax~~ izveduvaat zakluèoci; razvitok na navikata za samostojno uèenje i zapoznavanje na rabotnite tehniki što se uslov za samostojna rabota i samokontrola vo rabotata; os-

84. G.V. Varabjov, Sovešèanie o didaktike v APN RSFSR, "Sovetskaja pedagogika", 1961, br. 2, str.

posobuvanje na učenice da raborat so plan i racionalno i efikasno da go koristat vremeto so koe raspolagaat vo tekot na raborata⁸⁵.

Od ova sledi deka nastavata si ja postavuva zadačata da go podgotvuva mladoto pokolenie za tvorečka raborata vo oblata na materijalno i duhovno proizvodstvo, da formira kaj nego tvorečki odnos kon trudot i samostojnost na umot. Tvorečkiot odnos kon trudot pretpostavuva postojana gotovnost na individua (intelektualna, moralna i emotivna) da go usovršuva objektot na svojata dejnost, da razviva kritičen odnos kon raborata, kon ustanovenite patišta na rešavanje na zadačite, da se stremi da rešava novi zadači, starite da gi rešava so novi načini i t n.

Međutoa, patot kon realiziranje na ovie zadači vo nastavata ne vodi samo preku reproduktivniot vid na soznavačka dejnost na učenice. Toj e korisen i adekvaten za realiziranje samo na ograničeni zadači. Napred spomenatite zadači ne možat da bidat realizirani ako se ostane na etapata na reproduktivno misljenje i na vidot na nastavata kade što se podnesuvaat znaenjata vo gotova forma. Potrebno e sozdavanje uslovi za praktično manifestiranje na tvorečki, ispitivački odnos kon sekoj vid trud so koj se zanimavaat učenice vo nastavata. Spored logikata na toa kolku se poaktuelni stanuvaa ovie zadači na nastavata, tolku se posilna stanuva potrebata od vospituvanje na tvorečka aktivnost i samostojnost na učenice. Vo sprotivno, se doaga do pojavata na nesovpağanje među nastavnite zadači, od edna, i formite, metodite na nastavnata raborata, od druga strana. Sovremenata didaktika e povikana da ja rešava ova sprotivnost i od imeto na optimalnata efikasnost nastavnite metodi i formi da gi razviva i adaptira spored nastavnite zadači.

Ovoj zakonomeren odnos među pedagoškite fenomeni e pred-

85. Nastavni plan i program za osnovnu školu u Narodnoj Republici Srbiji, 1961, str. 29 - 31.

met na poveke ispitovanja.

Z.I. Kalmikova, sporeduvajki ja efektivnosta na nastavnite postapki, ustanovila deka učenicite (grupa B), koi bile posamostojni vo izdvojuvanjeto na bitnite belezi i rešavanjeto na zadači^{te} vo novite sodržini, postignale povisoko nivo na znaenja i sposobnost za analitičko-sintetička dejnost vo sporedba so učenicite (grupa A), koi gi dobivale belezite vo gotov vid i gi rešavale zadačite po porano dadeni šemi - kartički. Takvi razliki najnapred se pokažale vo točnosti i potpolnosta na analizata. Grupata B imala 28% pogrešni rešenija, a grupata A 52%, odnosno dva pati poveke. Ista superiornost pokažala grupata B vo rešavanjeto na zadači što barale povisok stepen na obopštovanje na znaenjata⁸⁶.

Ovaa razlika Z.I. Kalmikova ja objasnuva so slednoto:
"Od učenicite na grupata A ušte od samiot početni moment na voveduvanje na noviot poim ne se barala, vo izveduvanje na opitot, pogolema ili pomala analiza na konkretnata situacija što bila sozdadena od uslovite na opitot. Potoa, vo procesot na primenuvanjeto na znaenjata vo rešavanjeto na zadačite nivnite dejstvovanja bile propišani so sodržinata na kartičkite. "Gotoviot apstrakt" ne ja stimuliral samostojnata isleduvačka misla na učenicite, ja stesnuval sferata na nivnata analiza samo na raščlenuvanje na belezite što bile nabeleženi na kartičkite. Toa i uslovilo tie poretke da izleguvaat od granicite na soopštenite podatoci i pokažale ponisko nivo na obopštovanje. Metodikata po koja se obučuvale učenicite od grupata B od početok gi orientirala na samostojno isledovanje na predloženata konkretna situacija. Neraspolagajki so gotova šema na dejstvovanje, grupata bila prinudena, vo baranjeto na rešenija, da gi izlaga na povnimatelna i pocelosna analiza uslovite na zadačite i dobienite podatoci. Učenicite gi oddelevale ne samo podatocite vrz osnova na koi se opredeluva baranoto (kako što

86. Z.I. Kalmikova, Zavisimost urovnja usvojenija znanij od aktivnosti učaščihsja, "Sovetskaja pedagogika", 1959, br.7, str. 115 - 125.

toa go pravele učenicite od grupata A potpirajki se na kartičkrite) tuku i gi sporeduvale podatocite, gi sogleduvale funkcionalnite vrski megu niv, raširuvajki gi so toa znaenjata dobieni pri objasnuvanjeto na noviot materijal. So toa se objasnuva faktot što grupata B za ednakvo vreme na nastava dobila poveke znaenja i postignala povisoko nivo na usvojuvanje⁸⁷ otkolku grupata A"⁸⁸.

V.T. Thelen izvestuva deka značajna superiornost vo učenjeto ostvarila eksperimentalnata grupa so koja bile koristen nastavnite postapki: procenuvanje na nastavnite celi za sekoja aktivnost; sfaćanje i planiranje na procedurata; primenuvanje elementi na naučna procedura vo rešavanjeto na problemite; učestvovanje so razbiranje i kritičko analiziranje na postapkite i rezultatite i slično⁸⁹.

Mošne ilustrativni se i podatocite što gi dava R. Kvaščev od svoite ispitivanja na tvoreštvo kako pat za sprećivanje na zaboravnosta. Eksperimentalnata grupa vo koja se vežbale učenicite vo samostojno komponiranje na sođržinite, ilustriranje so sopstveni primeri, oddeluvanje na bitnite osobenosti i suštini, samostojno primenuvanje vo novi situaciji i rešavanje na novi zadaći i dr., bila mnogu poseuperiorna vo trajnosta na znaenjata vo sporedba so kontrolnata grupa vo koja učenicite glavno bile nasoćeni da gi zapamtat podnesenite sođržini⁹⁰.

Ilustrativni se i ispitivanjata na A.F. Solovjeva. Vo ispitivanjeto na umeanjata na samostojna rabota so tekst i učebnik (umeenje da se oddeli glavna misla od pročitanoto, da se sostavi

87. Po nivo na usvojuvanje (uroven usvoenija), D.A. Bogojavlenski i N.A. Menćinskaja podrazbiraat sistem na postapki i načini na mislovni dejnosti što učenicite gi koristat vo usvojuvanjeto na znaenjata. (Psihologija usvoenija znani v škole, Izd-vo APN RSFSR, M. 1959.

88. Z.I. Kalmikova, cit. statija, str. 118 - 119.

89. Thelen V.T., A Methodological Study of the Learning of Chemical Concepts and of Certain Abilities to think Critically in Frechman Chemistri, Jurnal of Experimental Education, 1944, br.13, str. 53 - 75.

90. R. Kvaščev, Putevi sprećavanja zaboravljanja, Ped. stvarnost, 1961, br. 4, str.

plan na pročitanaata sodržina, da se sporedat izučenite predmeti i pojavi i dr.), Solovjeva ustanovila deka mošne golemite teškotii so koi se srekaavaat učenicite so vakov vid na zadači se usloveni, megu drugoto, od faktot što samostojnata rabota na učenicite na časovite e svedena na minimum. Zatoa, si postavila za zadača da ispita kolku racionalno organiziranata aktivna i samostojna rabota na učenicite na časot vlijae vrz zgolemuvanjeto kvalitetot na znaenjata i go pomaga formiranjeto na umeenja i naviki na soznavačkata dejnost. Vo ovaa smila, vremeto za samostojna rabota, od 2,4% odnosno 3,1% vo kontrolnite oddelenija, go zgolemila na 45 odnosno 35% vo eksperimentalnite oddelenija.

Kompariranite rezultati pokažale deka eksperimentalnite oddelenija postignale značajno podobri rezultati vo sporedba so kontrolnite i zabeležitelno go pomognale procesot na formiranjeto na raznite intelektualni umeenja⁹¹.

Seto navedeno označuva deka ne može da se ostane na nastavnata rabota vo koja obrazovnite sodržini glavno im se podnesuvaat na učenicite, Potrebno e, pokraj toa, da se sozdavaat možnosti za razvivanje na razni vidovi tvorečki, ispitivački soznavački dejnosti. "Vo site suštinski značajni elementi na nastavniot proces, kako što pišuva T. Prodanovič, samoobrazovniot napor se javuva kako presudno značeen i nezamenliv. Negovata značajnost dobiva takvi dimenzii što se mnogu pričini može da se prifati baranjeto vo osnovata na nastavniot proces sekogaš da najde soodvetno mesto fenomenot na prerastuvanje na učenjeto vo samoučenje i obrazovanieto vo samoobrazovanie"⁹².

Potrebata od proširuvanje na soznavačkata aktivnost na učenicite vo procesot na nastavata ja fundiraat i soznanijata za karakterot i nasochenosta na mislovnite procesi. Soglasno učenjeto

91. A.F. Solovèva, Samostojateljnjaja rabota učaščihsja s učebnikam na uroke, Sovetskaja pedagogika, 1960, 2.

92. D-r Tihomir Prodanovič, Nastava i samoobrazovanje, "Naša škola", 1965, br. 3 - 4, str. 116.

na J.P. Guilford, mislovnite procesi se grupiraaat vo procesi na konvergentno~~x~~ misljenje i vo procesi na divergentno misljenje. Konvergentното misljenje poveke go naglasuva voobičaeniot i opštepe-
rifaten način na rešavanje na problemite. Toa e poveke konformis-
tički, konvencionalen način i odi po poznati patišta i rezultati. Nasproti nego, divergentното misljenje, spored Guilford, označuva
misljenje i istraživanje vo različni nasoki, Toa gi naglasuva pro-
cesite kako što se: intelektualnata fluentnost, osetljivost za pro-
blemite, fleksebilnosta vo mislenjeto, originalnosta i slično⁹³.

Ovaa distinkcija megu kognitivnite procesi ima značajna implikacija na nastavata. Taa ukažuva, pred sé, na faktot deka nastavata bi bila neadekvatna na svoite zadači ako se potpira samo vrz eden tip mislovni procesi - konvergentni ili divergentni; deka oddelnite procesi, bidejki podležat na oddelni zakonitosti na svojot razvitok, se razvivaat samo vo uslovi koga se organiziraat i rakovodat soodvetni procesi, odnosno koga site tie se stimuli-
raat, praktikuvaat i upotrebuvaat vo rešavanjeto na raznovidnite nastavni zadači. Zatoa, razvivanjeto vo nastavata na vidot na soz-
navackata dejnost na učenicite, što se karakterizira so reproduk-
tivnost, ispolnitelnost, bi označuvalo samo respektiranje i raz-
vivanje procesite na konvergentното misljenje. Vo toj slučaj, von domenot na nastavata bi ostahale stimuliranje i razvivanje na brojnite procesi imenuvani kako divergentno misljenje.

Od iznesenoto stanuva očigledno deka proširenite zadači na sovremenata nastava, revidiraniot odnos ~~među~~ megu obrazovanieto i samoobrazovanieto i raznovidnosta na karakterot na mislovnite procesi - ja aktueliziraat potrebata od organiziranje i rakovode-
nje i na tvorečka soznavačka dejnost.

Međutoa, vednaš se postavuva prašanjeto: što znači vo nastavata da se organizira i rakovodi so soznavačkata dejnost na

93. Guilford, J.P. Three faces of intellect, American ~~Psy~~ Psychologist, 1959, 14, str. 461 - 479.

učenice koja bi bila od kreativen karakter?

Ako pod tvoreštvo voopšto se sfaakat procesite na odde-
luvanje, postavuvanje, rešavanje i verificiranje na novi zadači
što gi postavuva stvarnosta, togaš tvoreštvo vo nastavata označu-
va umeenje samostojno da se rešavaat novi zadači za učenikot ili
poznati zadači, da se rešavaat so novi za nego načini. Toa e takov
vid soznavačka aktivnost koga novite znaenja ne se podnesuvaat
pred učenice vo gotova forma, tuku do niv tie samostojno doagaat
Vo toj pat na samostojnoto doaganje do znaenjata soznavačkata dej-
nost na učenikot se izrazuva so brojni elementi na istražuvanje,
kako što se: samostojno posmatranje i analiziranje na problemnata
situacija i sogleduvanje ili jasno formuliranje na prezentnite
problemi; sostavuvanje plan za rešavanje na problemot i koriste-
nje adekvatni izvori i sredstva za negovoto rešavanje; postavuva-
nje i verificiranje na rabotni hipotezi; izvlekuvanje i soopštu-
vanje na zaključoci; primenuvanje na rezultatite vo praktikata i
natamošnite isledovanja i drugo.

Vo ovoj tip soznavačka aktivnost učenikot se postavuva
vo okolnosti sam da nabljuduva pojavi i predmeti (nastavnikot go
podučuva na posmatranje), da sobira i ispituva soodveten dokumen-
taren materijal, da izveduva opiti i da gi beleži svoje zabeleški
da soznava i izvršuva rabotni zadači vo rabotilnica, učilišna gra-
dina, živo katče i meteorološka stanica, služejki se so razhovidni
tekstovi da gi izdvojuva potrebnite informacii 1, niv da gi pod-
reduva, proveruva, dopolnuva, sporeduva, da gi primenuva i osvedo-
čuva svoje znaenja vo praktikata i drugo. Toj ne se vrzuva za lo-
gikata i sistemot na iznesenite od nastavnikot informacii, obopš-
tuvanja i zaključoci. Svojata aktivnost ne ja ograničuva samo na
toa podnesenite sođržini da gi sfati, zapanti i po potreba repro-
ducira. Naprotiv, tvorečkata aktivnost na učenikot se karakterizi-
ra so inicijativa i opredelen stepen na samostojnost, ispitivački

odnos kon učebnata rabota, sostojbata na mobilizacija na potrebnite informacii i mislovni operaciji za rešavanje na soznavačkata zadača, slobodno i elastično menuvanje na rabotnite postavki, doživuvanje na takanarečenata heureka, aha - doživuvanje, radost i zadovolstvo od otkrivanjeto, od soznavanjeto i rešavanjeto na nekoj problem i drugo. So drugi zborovi, taa pretstavuva takva soznavačka dejnost vo koja učenicite vo oddelnite nastavni situaciji, so primena na ispitivački elementi, samostojno (poedinečno, grupno ili frontalno) gi otkrivaat veke otkrienite nešta i zakoni⁹⁴.

Od druga strana, bidejki stanuva zbor za preotkrivanje na otkrieni vistini pod rakovodstvo na nastavnik, togaš soznavačkata aktivnost na učenikot, od tipot na kreativnost, ne se izednačuva napolno so patot i procesite na kreativnoto istražuvanje na novite vistini vo naukata. Tvorečkata aktivnost na učenicite vo procesot na nastavata e aktivnost rakovodena od strana na nastavnikot. Ryozo Hirooka i Toshiyuki Mizukoshi, vo svojata komparativna studija za efektite na nastavnite metodi, istaknuvaat deka preotkrivanjeto vo nastavata vo sporedba so originalnoto otkrivanje vo naukata se razlikuva so slednite elementi: (a) karakterističnite strmnini na naučnite originalni ispitivanja se ublaženi vo istraživačkiot stil na nastavna rabota; (b) dolgiot pat na lutanje i kolebanje vo naukata e pokratok i podirekten vo nastavata so otkrivanje; (v) mnogute neizvesnosti sodržani vo naučnoto otkrivanje se smaleni i uprosteni vo nastavata što neguva elementi na samostojno doaganje do naučnite vistini i (g) soznavačkata dej-

94. Vsušnost, učenikot vrši preotkrivanje na otkrienite naučni vistini. Novite znaenja se novi za učenikot no ne i za čoveštvo. Toj subjektivno otkriva objektivno otkrieni poznati vistini. Megutoa, faktot što se raboti za verificirani znaenja ne ja smaluva potrebata od izgraduvanje na procesi na soznavanje vo nastavata što ke vključuvaat ispitivački elementi, dotolku poveke ako na niv ne se gleda statički tuku dinamički, kade može postojano da se raširuva dijapazonot na tvorečkata aktivnost: od samostojnoto zafakanje samo so poedini etapi i elementi od zaflačite, do nivnoto zafakanje vo celost; od elementi na tvoreštvo vo procesot na rešavanjeto, do elementi na tvoreštvo vo postavuvanjeto na zadacite i slično.

nost od tipot na kreativnata aktivnost na učenicite vo nastavata ne go pominuva sekogaš istoriskiот proces na soznavanjeto, tuku počesto se zadovoluva so pominuvanje na kognitivniот proces od neodredeni pretpostavki do jasni sfaќanja⁹⁵.

Ova sozdava osnova da se zakluči deka sovremenite obidi na vnesuvanje kreativni, istražuvački elementi vo nastavata se razvivaat vo nasoka na nadrasnuvanje na ograničenostite i nedostaticite na reproduktivnite aktivnosti, od edna, i ograničenostite i slabostite na tehnikata na problem-rešavanjeto, odnosno na nastavata na napolno samostojnoto ispituvanje i otkrivanje, od druga strama.

Kon vakov vid kreativna soznavačka dejnost učenicite se pottiknuvaat i rakovodat postepeno, preku poprosti i podostapni formi, koe se postignuva so vnesuvanje elementi na metodite na naukata, i toa najprvin vo poedinečnite, a povremeno i vo site etapi na nastavniот proces.

Zatoa, sovremenata ~~nastava~~ nastava, sprotivno na brojnite reformni pravci, ne ja apsolutizira samostojnata rabota na učenicite, tuku ja prifaќa kako proces vo postojano unapreduvanje i razvivanje soglasno razvienosta na učenicite, karakterot i složenosta na sodržinite i zadačite i slično⁹⁶. Od svojata isključiva orientacija na usvojuvanje gotovi znaenja ili ostvaruvanje na dejnosti sporéd obrasci, taa postepeno se ispolnuva so elementi na kreativno ispituvanje i doaѓanje do novi znaenja. "Ulogata na nastavnikot ne se iscrpuva, nitu celata smisla i suština na negovata rabota e vo toa, toj samo i isključivo da im prenesuva gotovi znaenja i goli podatoci na učenicite, a primarnata i edinstvena zadača na učenikot

95. Ryozo Hirooka and Toshiyuki Mizukoshi, A Comparative Study of the Effects of The Teaching Methods - The Discovery Method and Presentation Method, *Scientia Paedagogica Experimentalis, International Journal of Experimental Research in Education*, Gent, 1964, I, str. 46.

96. Resner istaknuva deka samostojnata dejnost spaѓa meѓu poimite koi predizvikale najgolemi šteti vo učilišteto. (Maks Resner, cit. delo, str. 63).

ne e samo vo toa toj samo da go sluša nastavnikovoto izlaganje i da go pamti gradivoto što go predava nastavnikot. Nastavnikot ne e samo i, pred sé, dobar predavač, a učenikot dobar slušatelj... Pri ova nastavnikot nastapuva kako organizator, rakovoditel, postar sora- botnik /sekako i predavač, a vo soodvetni situaciji i kako "avtorita- tivno lice"/, čija glavna funkcija se состоi vo voveduvanje na uče- nicite vo rabotata, a vo rabotata vo pomoš za pravilno pristapuva- nje, razbiranje, sistematiziranje na soznanijata za prirodnite i opštestvenite pojavi i nastani⁹⁷.

Vakvoto tolkuvanje na odnosot megu rakovodenjeto i samosto- jnost na učenicite vo nastavata označuva deka reproduktivnata i tvorečkata aktivnost, koi vo svojata osnova se različni vidovi na soznavačkata dejnost na učenicite, se naogaat vo meguševna povrza- nost i vzaemna uslovenost. Znaenjata i umeenjata usvojuvani preku reproduktivnata aktivnost sozdavaat pretpostavki za samostojna, tvorečka aktivnost; a tvorečkata aktivnost ovozmožuva pogolema smislenost, transferbilnost, životnost i trajnost na usvoenite obrazovni soadržini. Vo nejjzino otsustvo reproduktivnata aktivnost stanuva besperspektivna i optovaruvачka za učenicite⁹⁸.

Zatoa, svesnata aktivnost vo nastavata ne se iscrpuva samo so organiziranje na reproduktivnata soznavačka dejnost na učenikot. Takvoto učeničko aktiviranje bi bilo ograničeno. Nitu pak se sveduva samo na tvorečkata aktivnost što bi dovelo do izednaču- vanje na učenikot so naučnikot, umetnikot i sl. Tvorečkata aktivnost e cel kon koja postepeno se približuvame i so koja postepeno ja ispolnuvame soznavačkata rabota na učenikot. Sekoe nejjzino anticipi- ranje, kako početna točka, označuva precenuvanje na sposobnostite na učenikot, a sekoe zapostavuvanje go označuva nivnoto potcenuvanje. Ottamu, samo vo nivnoto edinstvo se izrazuva sovremenoto tolkuvanje na ovoj princip.

97. Prijedlog sistema ...cit. delo, str. 84 - 85.

98. I. I. Rodak, cit. statija, str. 72.

L I T E R A T U R A

1. Aristotel, Nikomahova etika, "Kultura", Beograd, 1958.
2. Ausubel P. David, The Psychology of Meaningful Verbal Learning, Grune - Stratton, New York, 1963.
3. Bakarić d-r Vladimir, Uvažavati mladost nove generacije, "Pedagoški rad", 1953, br. 8, str. 385 - 391.
4. Bigge L. Morris and Hunt P. Maurice, Psychological Foundations of Education, New York, 1962, str. 435 - 440.
5. Bogojavlenskij D. A., Menčinskaja N. A., Psihologija usvoenija znanij v škole, Izd-vo APN RSFSR, Moskva, 1959.
6. Bujas Zoran, Psihofiziologija rada, Zagreb, 1959.
7. Valon Henri, Od čina do misli, Zagreb, 1959.
8. Varabjov V. G., Soveščanie o didaktikê v APN RSFSR, "Sovetskaja pedagogika", 1961, br. 2.
9. Vranicki P., Dijalektički i historiski materijalizam, "Matica Hrvatska", Zagreb, 1962.
10. Vsestoronne i gluboko izučat rebenka, "Sovetskaja pedagogija", 1956, br. 8.
11. Wosner Georg, Lernen und Lehren, Ernst Klett Verlag Stuttgart, 2 Aufl., 1954.
12. Ganelin I. Š., Didaktičeskij princip soznateljnosti, Izd-vo APN RSFSR, Moskva, 1961.
13. Geraskov d-r Mihajl, Učeničkata samodejateljnost kak didaktičesk princip, Godišnik na Sofiskija Univerzitet - Istoriko-filologičeski fakultet, kn. XXII, Sofija, 1926.
14. Gonobolin N. F., K probleme vospitanija i razvitija rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1957, br. 10.
15. Gruzdev P. N., O vospitanii mislenija v processe obučenija, "Sovetskaja pedagogija", 1948, br. 5.

16. Guilford J. P., Three faces of intellect, American Psychologist, 1959, br.14, str. 461-479.
17. Danilov A. M., Process obučenija v sovjetskoj škole, Učpedgiz, Moskva, 1960.
18. Danilov A. M., Bit nastave, PKZ, Zagreb, 1949.
19. Danailov Vasil, Iziskvaneto i s`znatelnosta v obučenieto, "Narodna prosveta, Sofija, 1960.
20. Danilov A. M. - Jesipov P. B., Didaktika, Srazajev, 1961.
21. Demarin Mate, Idejne komponente radne škole, sp. "Savremena škola", god.IX, 1935, br. 9-10.
22. Diskusija na Savetovanju o stanju i problemima daljeg razvitka pedagoških nauka u našoj zemlji, "Pedagogija", 1963, br.3.
23. Disterveg Adolf, Izbranie pedagogičeskie sočinenija, Moskva, 1956.
24. Džui Džon, Pedagogika i demokratija, Beograd, 1934.
25. Engels Fridrih, Anti-Diring, "Kultura", Skopje, 1960.
26. Enciklopediski riječnik pedagogije, "Matica Hrvatska", Zagreb, 1963.
27. Žanko d-r Miloš, Učenik i reforma školstva, Beograd, 1956.
28. Živković d-r Ljubomir, Svest i njene razne strane - O filozofiji i psihologiji svesti, "Savremena škola", 1955, br.1-2.
29. Žlebnik d-r Leon, Opšta istorija školstva i pedagoških ideja, "Naučna knjiga", Beograd, 1962.
30. Zankov V. L., O predmete i metodah didaktičeskih isledovanij, Izd-vo APN RSFSR, Moskva, 1962.
31. Zankov V. L., O probleme vospitanija i razvitija, "Sovetskaja pedagogika", 1958, br.3.
32. Zankov V.L., O razvitii mladših školnikov v processe obučenija, "Načalnaja škola", 1958, br. 7.
33. Zbirka tekstova pedagoških klasika, Pedagoško društvo NRS, Beograd, 1960.

34. Zihherl Boris, Dijalektički i istoriski materijalizam, Beograd, 1951.
35. Zjubin M. L., Issledovanie umstvenoj aktivnosti učaščihsja V kl. pri vosproizvedenii i praktičeskoj primenenii znaniij, "Sovetskaja pedagogika", 1957, br. 5.
36. Zjubin M. L., O svjazi intelektualnoj aktivnosti i soznateljnovo otnošenija školjnika k učeniju, "Psihologija i pedagogika", Učenie zapiski LGU, vip. 9, 1956, br.214.
37. Ivanov S. I., O soznateljnosti v obučenii, "Sovetskaja pedagogika", 1947, br.10.
38. Kalmikova L. Z., Zavisimost urovnja usvoenija znaniij od aktivnosti učaščihsja, "Sovetskaja pedagogika", 1959, br.7.
39. Kardelj E., Problemi na našata socijalistička izgradba, "Kultura", Skopje, 1961.
40. Kardelj E., Intervju so urednikot na vesnikot "Borba", objaven na 31 juli 1961.
41. Kvaščev R., Putevi sprečavanja zaboravljanja, Pedagoška stvarnost, 1961, br.4.
42. Keršenštajner G., Teorija obrazovanja, Geca Kon, Beograd.
43. Kerschensteiner Georg, Begriff der Arbeitsschule, Leipzig, Berlin, Teubner, 1926.
44. Klausmeier J. Herbert, Learning and Human abilities - Educational Psychology, A Harper International Student Reprint 1964.
45. Klein Helmut, Didaktische Principien und Regeln, Volk und Wissen Volkseigener Verlag Berlin, 1961.
46. Komenski A. J., Velika didaktika, Beograd, 1954.
47. Kostjuk S. G., O vzaimnotnošenii vospitanija i razvitija reberka, "Sovetskaja pedagogika", 1956, br. 12.
48. Krupska K. N., O vaspitanju i nastavi, "Znanje", Beograd, 1949.

49. Krupskaja K. N., Pedagogičeskie sočinjenja, T. 1, Izd-vo APN RSFSR, Moskva, 1947.
50. Lay d-r A. B., Eksperimentalna pedagogika, Beograd, 1925.
51. Lewin K., Dembo T., Feshinger L, and Hars P. S., Level of Aspiration, gl.10, vo knjigata - Personality and Behaviour Disorders, Vol.I, Ronald Press, New York.
52. Leko Ivan, Društveno upravljanje u prosveti i školstvu, "Naprijed", Zagreb, 1958.
53. Lemberg G. R., O samostojateljnoj rabote učaščihsja, "Sovetskaja pedagogika", 1962, br.2.
54. Lenin I. V., Filozofskie tetradi, Moskva, 1947.
55. Leontjev N. A., Teoretičeskie problemi psihičeskovo razvitija rebenka, "Sovetskaja pedagogika", 1957, br.6.
56. Leontjev N. A., Psihologičeskie voprosi soznateljnosti učeni-ja, Izvestija APN RSFSR, otdelenie psihologii, Moskva, 1947.
57. Leontjev N. A., O nekotarih psihologičeskih voprosah soznateljnosti učeni-ja, "Sovetskaja pedagogika", 1946, br.1-2.
58. Lerner J. I., Skatkin N. M., O metodah obučenija, "Sovetskaja pedagogika", 1964, br.3.
59. Lok Džon, Misli o vaspitanju, Beograd, 1950.
60. Lustenberger Verner, Školski rad po grupama, "Nolit", Beograd, 1959.
61. Mandić d-r Petar, Svjesna aktivnost vaspitanika u procesu vaspitanja, "Naša škola", 1965, br. 9-10.
62. Marks K., Kapital, I, Beograd, 1947.
63. Marks K., Engels F., Izabrana dela, T. II, "Kultura", Beograd, 1950.
64. Marks - Engels, Od ranite trudovi, "Kultura", Skopje, 1961.
65. Mayer Ernst, Grupni oblici rada u nastavi, PKZ, Zagreb, 1957.
66. Matičević Stjepan, Pojam rada ili aktivnost u radnoj školi,

"Učitelj", 1934, br. 7.

67. Medinski N. E., Istorija na pedagogikata, Sofija, 1950.
68. Mito Hadži Vasilev, Svrteni kon čovekot, "Kultura", Skopje, 1959.
69. Montenj Mišel, Ogledi o vaspitanju, Beograd, 1953.
70. Muračkovski I. N., Tipi neuspevajušči školjnikov, "Sovetskaja pedagogika", 1965, br.7.
71. Mursell L. James, Successful Teaching - Its Psychological Principles, Mc Craw-Hill Company, Ing. New York, 1954.
72. Nastavni plan i program za osnovnu školu u NR Srbije, Zavod za izdavanje udžbenika NRS - Beograd, 1960.
- Nojkov d-r M. P., Učenje za aktivnoto obrazovanie, Vtoro izd., Sofija, 1929.
74. Opštā zakon o školstvu, Beograd, 1958.
75. Pavićević Vuko, Uvod u etiku, "Kultura", Beograd, 1962.
76. Pavićević Vuko, Etičke skice, v. "Politika", l.V.1966.
77. Peel A. E., The Psychological Basis of Education, Oliver and Boyd, London, 1960.
78. Pestaloci H. J., Lebedova pesen, Sofija.
79. Petančić Martin, Odnos općeg i stručnog obrazovanja, Doktor-ska radnja.
80. Petančić Martin, Uvođenje u psihologiju, Naklada Više stručne pedagoške škole u Rijeci, 1954.
81. Pirjov D. G., K`m psihologijata na naglednosta i s`znatelnosta pri obučenieto, BAN, Sofija, 1959.
82. Podsticanje učenika na učenje (Iskustva iz SSSR-a), Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd, 1965.
83. Poljak d-r Vladimir, Stanje i problemi didaktičke teorije, "Pedagogija", 1963, br.3.
84. Poljak d-r Vladimir, Princip aktivnosti u nastavi, Pogledi i iskustva u reformi školstva, god. IX, 1964, br.4.

85. Prijedlog sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ, Beograd, 1957.
86. Programa na SKJ, "Kultura", Skopje, 1958.
- Prodanović d-r Tihomir, Nastava i samoobrazovanje, "Naša škola",
1965, br. 3 - 4.
88. Prodanović d-r Tihomir, Problem određenja pojma nastavnih me-
toda i njihove klasifikacije, Beograd, 1956.
89. Petrovski Branko, Sovremeno sfačanje na aktivnosta kaj učeni-
cite, vo knjigata "Novo osnovno učilište", Skopje, 1959.
90. Resner Maks, Nastavna tehnika, "Naučna knjiga", Beograd, 1960.
91. Rives M.S., Vospitanie voli učaščihsja v processe obučenija,
Izd-vo APN RSFSR, 1958.
92. Rodak J. J., Suščnost tvorčeskoj aktivnosti učaščihsja v učeb-
nom processe, "Sovetskaja pedagogika", 1964, br.4.
93. Rubinstein L. S., Principi i puti razvitija psihologii, Izd-vo
AN SSSR, Moskva, 1959.
94. Rubinstein L. S., Filozofski temelji eksperimentalne psiholo-
gije, vo zbornikot - Psihologija i odgojni rad, Zagreb,
1946.
95. Rubinstein L.S., Problem aktivnosti i svijesti u sovjetskoj
psihologiji, cit. delo.
96. Sears S. Pauline and Hilgard R. Ernest, The Teacher`s Role in
the Motivation of the Learner, vo knjigata "Theories of
Learning and Instruction, The Sixty - third Yearbook of
the National Society for the Study of Education, 1964.
97. Sears P. S., Levels of aspiration in academically successful
and unsuccessful children, Journal of Abnormal and
Sosial Psychology, 1940, br.35, str. 498-536.
98. Skatkin M. N., Učenje - tvorčeskij trud detej, "Sovetskaja
pedagogika", 1949, br.6.
99. Smirnov i dr., Psihologija, Učpedgiz, Moskva, 1956.

100. Solovjeva F. A., Samostojateljnjaja rabota učeščihsja s učebnikam na uroke, "Sovetskaja pedagogičja", 1960, br.2.
101. Spasić d-r Vladimir, Uvod u novu školu i savremenu nastavu, Beograd, 1930.
102. Thelen V. T., A Methodological Study of the Learning of Chemical Concepts and of Certain Abilities to think Critically in Freshman Chemistry, Journal of Experimental Education 1944, br.13, str.53-75.
103. Ušinski D. K., Sobranie sočinenija, Izd-vo APN RSFSR, Moskva, 1949.
104. Ferrier A., Aktivna škola, Zagreb, III izd., 1928.
105. Fiker Paul, Didaktika nove škole, Beograd, 1937.
106. Franković Dragutin, Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave, Zagreb, 1953.
107. Hamaide Amelie, Die Methode Decroly, Verlag Bolhaus Nachf. Weimar, 1928.
108. Hirooka Ryoza and Toshiyuki Mizukoshi, A Comparative Study of the Effects of the Teaching Methods - The Discovery Method and Presentation Method, Scientia Paedagogica Experimentalis, International Journal of Experimental Research in Education, Gent, 1964, I.
109. Šimleša d-r Pero, Društvena osnova našeg shvaćanja aktivnosti učenika, "Pedagoški rad", 1960, br. 3-4.
110. Šimleša Pero, Učenje i njegovo mesto u nastavi, "Pedagogija", 1964, br. 2.
111. Šteker K., Savremeno formiranje nastave, Beograd 1960.
112. Schwerdt d-r Theodor, Kritische Didaktik, Verlag Ferdinand Schoningh Paderborn, 10 Auflage, 1955.